

wisdom

วรรณกรรมล้ำค่า

นิทานเวตาล

พระนิพนธ์ พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (ว.ม.ส.)

นิทานเวตาลเรื่องที่ ๑

ในกรุงพาราณสีมีพระราชาทรงศักดิ์ใหญ่ครองราชย์สมบัติ ทรงนามพระประตูปมฤค มีราชบุตร ทรงนามวัชรมฤค มีเรื่องดังต่อไปนี้

เข้าวันหนึ่ง พระวัชรมฤคกับสหาย ชื่อพุทธิศรีระพากันจี่ม้าออกเที่ยวล่าเนื้อในป่า พุทธิศรีระเป็นบุตรของประธาน คือหัวหน้าอำมาตย์ในพระนครนั้น ชายหนุ่มทั้งสองจี่ม้าไปในป่า พบสระใหญ่ สระหนึ่งมีกำแพงล้อมรอบริมสระเป็นที่ร่มรื่นคลบด้วยกลิ่นดอกไม้ ผุ่่นกคือหงส์แลนกจากพราวเป็นต้น ลงลอยอยู่ในสระ ในหมู่ดอกบัวอันชูก้านขึ้นมาพ่นน้ำเป็นที่ชวนชม แมลงภู่งทั้งหลายพากันร่อนอยู่เหนือ น้ำ แลकिनรสดอกบัวในสระนั้น พระราชบุตรแลสหาย ไม่เคยไปพบสระนั้นในป่าต่างก็พิศวงจึงลงจากหลังม้า ผูกม้าไว้แทบใต้ต้นไม้ แล้วเดินเข้าไปริมสระชำระพระพักตร์และหัตถ์ แล้วก็เข้าไปในศาลพระมหาเทพซึ่งอยู่ใกล้ฝั่งสระ ต่างคนกระทำกรนอบน้อมแลสวมนต์

สักครู่หนึ่งมีหญิงสาวเป็นอันมาก ห้อมล้อมด้วยทาสีพากันมาที่ริมสระฟากโน้น ครั้นมาถึงก็ยืนสนทนาแลสำรวจกันอยู่ที่ขอบสระ บางนางก็ลงอาบน้ำ แต่นางผู้เป็นหัวหน้าคือพระราชบุตรนั้นมิได้ลงสระน้ำ เสด็จเดินเที่ยวเล่นได้ร่วมไม้กับนางอีกคนหนึ่งห่างผุ่่นนางออกไป

ฝ่ายพระราชบุตรปล่อยให้พุทธิศรีระนั่งสวมนต์อยู่ในศาลพระมหาเทพคนเดียว พระองค์ เสด็จออกจากศาลเดินเดี่ยวไปในหมู่ไม้ มีข้าพระราชบุตรแลพระราชธิดาก็สวพระเนตรกัน นางสะอื้น เหมือนหนึ่งตกพระหฤทัย พระราชบุตรทรงฝึฝืนในทันทีที่ทอดพระเนตรเห็นนาง แลตรัสออกมาว่า "กามเทพเอ๋ย เหตุไรท่านจึงมารบกวนเราเช่นนี้" พระราชธิดาได้ยิน ทรงยิ้มหยุดยั้งคูภริยาพระราชบุตร เพราะเธอตกประหม่อมารู้จักกล่าวแลทำประการใดได้ นางนั่งอยู่ครู่หนึ่งก็ทำการเหมือนพิโรธตรัสแก่หญิงสหายซึ่งแสวงหันหลังเก็บดอกมะลิว่า เหตุไรจึงปล่อยให้ชายหนุ่มมายืนจ้องคุณางอยู่เช่นนี้ ฝ่ายหญิงสหายเมื่อได้ยินดังนั้น ก็หันมากล่าวคำกริ้วกราดขับไล่ให้พระราชบุตรไปเสียจากที่ แลให้พาความ ละลาบละล้วงไปเสียด้วย มิฉะนั้นจะเรียกทหารมาจับตัวทิ้งลงไปในสระให้สมแก่โทษ ฝ่ายพระราชบุตร ยืนตกตะลึงคุณาง มิได้ยินคำที่หญิงสหายกล่าวขู่ นางทั้งสองเห็นดังนั้นก็พากันเดินห่างออกไป

ครั้นถึงขอบสระฟากข้างโน้น พระราชธิดาก็เหลียวดูว่าชายหนุ่มผู้ตกประหม่อมายังนั่งอยู่กับที่หรือทำอะไรต่อไป ครั้นเห็นพระราชบุตรยังยืนจ้องคุณาง นางก็ทรงยิ้มแล้วเสด็จลงไปที่ขอบสระ เก็บดอกบัวดอกหนึ่งชูขึ้นไหว้ฟ้าแล้วเอาเสียบเกศาแล้วตัดที่กรรม แล้วกัดด้วยทนต์ แล้วทิ้งลงเหยียบด้วยบาท แล้วกลับหยิบขึ้นปักที่อุระ ครั้นทำเช่นนี้แล้วนางก็เสด็จไปขึ้นยานกลับคืนสู่निเวศน์แห่งนาง

ฝ่ายพระราชบุตร ครั้นนางไปแล้วก็เร่าร้อนในพระหฤทัย กลับไปยังศาลพระมหาเทพ พบพุทธรักษิระเดินออกมาจากศาล พระราชบุตรก็รับสั่งว่า "สหายเอ๋ย ข้าได้เห็นนางหนึ่งงามนัก จะเป็น นางคนตรีของพระอินทร์ในสวรรค์ หรือจะเป็นนางมาจากทะเลหรือธิดาแห่งนาคราช หรือบุตรพระราชินีในแผ่นดิน ก็หาทราบไม่" พุทธรักษิระผู้จะเป็นอำมาตย์มีปัญญาในภายหน้าทูลว่า "พระองค์จงกล่าวโหมหน้านางให้ข้าพเจ้าฟังเถิด" พระราชบุตรตรัสว่า "พักตร์นางเหมือนพระจันทร์ยามเพ็ญ ผมเหมือนหมู่ผึ้งอันเกาะห้อยอยู่บนช่อดอกไม้ ปลายขนงยาวจรดถึงกรรณ โอบอุ้มมีรสเหมือนจันทร์ยามฤดู เหวเหมือนเอวสิงห์ ทรงดำเนินเหมือนราชหงส์ กล่าวเทียบเครื่องแต่งกายนางคือสีขาว กล่าวเทียบถุณนางคือวสันตฤดู กล่าวเทียบ ดอกไม้งามคือพุทธรักษา กล่าวสำเนียงนางคืออนกกาเหว่า กล่าวความหอมนางคือชะมดเชียง กล่าวความงามนางคือพระศรี กล่าวความเป็นนางคือความรัก ถ้าข้ามิได้นางมา ข้าจะไม่ทรงชีวิตไปเป็นอันขาด ข้าได้ตกลงใจเช่นนี้แล้ว"

พุทธรักษิระได้ฟังพระราชบุตรตรัสดังนั้น ก็มีใฝ่ร้อนใจ เกรงจะปลงพระชนม์ลงในกลางป่า เพราะเคยได้ยินพระราชบุตรตรัสอย่างเดียวกันทุกครั้งที่ได้เห็นนางงาม มิได้คิดว่าจะจะไปลี้ภัยซึ่งยิ่งกว่าคราวก่อนๆ พุทธรักษิระจึงทูลว่า ถ้าไม่ขึ้นม้าเดี๋ยวนี้คงจะค้างอยู่กลางป่าไม่กลับถึงนครได้ในเวลาอันควร พุทธรักษิระกล่าวดังนั้นแล้ว เจ้าแลซำก็ชวนกันขึ้นม้าหันกลับเข้าเมือง

ในเวลาเดินทางอยู่ประมาณ ๓ ชั่วโมงนั้น ชายหนุ่มทั้งสองเกือบจะมีได้สนทนากันเลย พระวัชรมุกุญจน์นึกถึงนางมิได้รับสั่งประการใด เมื่อพุทธรักษิระทูลอะไรก็ต้องทูลคั่งๆถึงสามสี่ครั้ง จึงจะตรัสตอบคำเดียวหรือสองคำเป็นอย่างมาก ฝ่ายพุทธรักษิระเมื่อเห็นพระราชบุตรนั่งอยู่ดังนั้น ก็มีใฝ่ทูลอันใดต่อไป คิดในใจว่าถ้าพระราชบุตรอยากได้ความเห็นแลความแนะนำก็ให้หาหรือมาเถิด

พุทธรักษิระคิดดังนี้ เพราะดำเนินความคิดตามวิธีของบิดาผู้เป็นอำมาตย์มีปัญญา ซึ่ง มิได้ให้ปัญญาแก่ผู้ใดที่มีใฝ่ขอเป็นอันขาด ถึงแม้ผู้ที่ขอปัญญาบางทีก็ให้เห็นสิ่งตรงกันข้าม อันผู้ฉลาดไม่เรียกว่าปัญญาเป็นอันขาด

ฝ่ายพุทธรักษิระ เมื่อขี่ม้านิ่งๆ เวลานั้นก็ตรึกตรองข้อความลึกลับอันหนึ่ง ซึ่งขึ้นต้นไว้แต่เวลาเช้า เพราะชายหนุ่มคนนี้มีวิธีฝึกฝนปัญญาให้คมกล้า คือเมื่อตื่นขึ้นเช้าก็คิดตั้งปัญหาถามตัวเองข้อหนึ่งซึ่งมีใจความลึกลับ แลตรึกตรองตอบปัญหานั้นทุกขณะ ที่มีเวลาว่าง ข้อความที่ลึกลับแลละเอียด ถ้าเกี่ยวกับปัญหานั้นก็นำเอามาตรึกตรองจนสิ้นเชิง แลเมื่อได้ทำเช่นนี้มาสองสามปีก็ควรเป็นที่เชื่อได้ว่า ชายหนุ่มคนนี้มีปัญญารุ่งโรจน์มาก

ครั้นกลับถึงวังในตอนค่ำ พระราชนุตรก็บรรทมกระสับกระส่ายอยู่ตลอดคืน แลเป็นเช่นนั้นตลอดวันรุ่ง ครั้นวันที่สองถึงแก่ประชวรมีอาการเป็นไข้ การเขียนการอ่านการกินการนอนถึงหมดราชการซึ่งพระราชบิดามอบเฉพาะพระองค์ก็งด การอื่นๆ ก็งด เพราะรับสั่งว่าจะสิ้นพระชนม์อยู่แล้ว ครั้นพระชนม์ยังไม่สิ้นก็ทรงเขียนรูปนางงามผู้เก็บดอกบัวมาทำแปลกๆ จนฝังอยู่ในพระหฤทัย กล่าวกันว่าเขียนเหมือนอย่างที่สุด ครั้นเขียนแล้วก็บรรทมพิศดูรูป ด้วยพระเนตรอันฉ่ำด้วยน้ำ อีกครู่หนึ่งลุกทะเล้งขึ้นฉีกรูปนั้นเสีย แล้วชกพระเศียรประหนึ่งว่าพระเศียรได้กระทำความผิดเป็นข้อใหญ่ แล้วก็เขียนรูปนางอีกรูปหนึ่งงามยิ่งกว่ารูปก่อน

อีกวันสองวัน พระราชนุตรตรัสให้เรียกพุทศิระเข้าไปเฝ้า พุทศิระทราบอยู่หลายวันแล้วว่าคงจะเรียก ครั้นเข้าไปเฝ้าถึงที่บรรทม เห็นพระราชนุตรพระพักตร์เหือดแลทรงบนว่าปวดพระเศียร พุทศิระทราบอยู่แล้วว่าจะรับสั่งเรื่องอะไร แต่ยังไม่กล้ารับสั่งเพราะราชนุตรแลศหายคนนี้ได้สนทนาเรื่องผู้หญิงหลายครั้งแล้ว พระราชนุตรตรัสครั้งไร พุทศิระก็ยิ้มเย้ยแลกล่าวลบหลู่หญิงอย่างเรียวแรง แลยังกล่าวติเตียนชายที่หลงรักหญิงอย่างเรียวแรงยิ่งไปกว่าติเตียนหญิงเสียอีก เหตุคั้งนี้พระราชนุตรจึงอ้าอึ้งยังไม่กล้าเรื่องที่อยู่ในพระหฤทัย พุทศิระรู้ทีแลอยากให้ตรัสออกมาจึงทูลว่า

"โรคชนิดนี้ต้องเสวยยาขมแลลดของแสลงให้จริง มิฉะนั้นโรคไม่บรรเทาได้"

พระราชนุตรได้ฟังพุทศิระตำแดงความร้อนใจ คั้งนั้นก็สิ้นความอ้าอึ้ง พระหัตถ์จับมือพุทศิระนำพระเนตรตกตรัสว่า

"ชายใดเข้าเดินในทางแห่งความรักชายนั้นจะรอดชีวิตไปมิได้ หรือถ้ายังไม่สิ้นชีวิต ชีวิตก็มีโชอัน คือความทุกข์ที่ยืดยาวออกไปนั่นเอง" พุทศิระทูลว่า "พระองค์รับสั่งถูกเป็นแน่แล้ว กวีโบราณย่อมกล่าวว่า วิธีแห่งความรักนั้นไม่มีคืนแลไม่

มีปลาย บุรุษพึงตรึกตรองให้ถ่องแท้แล้วจึงวางเท้าลงในวิธินั้น ผู้มีปัญญาผู้รู้สิ่งทั้งสามคือความใคร่ หลึงหนึ่ง กระดานสกาหนึ่ง การค้ำน้ำมาหนึ่ง อาจให้ผลแก่คนในทางที่ไม่อาจทำนายได้ เหตุคั้งนั้นวิธีที่จะปฏิบัติการทั้งสามสิ่งนี้ดีที่สุคก็คือไม่ปฏิบัติเสียเลย กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือเว้นให้ขาด แต่วิธีของโลกนี้ ถ้าไม่มีวัวตัวเมียก็ต้องรีดนมตัวผู้แทน" คำสอนของผู้มีปัญญา กล่าวเช่นนี้ จะแปลว่าอะไรก็ตาม พระราชนุตรย่อมจะทรงเห็นว่าเป็นคำสอนที่กล่าวเข้าไปไม่ทันกาลเสียแล้ว เธอจึงอยู่ครู่หนึ่งจึงตรัสว่า "เข้าใจอย่างเท่าเดินทางนั้นเสียแล้ว ที่สุคแห่งทางจะเป็นความทุกข์หรือความสุขก็ตามบุญตามกรรม" ตรัสคั้งนั้นแล้วก็ทรงถอนใจใหญ่ ฝ่ายพุทศิระเห็นพระราชนุตรมีอาการคั้งนั้น ก็คิดสงสารจึงทูลถามว่า "นางนั้นคือนางซึ่งพบที่สระในป่านั้นหรือ" พระราชนุตรพยักพระพักตร์ พุทศิระทูลถามว่า "เมื่อนางจะไปนั้น

นางได้กล่าวอะไรแก่พระองค์หรือเปล่า หรือพระองค์ได้กล่าวอะไรแก่นางบ้าง" พระราชนุตรตรัสว่า "ไม่ได้กล่าวอะไรแก่กันเลย" พุทธิศรียะกล่าวว่า "ถ้าเช่นนั้นก็ยากที่สุดที่จะได้นางมา" พระราชนุตรตรัสว่า "ถ้าเช่นนั้นข้าก็ใกล้เวลาตาย แลชีวิตเป็นความทุกข์ตั้งแต่บัดนี้ไปจบเวลาขาดลมหายใจ"

พุทธิศรียะคิดจิตใจที่พระราชนุตรพูดนอกเรื่อง เพราะการกล่าวถึงความตายไม่ใช่ทางที่จะได้นางมาเป็นอันขาด พุทธิศรียะนั่งอยู่ครู่หนึ่งจึงทูลถามว่า "นางไม่ได้ให้สัญญาอะไรบ้างหรือ พระองค์จึงเล่าให้ข้าพเจ้าฟังให้ละเอียด คนไข้ที่บอกอาการโรคครั้งๆ กลางๆ ไม่มีประโยชน์เลย" ครั้นพุทธิศรียะทูลดังนั้น พระราชนุตรก็ตรัสเล่าตั้งแต่ต้นจนปลาย กล่าวโทษพระองค์เองที่ตกตะลึงแลสะทสะท้านมิได้กล่าวอันใดแก่นาง ในที่สุดเล่าถึงกิริยาที่นางเก็บดอกบัวมาทำทำต่างๆ พุทธิศรียะได้ยินดังนั้น ก็นั่งตรองอยู่สักครู่หนึ่งแล้วทูลพระราชนุตร ลำแดงคุณชั่วแห่งแห่งความสะทสะเทือนในขณะที่อยู่ใกล้หญิง ถ้าพระราชนุตรจะเป็นผู้มีความสุขต้องลำแดงพระองค์เป็นคนกล้าในคราวหน้าที่พบนางจึงจะสำเร็จประสงค์ พระราชนุตรตรัสสัญญา

ว่าถ้าได้พบนางก็จะเป็นคนกล้าตามคำสอนนั้น แต่เมื่อไม่พบจะกล้าอย่างไรได้ พุทธิศรียะกล่าวว่า "พระองค์จงสงบลงบ้างเถิด ข้าพเจ้ารู้ชื่อนางแลที่อยู่ของนางแล้ว เมื่อนางเก็บดอกบัวขึ้นชูไหว้ไปในฟ้านั้น คือนางลำแดงความยินดีต่อทေးที่ได้อำนวยให้นางได้พบพัศตรอันประเสริฐของพระองค์"

พระราชนุตรได้ทรงฟังก็ยิ้มออกมาได้ แลยิ้มครั้งแรกในเวลาหลายวัน พุทธิศรียะทูลต่อไปว่า "เมื่อนางยกดอกบัวขึ้นทัดหูนั้น เป็นที่หมายให้ทราบว่าคุณเป็นชาวเมืองกรรณาภูกะ แลเมื่อนางกอดดอกบัวด้วยทนต์นั้นนางทำสัญญาให้ทรงทราบว่านางเป็นราชธิดาท้าวทันตวัต พระองค์ยอมทราบท้าวทันตวัตนี้เป็นอริใหญ่ของพระราชบิดาแห่งพระองค์ ไม่มีท่าทางจะปรองดองกันได้เป็นอันขาด" พระราชนุตรได้ยินดังนั้น ก็ทรงด้วยความเศร้าพระหฤทัย พุทธิศรียะกล่าวต่อไปว่า "เมื่อนางเหยียบดอกบัวนั้น นางให้เครื่องหมายว่านางชื่อปัทมาวดี แลเมื่อนางเอาดอกบัวปักที่อุระนั้นเป็นที่หมายว่า พระองค์สิงอยู่ในหฤทัยแห่งนาง" พระวัชรมุกฎได้ทรงฟังดังนั้นก็มุขลุกขึ้นด้วยความยินดี อาการไข้ก็เปลื้องปลดไปทันที ทรงกำลังกระปรี้กระเปร่าเหมือนแต่ก่อน ตรัสชมความรอบรู้ของพุทธิศรียะ พลงรับสั่งอ้อนวอนให้ช่วยทูลขออนุญาตพระราชบิดาไปยังนครอันเป็นที่อยู่แห่งนางนั้น

ฝ่ายพุทธิศรียะโดยความภักดีต่อราชบุตร ก็เข้าไปทูลพระราชาธิบดีว่า พระราชนุตรไม่ใคร่ทรงสบาย ควรเสด็จเที่ยวในประเทศต่างๆ เพราะพระกายต้องการเปลี่ยนน้ำพระหฤทัยต้องการเปลี่ยนที่อยู่ ครั้นพระราชบิดาประทานอนุญาตแล้ว พระวัชรมุกฎก็หยุดพักอยู่ริมทาง แล้วพุทธิศรียะก็แต่งตัวเป็นคนเดินทางขึ้นม้าไปหลายวัน ถึงนครกรรณาภูกะก็หยุดพักอยู่ริมทาง แล้วพุทธิศรียะก็นำพระราชนุตรออก

เที่ยวถามหาหญิงผู้มีปัญญาโดยอธิบายว่าต้องการจะให้ดูเคราะห์ในอนาคต แลชี้แจงต่อพระราชบุตรอีก
ชั้นหนึ่งว่าหญิงเอาใจใส่ต่อกิจการในอนาคตนั้น ย่อมจะเอื้อเพื่อต่อกิจการปัจจุบัน ด้วยเหตุดังนั้นควรสืบ
หาหญิงหมอดูเป็นผู้ช่วยให้สำเร็จกิจอันประสงค์

พุทธรังษิระเที่ยวถามอยู่ครู่หนึ่ง มีผู้ชี้หญิงแก่ผู้หนึ่งซึ่งนั่งปั่นฝ้ายอยู่หน้ากระท่อม พุทธรังษิระจึง
เข้าไปหาหญิงแก่นั้น กระทำการเคารพเป็นอันดีแล้วพูดว่า "ข้าพเจ้าเป็นพ่อค้ามาจากเมืองไกลสองคน
ด้วยกัน สินค้าของเราตามมาข้างหลัง เราลวงหน้ามาก่อนเพื่อจะหาที่พัก ถ้ามารดายอมให้เราพักในเรือนนี้
เราคงจะอยู่เป็นสุขแลให้เงินแก่มารดาโดยอัตรอันสูง" ฝ่ายหญิงแก่นั้นนอกจากเป็นหมอดู ยังเป็นผู้รู้
ลักษณะคนอีกด้วย ครั้นเห็นเค้าหน้าชายหนุ่มทั้งสองก็ชอบ เพราะคิ้วกว้างแลปากมีลักษณะว่าไม่ตระหนี่
จึงตอบพุทธรังษิระว่า "กระท่อมนี้เหมือนหนึ่งเรือนของท่าน เชิญมาพักอยู่ให้สบายเถิด" พวกท่านนั้นแล้วก็
พาชายหนุ่มทั้งสองเข้าไปในเรือน กล่าววาทิตยความรุงรังของตนเองแล้วเชิญให้ชายทั้งสองพักผ่อนกาย
อยู่ในเรือนนั้น สักครู่หนึ่งหญิงแก่กลับมายังห้องซึ่งชายหนุ่มทั้งสองพัก พุทธรังษิระจึงถามว่า "มารดาอยู่
ที่นี่มีความสุขอยู่หรือ ญาติวงศ์สหายอยู่พร้อมกันหรืออย่างไร แลมารดาหากินทางไหน" หญิงแก่ตอบว่า
"ลูกชายของข้าเป็นคนใช้สันทของท้าวทันตวัดผู้เป็นพระราชของเรา ข้าเป็นนางนมของนางปีทมาวดี
พระราชธิดาองค์ใหญ่ ครั้นข้าแก่ชราภักดิ์มาอยู่ในเรือนนี้ ไม่ต้องกังวลการหากิน เพราะพระราชปราชยาน
ทุกอย่าง ข้าไปในวังเฝ้าพระราชบุตรวันละครั้ง นางเป็นหญิงงามอย่างประหลาด เป็นคนดีมีปัญญาหา
เสมอมิได้"

พระวัชรมฤฎพักอยู่ที่เรือนหญิงแก่ อันเป็นนางนมของพระราชธิดาหลายวัน แลกระทำให้นางนมเอื้อเพื่อ
รักใคร่ด้วยความไม่ตระหนี่ ด้วยวาจาอ่อนหวานและด้วยรูปสมบัติของพระองค์ ครั้นคืนเคยแลรู้ใจกันมาก
ขึ้น พระวัชรมฤฎก็ตรัสถึงพระราชธิดา แลกล่าวแก่หญิงนางนมว่า เมื่อไปเฝ้านางปีทมาวดีคราวหน้า
ขอให้ช่วยถือหนังสือไปถวายฉบับหนึ่งจะได้หรือไม่ นางนมมีความยินดี เพราะเป็นธุระของนางนมที่
จะต้องยินดีตามแบบนิทานชนิดนี้ จึงกล่าวแก่พระวัชรมฤฎว่า "ลูกเอ๋ย ไม่จำเป็นจะต้องคอยถึงพรุ่งนี้ เจ้า
จงเขียนหนังสือเถิด มารดาจะถือไปเดี๋ยวนี้" พระวัชรมฤฎพระองค์สันด้วยความยินดี รีบเสด็จไปหาพุทธรัง
ษิระ ซึ่งนั่งอ่านหนังสืออยู่นอกเรือน แล้วรับสั่งบอกว่า นางนมรับแล้วที่จะถือหนังสือไปถวายพระราช
ธิดา ปัญหายังมีแต่เพียงว่าจะเขียนหนังสืออย่างไรจึงจะดี จะผูกประโยคแลใช้ศัพท์ชั้นไหนจึงจะถูกพระ
หฤทัยนาง จะใช้ศัพท์เรียกนางว่า "แก้วตาแห่งตู" จะเขาไป แลศัพท์ "โลหิตในดับแห่งข้า" จะหนักไป
ดอกกระมัง อนึ่งการแต่งหนังสือสำคัญเช่นนั้นจะทำให้แล้วเร็วทันในวันนั้นก็ยาก เป็นเรื่องที่หนักพระ
หฤทัยอยู่ ฝ่ายพุทธรังษิระเมื่อได้ยินดังนั้นก็ทูลว่า อย่าให้ทรงเดือดร้อนเลย จะทำถวายให้เสร็จ แล้วพุทธรัง
ษิระก็ไปหยิบเครื่องเขียนมานั่งเขียนอยู่ครู่หนึ่ง ครั้นสำเร็จแล้วก็พับหนังสือนั้นปิดผนึก เขียนรูปดอกบัวลง

บนหลังผนังดอกหนึ่ง แล้วส่งถวายพระราชบุตร พระราชบุตรก็นำหนังสือนั้นไปส่งให้หญิงแก่นางนม
ถือไปถวายพระราชธิดา

นางนมได้รับหนังสือแล้วก็รีบเข้าวังไปที่ตำหนักพระราชบุตรตามเคย ฝ่ายนางปีทมาวดีครั้งเห็น
นางนมเข้าไปเฝ้า ก็ตรัสเรียกให้นั่งแลสนทนาด้วย นางนมพูดถึงเรื่องอื่นๆ อยู่สักครู่จึงจึงทูลว่า "เมื่อนาง
ยังอยู่ในความเป็นเด็กอ่อน ข้าได้เลี้ยงดูนางมาด้วยความรักดี บัดนี้เทพดาให้รางวัลแก่ข้าด้วยประทาน
ความงาม ความไม่มีโรค แลความดีแก่นางในเวลาที่ยังจำริญเพียงนี้ หัวใจของข้าจะใคร่เห็นความสุข
ของนางยิ่งๆ ขึ้นไปตราบชีวิตข้าหาไม่ นางจงทรงอ่านหนังสือนี้ซึ่งมาจากชายหนุ่มงามที่สุด แลดีที่สุดซึ่ง
ข้าได้เคยเห็นเป็นขวัญตา"

พระราชธิดาทรงรับหนังสือไปทอดพระเนตรดอกบัวบนหลังผนัง แล้วทรงเปิดออกอ่านพบ
อินทรวชิรฉันท์ดังนี้

○ ได้เห็นพระเพ็ญโฉม คุจโสมสว่างหน
ราดเร้ากำเดาดล จิตเดือดบ่เหือดลง
○ สรทรวงอนงค์แผลง พิชยแสรังจะเสียบองค์
ปีกในเหตุทัยตรง อูระแก่นเพราะแสนคม
○ วันพบประสพพักตร์ สุกัลยฉันท์นโรรมย์
อ้อมใจจะใคร่ชม บ่มีพริบกระหิยตา
○ เพ็ญโสมบ่เพ็ญศรี คุจนี้ ฌ เวหา
แสงส่องบ่ส่องปรา- กฏอย่างพระนางนวล
○ งอนงามอร่ามโรจน์ ฌวิโชติประชันชาน
แข่งขันพระจันทร์บรรณ ศศิแม่จะแพ้นาง
○ ยามชลพิมลโฉม อูระโหมพระเพลิงพลาง
ร่อนรักตระหนักกลาง จิตข้าศิขาตุร
○ นางกลับและลับเนตร ก็เทวศทวิคุณ

เราร้อนบ่เพื่อนกูล

พิชรักประจักษ์แด

○ คิดไปก็ใจหาย

เพราะกระต่ายจะหมายแ

เวียนหวังระวังแล

ศศิไชรบ่ไยดี

○ อ้านางสอวงรัตน

วรชัฒยณาริ

โปรดด้วยอำนวยชิ

วะบัตตสลัดตุง

พระราชธิดาทรงอ่านหนังสือตลอดแล้วก็สำแดงอาการพิโรธ ตรัสแก่นางนมด้วยสำเนียงอันขุ่น
แค้นว่า "นี่แกเป็นอะไรไปจึงบังอาจนำหนังสือนี้มาให้ คนโง่ที่เขียนหนังสือนี้ แต่งฉันท้ไม่เป็นก็แค้นจะ
แต่งกับเขาด้วย คนแต่งฉันท้เหลวๆ เช่นนี้ยังอาจมาแต่งถวายพระราชธิดา อยากรู้ว่าเรียนหนังสือมาแต่
สำนักไหนจึงเลวถึงเท่านี้" นางตรัสพลางทรงฉีกหนังสือตอนที่ว่า "ศศิไชรบ่ไยดี" ส่งให้นางนมแล้วตรัส
ว่า "แกจงนำเอาคำตอบนี้ไปให้ชายที่แต่งฉันท้ไม่เป็น แลตัวแกเองจงอย่าทำเอื้อมอาจถือหนังสือเข้ามา
เช่นนี้อีกเป็นอันขาด"

หญิงแก่นางนมได้ฟังพระราชธิดารู้อถึงเพียงนั้นก็เสียใจรีบกลับไปบ้าน พบพระราชบุตรตาม
ทางก็เล่าให้ฟังทุกประการ พระราชบุตรได้ทรงฟังแลอ่านคำตอบแล้วก็เสียพระหฤทัยยิ่งนัก เมื่อทรง
ดำเนินกลับนั้นทรงคิดถึงวิธีทำลายชีวิตตนเองหลายอย่าง เช่น กระโดดน้ำ ผูกคอตนเองแขวน แพงอก
ตนเอง เป็นต้น ยังไม่ทนตกลงว่าอย่างไรจะดีก็พอลถึงที่พัก พบพุทธิศรระนั่งอยู่หน้าเรือน ก็ตรัสเล่าให้
ฟังแลทรงสำแดงความเสียใจยิ่งนัก

พุทธิศรระนั่งฟังตลอดแล้วทูลว่า "พระองค์อย่าเพื่อตีตนเองก่อนไข้ จงทรงตรึกตรอง
ใจความที่นางตรัสให้ถ่องแท้ก่อน ต่อไปข้างหน้าเมื่อพระองค์ได้สมาคมกับหญิงมากๆ แล้ว จะทรงทราบ
ว่าเมื่อหญิงกล่าวว่าไม่ไยดีนั้นแปลว่ายินดี เพราะฉะนั้นตามที่เรามาทำมาเพียงนี้ นับว่าสำเร็จดังหมาย อนึ่ง
เมื่อนางทรงถามว่าพระองค์ทรงเรียนหนังสือจากสำนักไหนนั้น ถ้าจะแปลเป็นภาษาผู้ชายแปลว่าท่านคือ
ใคร"

พระวัชรมุกฎได้ทรงฟังดังนั้นก็ยินดี ครั้นวันรุ่งขึ้นก็ทรงบอกนางนมว่า พระองค์เป็น
ยุพราชกรุงพาราณสีให้นางนมเข้าไปทูลพระราชธิดาเถิด ฝ่ายนางนมได้ทราบดังนั้นก็ดีใจ แต่กล่าวว่า
ทราบมาแต่แรกแล้ว เช้าวันนั้นก็เข้าไปในวังเฝ้าพระราชธิดาทูลว่า

"พระยุพราชซึ่งนางได้ทำให้มีใจใฝ่ฝันตั้งแต่วันที่ได้เห็นกันริมสระ เมื่อวันขึ้น ๕ ค่ำ เดือนก่อนนั้น เสด็จมาที่เรือนข้าพเจ้าแลให้ข้าพเจ้ามาทูลว่าพระองค์เสด็จมาแล้ว นางทำกิริยาเป็นสัญญาณที่ริมสระอย่างไร ก็จงทำตามสัญญาณนั้นเถิด พระราชบุตรองค์นี้ทรงศักดิ์สมควรแก่นางแท้ นางจงฟังคำข้าพเจ้าเถิด"

นางปัทมาวดีได้ทรงฟังดังนั้นก็สำแดงความโกรธยิ่งกว่าครั้งก่อน นางเสด็จลุดไปเอากระแจะจันทน์ละเลงบนพระหัตถ์ทั้งสองพระหัตถ์แล้วตบเข้าที่แก้มนางนมทั้งสองแก้ม ตรัสว่า "แกจงรีบไปจากวังนี้โดยเร็ว มิฉะนั้นจะต้องรับโทษยิ่งกว่านี้ แกจําไม่ได้หรือว่าข้าห้ามไม่ให้เอาเรื่องนี้มาพูดต่อไปเป็นอันขาด" นางนมออกจากวังกลับไปทูลพระวชิรมุกุฎ ต่างคนเสียใจที่ไปหลงเชื่อพุทธิศรียะ ครั้นเล่าความให้พุทธิศรียะฟัง พุทธิศรียะก็ทูลพระราชบุตรว่า "พระองค์อย่าทรงตกใจ การที่พระราชธิดาเอากระแจะจันทน์ทาแก้มนางนมด้วยนิ้ว ๑๐ นิ้วนั้น หมายความว่ากลางคืนยังมีแสงพระจันทร์อยู่อีก ๑๐ คืน เมื่อพ้น ๑๐ คืนไปแล้ว นางจะออกมาพบพระองค์ในที่มืด พระองค์จงหักความกระวนกระวายในพระหฤทัยคอยไปอีก ๑๐ วันเถิด"

พุทธิศรียะทูลแปลกิริยาแห่งพระราชธิดาแล้ว ก็ทูลต่อไปว่านางองค์นี้เห็นจะฉลาดเกินที่จะเป็นความสุขแก่สามี เพราะฉะนั้นพระราชบุตรควรหยุดยั้งพระหฤทัยดู แต่ในขณะที่ยังมีเวลาจะถอนพระองค์ได้ คำตักเตือนอันนี้ พระวชิรมุกุฎไม่ทรงฟังเลย

ครั้นพ้นกำหนด ๑๐ วันไปแล้ว ชายหนุ่มทั้งสองก็ให้นางนมเข้าไปเฝ้าพระราชธิดา คราวนี้นางเอาหญ้าฝรั่นทานิ้วพระหัตถ์ ๓ นิ้วแล้วประไว้บนแก้มนางนม ครั้นนางนมกลับมาเล่า พุทธิศรียะก็อธิบายว่า นางขอผลัดอีก ๓ วัน เพราะยังประขวรพระโรคลำดับเดือน วันที่สี่เป็นวันนัดให้เสด็จ ครั้นวันที่สี่นางนมเข้าไปเฝ้าอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้พระราชธิดากริ้วมาก เสด็จทรงลุดตัวนางนมไปที่ประตูด้านตะวันตก ทรงผลักให้ออกประตูนั้น แลตรัสว่าถ้ากลับเข้าไปอีกจะตีด้วยแล้

ครั้นนางนมกลับไปเล่าให้พุทธิศรียะฟัง พุทธิศรียะอธิบายว่า พระราชธิดาเชิญพระราชบุตรให้เสด็จไปพรุ่งนี้เวลากลางคืน แลให้เข้าทางประตูด้านตะวันตก ครั้นเวลากลางคืนวันรุ่งขึ้น พุทธิศรียะทูลเตือนพระวชิรมุกุฎให้เตรียมพระองค์ พระวชิรมุกุฎไม่ต้องให้มีใครเตือน กำลังแต่งพระองค์อยู่แล้ว แท้จริงแต่งพระองค์อยู่หลายชั่วโมงจึงเสร็จ ครั้นแล้วก็เสด็จออกมาถามพุทธิศรียะว่า ใช้ได้หรือยัง พุทธิศรียะทูลตอบว่างามมาก แล้วทูลเตือนอีกครั้งหนึ่งว่า สังเกตเห็นนางฉลาดเกินไป ถ้าจะได้เป็นเมียเห็นจะไม่มีสุขอย่างเมียโง่ๆ

ครั้นเวลาเที่ยงคืน ชายหนุ่มทั้งสองก็พากันออกเดินไปยังประตูด้านตะวันตกแห่งพระราชวัง ครั้นถึงประตูเห็นปิดบังแฉ พุทธิศรีระก็ย่องเข้าไปดูเห็นนายประคูนั่งหลับอยู่ แลเห็นหญิงคนหนึ่งมีผ้าคลุมหัวยื่นคอยอยู่ข้างใน พุทธิศรีระก็ย่องกลับไปทูลพระราชบุตร พระราชบุตรก็เสด็จย่องเข้าไปประตูไป พุทธิศรีระคอยอยู่สักครู่หนึ่งก็กลับไปที่พัก ฝ่ายพระราชบุตรครั้นเข้าไปในประตูแล้ว หญิงที่ยืนคอยอยู่ก็จับพระหัตถ์แลทำสัญญาณให้เดินเบาๆ แล้วนำไปตามทางมืด บางแห่งจุดไฟริบหรี่ สักครู่หนึ่งไปถึงบันไดศิลาที่พากันขึ้นไปบนตำหนักพระราชธิดา พระวัชรมุกฏเสด็จออกจากที่มืดเข้าไปที่สว่างก็มีวพระเนตรอยู่ครู่หนึ่ง ประเดี้ยวทอดพระเนตรดูรอบห้องเป็นที่งดงามแต่งด้วยเครื่องบำรุงความสำราญต่างๆ กลิ่นวันเผาเครื่องหอมแลกลิ่นดอกไม้หอมตลบไปทั่วห้อง ตะเกียงเงินซึ่งจุดด้วยน้ำมันหอมก็ส่งกลิ่นอันพึงสุดมข้างหนึ่งมีดอกไม้ก่องรอบเตียงลาดผ้าขาวปักด้วยเส้นทอง ไรยด้วยดอกพุทธรักษาซึ่งเก็บใหม่ๆ อีกข้างหนึ่งมีภาชนะรองหีบหมากแลขวดน้ำดอกไม้เทศ มีถาดรองเครื่องหอมต่างๆ แลภาชนะรองเครื่องหวานหลายอย่าง มีนางกำนัลคอยรับใช้ประจำที่ บ้างก็มีหน้าที่อ่านกาพย์กลอน บ้างก็มีหน้าที่ฟ้อนรำแลบรรเลงดนตรี รวมความว่าเครื่องสำราญตาสำราญใจมากอย่างมีอยู่ในห้องนั้น

สักครู่หนึ่งพระราชธิดาเสด็จเข้ามาเปลี่ยนผ้าคลุมพระพักตร์ออกสำแดงพระองค์ให้เห็น พระวัชรมุกฏสะดุ้งด้วยความยินดี นางเชิญพระราชกุมารให้นั่ง ทรงขโมยพระองค์ด้วยกระแจะจันทร์ แลโปรยน้ำกุหลาบถวาย แล้วทรงโบกพัดอันทำด้วยขนนกยูงมีด้ามทอง พระวัชรมุกฏตรัสแก่นางว่า

"พระหัตถ์อันอ่อนของนางนี้ไม่สมควรจะโบกพัด นางจงหยุดเสียเถิด ข้าได้เห็นนางก็มีความเอิบอิมในใจ แม้ไม่ต้องพัดก็เย็นพออยู่แล้ว นางจงประทานพัดให้ข้าเถิด" นางปัทมาวดียิ้มพลางทูลว่า "พระองค์ทรงอดสำห้เข้ามาถึงที่นี่ เป็นพระเดชพระคุณนักหนา สมควรข้าพเจ้าจะปฏิบัติพระองค์ด้วยความกตัญญู" ขณะนั้นนางกำนัลคนโปรดเข้ามารับพัดไปถวายอยู่งาน ทูลว่า "หน้าที่ปฏิบัติของข้าพเจ้าสองพระองค์จึงทรงสำราญเถิด"

เวตาลเล่ามาถึงเพียงนี้ก็หยุดพักครู่หนึ่ง แล้วเล่าต่อไปว่า "ครั้นเวลารุ่งเช้า นางปัทมาวดีก็ชวนพระราชกุมารไว้ในที่ลับ ครั้นกลางคืนก็ทรงสำราญอย่างคึกคักก่อน พระราชกุมารมีความสุขจะหาเสมอมิได้โลกใหญ่กว้างก็ทรงลี้มหมด คงเหลืออยู่แต่โลกในตำหนักนางเท่านั้น ฝ่ายนางปัทมาวดีเป็นหญิงเฉลียวฉลาด เมื่อได้สามีที่ปัญญาอ่อนก็ยิ่งผูกพันแน่นขึ้น ดังคำโบราณกล่าวว่า คนตรงกันข้ามในเชิงปัญญาย่อมล่อใจกัน ในชั้นต้นนางตั้งแต่งให้พระสวามีเป็นคนปราดเปรื่องโดยอธิบายว่าน้ำนิ่งไหลลึก เมื่อพระราชกุมารไม่ใคร่ตรัสก็คิดว่าคงจะมีความคิดรุ่งโรจน์นี้ไว้ในพระหฤทัย คนมีคิ้วกว้างแลไค้งงามเช่นนี้จะไม่

ฉลาดอย่างไรได้ คนมีหน้าคุณเช่นนั้นคงจะต้องเป็นผู้มีใจโอบเอื้ออยู่เอง คนมีตาเช่นพระราชกุมารจะ
ไม่เป็นคนกล้านั้นไม่ได้ นางปัทมาวดีหลงคิดดังนี้ในชั้นต้น

ครั้นต่อมาก็เห็นพระสามิฉลาดเฉลียวน้อยลง แต่ความเสน่ห์หาของนางมิได้ลดหย่อน กลับจะมาก
ขึ้น เป็นต้นมาว่าเมื่อสอนให้ทรงท่องกาพย์กลอน เธอจำไม่ใคร่ได้ นางก็ทรงพระสรวลเห็นน่าเอ็นดู เมื่อ
เธอพูดสั้น สกฤตพิศ ไวยากรณ์ก็เห็นน่ารัก เมื่อเธอสบถก็เห็นไพเราะ

ต่อ ๆ มานางก็สงสัยว่าจะมีใครอีกคนหนึ่ง ซึ่งล่วงรู้กับพระสวามีในเรื่องลอบรักกับนางนี้
แต่นางก็มิได้ทูลถามตรงๆ เป็นแต่สังเกตวาจาที่ครีตแลทูลไล่เลียงอ้อมค้อม จนในที่สุดวัชรมุกุฏทรงเล่า
ให้นางฟังถึงพุทธิศรียะผู้มีปัญญา เริ่มแต่ความเห็นทับถมหญิงทั้งหลายตลอดจนแปลกิริยาต่างๆ ที่นางได้
ทำเป็นเครื่องสัญญาณ ในที่สุดความเห็นของพุทธิศรียะว่า นางฉลาดเกินที่จะเป็นเมีย ซึ่งเป็นความสุขแก่
ผัวนั้นก็ครีตเล่าด้วย

นางปัทมาวดีทรงคิดในใจว่า "ถ้าเราไม่แก้แค้นชายคนนั้นได้ ขอให้เราเกิดเป็นลาของคนที่ทำสวน
ในชาติหน้าเถิด" ทรงคิดดังนี้แล้ว นางก็ตรัสชมความฉลาดของพุทธิศรียะยกขึ้นไปถึงฟ้า ตรัสว่าทรงรู้ลึก
บุญคุณของชายผู้หนึ่งที่ได้ช่วยให้นางถึงความสุข แลสำแดงประสงค์จะใคร่พบพุทธิศรียะสักครั้งหนึ่งๆ

ฝ่ายพระวัชรมุกุฏเสด็จซ่อนอยู่ในนิเวศน์นางประมาณเดือนหนึ่งก็รำลึกถึงโลกภายนอก เธอเสวย
มากไป ไม่ได้ออกขีมีล่าเนื้อบ่อยๆ เหมือนแต่ก่อนก็เกิดไม่สบาย พระพักตร์และพระเนตรเหลือง มี
อาการหวาดซึ่งคนดับพิการมักจะเป็น บางเวลาก็ปวดพระเศียรแลเสวยอาหารไม่ได้ จะซ่อนอยู่ก็ไม่เป็น
สุข

.....

นิทานเวตาลเรื่องที่ ๒

ฝ่ายพระวิกรมทิตย ครั้นเวตาลหลุดลอยไปแล้วก็ขึ้นตะลิ่งนั่งอยู่ครู่หนึ่ง จึงหันพระพักตร์พาพระราชบุตรดำเนิน ไปยังต้นอโศก ครั้นถึงก็ปีนขึ้นไปปลดเวตาลลงมาบรรจุลงย่ามแบกดำเนินกลับมา เวตาลก็เล่าเรื่อง ซึ่งกล่าวว่าเป็นเรื่องจริงอีกเรื่องหนึ่งดังนี้

ในเมืองโกควัต มีพระราชกุมารองค์หนึ่งซึ่งข้าพเจ้าจะกล่าวได้ว่าทรงเกียรติคุณ แลทรงศักดิ์ ประดุจดั่งพระราชบุตรแห่งพระองค์ซึ่งตามเสด็จอยู่ ณ บัดนี้ เวตาลทุกคืนนั้น ประสงค์จะทูลพระราชทานอ้อมแต่พระราชามีได้รับสั่งประการใดเพราะไม่โปรดการขอ แต่ถ้าจำเป็นใครจะต้องยอใครแล้ว พระวิกรมทิตยโปรดให้ยอพระองค์เอง ไม่ต้องให้ยอผ่านคนอื่น พระหฤทัยในข้อนี้เนาวรัตนกวียอมทราบ แลใช้เป็นหลักในการยอพระเกียรติ แลใช้การยอพระเกียรติเป็นหลักแห่งความมั่งคั่งของเจ้าบพเจ้ากลอนทั้งแก่นั้น

เวตาลเล่าต่อไปว่า พระราชกุมารองค์นั้นทรงนาม พระรามเสน เป็นพระราชบุตรของพระราชาธิบดี ซึ่งข้าพเจ้าจำต้องกล่าวว่าผิดกับพระองค์มาก เพราะพระราชารองค์นั้นโปรดเข้าป่าล่าเนื้อ โปรดเล่นสกา โปรดบรรทมกลางวัน เสวยน้ำจันทน์กลางคืน โปรดความสำราญซึ่งเป็นไปในทางกาม ประกอบด้วยคุณชั่วหลายอย่าง คุณดีหายากแต่เป็นที่รักที่นับถือของพระราชบุตรแลธิดา เพราะเธอทรงเอาใจใส่ที่จะให้เป็นเช่นนั้น เธอไม่วางลงเป็นบัญญัติมาแต่สวรรค์ว่าจะมีเหตุอันควรก็ดี มิมีก็ดี ลูกจำเป็นต้องรักพ่อให้เต็มความรักซึ่งมีในใจ มิฉะนั้นก็ต้องตกรอก ไม่เหมือนพ่อแม่บางคนซึ่งถือตัวว่าทรงคุณธรรมอันดี แต่ใช้ลูกวิ่งตามหลังประหนึ่ง...

เวตาลพูดไม่ทันขาดคำ พระวิกรมทิตยทรงพิโรธเป็นกำลังก็เอื้อมพระหัตถ์ไปข้างหลัง จับแขนเวตาลเต็มกำกระชากด้วยกำลังแรง เวตาลร้องโอยๆ เหมือนหนึ่งเจ็บปวดมาก แต่ถ้าจะสังเกตก็เหมือนแก๊งร้องเป็นเชิงเยาะเย้ย ไม่ใช่ร้องด้วยเจ็บ เพราะเมื่อพระราชบุตรกระชาก เวตาลก็กล่าวต่อไปด้วยสำเนียงแจ่มใสว่า

พ่อทั้งหลายแบ่งเป็นสามประเภท แต่ถ้าจะกล่าวการจำแนกประเภทแห่งแม่ก็ฉันเดียวกัน พ่อประเภทที่หนึ่ง เป็นคนชนิดที่กล่าวได้โดยอุปมาว่า มือกว้างสามศอก มีใจกว้างตามขนาดแห่งอก พ่อชนิดนี้เป็นคนใจดี ชอบสนุก เอาใจลูก มักจะจน แต่ลูกรักเหมือนเทวดา พ่อประเภทที่สองออกกว้างเพียงศอกกึ่ง มีใจแคบเข้ามาตามส่วนแห่งอก พ่อชนิดนี้ถ้าได้ยื่นข้าพเจ้าพูดดั่งที่พระองค์ได้ยินอยู่เดี๋ยวนี้ก็จะคิดในใจว่าอายตัวนี้มันพูดลูก กูจะจำคำของมันเป็นคดี ลองดูว่าจะเป็นผลอย่างไรบ้าง คิดดังนั้นแล้วก็

กลับไปบ้าน ปฏิบัติการเอาใจลูกเป็นขนานใหญ่ แต่ไม่ซ้าก็กลับเป็นอย่างเก่าเพราะความเที่ยงในใจไม่มี
พ่อประเภทที่สามเป็นคนออกกว้างศอกเดียวไม่มีเศษ สมมุติเป็นที่สุดแห่งความแคบ แลใจก็ได้ขนาดกับอก
พระองค์ผู้เป็นพระราชบิดอันสูงสุด เป็นตัวอย่างพ่อกศอกเดียวคือประเภทที่สามนี้ เมื่อยัง
ทรงพระเยาว์ พระองค์ทรงเรียนวิชาซึ่งมีผู้สั่งสอนถวาย เช่น ความรู้ที่ว่าไม่เรียนเป็นต้นไม้ซึ่งคนอาจปีน
ขึ้นไปได้ถึงสวรรค์เป็นต้น ครั้นพระองค์ทรงชนมาจนถึงมัชฌิมวัย ก็ทรงใช้ความรู้ที่เรียนมาในเบื้องต้น
ทรงปลูกไม้เรียนสำหรับให้พระราชบุตรปีนขึ้นไปสู่ทิพย์โลก พระองค์จะสอนอะไรตนเองก็สอนไม่ได้
ก่อนที่หนวดแห่งพระองค์งอกมาเป็นข้อ ครั้นเมื่องอกงามแล้วใครจะสอนอะไรพระองค์ก็ไม่ได้
เหมือนกัน ถ้าใครเพียรจะทำให้พระองค์เปลี่ยนความเห็น พระองค์ก็กล่าวคำที่วิ้งๆ กล่าวไว้ว่า

อะไรใหม่มิใช่ความจริงแน่ ความจริงแท้เกิดใหม่เกิดได้หรือ
อะไรใหม่ไม่จริงทุกสิ่งคือ อะไรจริงใช่ชื่อว่าใหม่เอ๋ย ฯ

แต่พระองค์ก็เป็นประโยชน์แก่โลกเหมือนสิ่งอื่นๆ ในแผ่นดิน เมื่อทรงชนมาอยู่เหมือนอูฐซึ่ง
รับใช้การ เมื่อสิ้นชนมาอยู่แล้ว เจ้าแลถ่านอัฐิแห่งพระองค์ก็ประสมธาตุอย่างเดียวกับเจ้าแลถ่านอัฐิแห่งผู้มี
ปัญญา

พระราชาทรงจับยามกระซอก เวตาลร้องเหมือนเจ็บ ครั้นพระราชาทรงหยุดกระซอก มันก็
หัวเราะแล้วพูดต่อไปว่า ข้าพเจ้ากล่าวตรงไปตรงมาได้อ้อมค้อม เพราะถ้าไม่พูดตรง จะต้องพูดยืดยาวจึง
จะได้ความเท่าที่พูดนี้ บัดนี้จะพูดเล่าเรื่องต่อไปว่า

ครั้นพระราชากรุงโกควาคีเป็นอากาศปนกับอากาศไปแล้ว พระรามเสนาก็ได้รับราชสมบัติเป็น
มรดกสืบไป พระรามเสนามีนกแก้วตัวหนึ่ง ซึ่งได้รับเป็นมรดกจากพระราชบิดา นกแก้วตัวนี้เป็นมรดกมี
ค่ายิ่งทรัพย์สินเงินทองทั้งหลาย มีชื่อว่า จุรามัน พูดสันสกฤตคล่องราวกับบัณฑิต วิทยาศาสตร์ทั้งหลาย แลมี
ความคิดราวกับเทวดา เว้นแต่ถ้าเทวดาจะไม่มีความคิดแล้วก็จมนใจอยู่ นกจรามันนี้เป็นที่ปรึกษาของ
พระราชารองค์ใหม่ในกิจส่วนพระองค์แลราชการบ้านเมืองทั่วไป

วันหนึ่งพระราชตรัสแก่นกจรามันว่า "เจ้ามีความรู้ทุกอย่าง เจ้าจงบอกแก่ข้าว่าข้าจะหานางได้ที่
ไหนผู้จะเป็นคู่สมควรแก่ข้าทุกประการ คัมภีร์ศาสตร์กล่าวว่า ชายจะมีเมียไม่ควรเลือกหญิง ในสกุลซึ่ง
กล่าวต่อไปนี้ แม้สกุลจะมั่งคั่งด้วยโค ด้วยแพะ ด้วยแกะ ด้วยทองแลด้วยธัญญาหารก็ต้องห้าม ถ้าเป็น
สกุลซึ่งไม่กระทำการบูชาตามบัญญัติ ในคัมภีร์ศาสตร์ หรือเป็นสกุลซึ่งไม่มีลูกชาย หรือเป็นสกุลซึ่งไม่มี
ใครเคยเรียนพระเวท หรือเป็นสกุลซึ่งคนมีขนขึ้นมากตามกาย หรือเป็นสกุลซึ่งมีโรคติดต่อกันมาแต่ปู่แล
บิดา ชายจะเลือกภริยาควรเลือกนางซึ่งมีกายไม่มีตำหนิ ซึ่งมีนามไพเราะ ซึ่งเดินทางเหมือนช้างอ่อนอายุ

ซึ่งมีฟันแหลมพอดีทั้งขนาดแลปริมาณ ซึ่งมีกายอันอ่อนนุ่ม คัมภีรศาสตร์กล่าวเช่นนี้ เจ้าจะเห็นนางที่
"โหนสมควรแก่ข้าบ้าง"

นกุลรามันพูดตอบว่า "ข้าแต่พระราชา ในเมืองมคธมีพระราชาทรงนาม **ท้าวมคธเศรษฐี** มีพระราช
ธิดาทรงนาม **จันทราวดี** นางนี้จะได้กับพระองค์เป็นแน่ นางประกอบด้วยความรู้แสงงดงามนัก มีฉวีเหลือ
แลนาสิกเหมือนดอกงา ชงฆ์เรียวเหมือนต้นกล้วย เนตรใหญ่เหมือนใบบัว คิ้วจกกรรมทั้งสองข้าง ริม
พระโอษฐ์เหมือนใบมะม่วงอ่อน พักตร์เหมือนจันทร์เพ็ญ สำเนียงเหมือนนกกาเหว่า กร ยาวถึงเข่า สอ
เหมือนคอนกเขา เอวเหมือนเอวสิงห์ เกศาห้อยยาวถึงเอว ทนต์เหมือนเมล็ดแห่งผลทับทิม ดำเนินเหมือน
ช้างเมามัน"

พระรามเสนได้ทรงฟังนกุลรามันชมโฉมนางดังนั้นก็เป็นที่พอพระราชหฤทัย เราท่านทั้งหลาย
จะต้องคิดว่าพระรามเสนเป็นแขก อาจเห็นงามในทางซึ่งเราท่านเห็นน่าเกลียดเป็นที่สุด อนึ่งนกุลรามัน
เป็นนกแขกแล้วมิหน้าซ้ำพูดสันสกฤตคล่องด้วย เหตุดังนั้นความเปรียบของนกกงจะผิดกับความเปรียบ
ของท่านแลข้าพเจ้า ซึ่งไม่ใช่ขนกแลพูดสันสกฤตไม่เป็น

จะอย่างไรก็ตามคำชมโฉมของนกุลรามัน กระทบทำให้พระรามเสนคิดใคร่จะได้นางเป็นชายาแต่ยังไม่
แน่ในพระหฤทัยทีเดียว จึงตรัสเรียกพระราชครูโหวงจินตกะเข้าไปเฝ้าตรัสถามว่า "ข้าจะได้ใครเป็นเมีย"
พระราชครูตรวจตำราเม่นยามแล้วพูดว่า "นางที่จะเป็นพระราชชายาทรงพระนาม **นางจันทราวดี** ไม่ช้าคง
จะได้มีการวิวาหะพระองค์กับนางองค์นั้น" พระราชาได้ทรงฟังก็ยินดี แม้ไม่เคยทรงเห็นนางก็เกิดรักแล
ใคร่เป็นกำลัง จึงทรงจัดให้พราหมณ์คนหนึ่งเป็นทูตไปเฝ้าท้าวมคธเศรษฐี ขอพระราชธิดา ทรงสัญญาแก่
พราหมณ์นั้นว่า ถ้าจัดการสำเร็จจะประทานรางวัลให้สมกับความชอบ คำที่ทรงสัญญานี้เสมอกับทำให้ปีก
งอกบนหลังพราหมณ์ มีคำกล่าวว่าไม่เคยมีใครเดินทางเร็วเท่าพราหมณ์คนนั้น

ฝ่ายพระราชธิดาท้าวมคธเศรษฐีมีนกุลรามันทองตัวหนึ่งพูดสันสกฤตคล่องไม่หย่อนกว่านกุลรามันของ
พระรามเสน นกุลรามันนั้นเป็นนางนกุลชื่อ **โสมิกา** มีความรู้อยู่ในใจหลายร้อยเล่มสมุด จะหากไหนทรง
ความรู้เช่นนั้นไม่มี ถ้าจะเว้นก็มีแต่นกุลแก้วของพระรามเสนกระมัง พระองค์ทรงทราบว่าในกาลโบราณ
คนมีความรู้ทำสัตว์พูดได้แลเข้าใจภาษามนุษย์ แม้ภาษาสันสกฤตซึ่งใช้ไวยากรณ์ยากที่สุด นกุลก็พูดได้ไม่
พลาดพลั้ง ดังนกุลชื่อนกุลรามัน แลนางนกุลชื่อ **โสมิกานี้** เป็นตัวอย่าง

การทำให้นกุลพูดได้นี้ กล่าวกันว่าเป็นความคิดของนักปราชญ์คนหนึ่งซึ่งผ่าลิ้นนกุลออกให้เป็นสอง
ภาค แล้วเปลี่ยนรูปสมองด้วยวิธีศูกรัดหัวกะโหลกเบื้องหลัง จนหัวกะโหลกเบื้องหลังยื่นออกมา ทำให้
เกิดมันสมอง จนถึงรู้คิดแลพูดได้เป็นภาษาคคน การที่นักปราชญ์คิดทำให้นกุลรู้ประสาเช่นนี้ก็มีคุณดีบ้าง แต่
มีคุณชั่วมาก เหมือนความคิดนักปราชญ์ทั้งปวง คือเมื่อคนมีความคิดแลพูดได้แล้วก็คิดอย่างฉลาดแลพูด

อย่างดี คำที่กล่าวล้วนเป็นคำสัจย์ ครั้นมนุษย์พูดเหลวไหล ปราศจากสัจย์ นกก็พูดติเตียนจนมนุษย์เบื่อ ความสัจย์เข้าเต็มที ก็ทิ้งวิชาทำให้นกพูดได้นั้นเสีย ความรู้จึงเสื่อมด้วยประการเช่นนี้ ในปัจจุบันถ้า นกแก้วแลนกขุนทองยังพูดได้ ก็พูดเหลวๆ เพราะความจำอย่างเดียว ไม่ใช่พูดด้วยรู้คิดอย่างแต่ก่อน มนุษย์ไม่ต้องเดือดร้อนด้วยความสัจย์แห่งนกอีกต่อไป

วันหนึ่งนางจันทราวดีพระราชกุมารี ทรงนั่งตรัสกับนางนกในทึรโหลฐาน ข้อความที่ตรัสนั้นไม่เป็นข้อความแปลก เพราะหญิงสาวในยุคทั้งหลายเมื่อพูดกับผู้ที่ไว้ใจสนิท จะเป็นเรื่องให้ช่วยพยากรณ์ การภายหน้าก็ตาม ให้ทำนายฝันก็ตาม จะหาหรือความในใจก็ตาม ใจความที่พูดนั้นอย่าง เดียวกันหมด จะพูดเรื่องอื่นเป็นไม่มี เรื่องที่พูดนั้น เรื่องที่พูดนั้นพระองค์ควรทราบได้ด้วยไม่ต้องถามว่าอะไร พระวิกรม ทิตย์ทรงนั่งอยู่ เวตาลก็กล่าวต่อไปว่า

วันหนึ่งนางจันทราวดีพระราชกุมารี ทรงนั่งตรัสกับนางนกในทึรโหลฐาน ข้อความที่ตรัสนั้นไม่เป็นข้อความแปลก เพราะหญิงสาวในยุคทั้งหลายเมื่อพูดกับผู้ที่ไว้ใจสนิท จะเป็นเรื่องให้ช่วยพยากรณ์ การภายหน้าก็ตาม ให้ทำนายฝันก็ตาม จะหาหรือความในใจก็ตาม ใจความที่พูดนั้นอย่าง เดียวกันหมด จะพูดเรื่องอื่นเป็นไม่มี เรื่องที่พูดนั้น เรื่องที่พูดนั้นพระองค์ควรทราบได้ด้วยไม่ต้องถามว่าอะไร พระวิกรม ทิตย์ทรงนั่งอยู่ เวตาลก็กล่าวต่อไปว่า

นางจันทราวดีตรัสสวนเวียนสักครู่หนึ่ง ก็ไปถึงปัญหาซึ่งได้ตรัสถามแล้วในเดือนนั้นประมาณร้อย ครั้งว่า ชายที่สมควรเป็นสามีแห่งนางมีหรือไม่ นางนกทูลว่า "ข้าพเจ้ามีความยินดีที่จะทูลให้ทรงทราบ ได้ในวันนี้ อันที่จริงความมิดเมี้ยนในใจแห่งเราผู้เป็นหญิง..." นกทูลยังไม่ทันขาดคำ นางจันทราวดีจึง ตรัสว่า "เจ้าจงหยุดแสดงธรรมในทันที มิฉะนั้นเจ้าจะต้องกินข้าวกับเกลือแทนข้าวกับไข่"

เวตาลกล่าวต่อไปว่า พระองค์ย่อมทราบว่านกขุนทองชอบกินข้าวกับไข่ ไม่ชอบข้าวกับเกลือ เมื่อ นางจันทราวดีตรัสพูดดังนั้น นกก็งดการตำแดงปัญญา ซึ่งอาจเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ที่ได้สดับต่อๆ กันมา นกทูลว่า "ข้าพเจ้าเห็นการภายหน้าได้ถนัด พระรามเสนพระราชบิดาครองกรุงโกทวดี จะเป็นพระราช สามีแห่งนาง นางจะเป็นความสุขแก่พระรามเสน ดังซึ่งพระรามเสนจะเป็นความสุขแก่นาง เธอเป็นชาย หนุมงคงาม มั่งคั่งด้วยทรัพย์สมบัติ มีฤทธิ์เพื่อแม่แก่คนอื่น สนุกง่าย ไม่ฉลาดเกิน แลไม่มีโอกาสจะเป็น คนเจ็บได้เลย"

พระราชธิดาได้ฟังดังนั้น แม้ไม่เคยได้เห็นพระรามเสนก็บังเกิดความรักใคร่ กล่าวสั้นๆ พระราชาหนุ่มและพระนารีสาวต่างก็เป็นปฏิพัทธ์กันอยู่ไกลๆ แต่เพราะเหตุที่พระแลนางอยู่ในตำแหน่ง สูงสมควรกัน ความรักอยู่ห่างๆ จึงสำเร็จได้ดังประสงค์

เมื่อพราหมณ์ซึ่งพระรามเสนาให้ไปเป็นทูตไปกล่าวขอนางนั้น ไปถึงกรุงมถ ท้าวมคธเสวกร์ทรง
รับรองเป็นอันดี แลตรัสอวยพระราชธิดาแก่พระรามเสนา ทรงแต่งให้พราหมณ์ในกรุงมถไปกรุงโกควดี
เป็นทางจำริญไมตรี แล้วตรัสให้เตรียม การมงคล ฝ่ายพระรามเสนาเมื่อทรงทราบข่าวดี ก็ชุ่มชื่นในพระ
หฤทัย ประทานรางวัลแก่พราหมณ์กรุงมถเป็นอันมาก ครั้นถึงวันฤกษ์ดีก็ออกจากกรุงโกควดี แวดล้อม
ด้วยพหลแสนยากร รอนแรมไปในป่าจนถึงกรุงมถ ก็เข้าเฝ้าท้าวมคธเสวกร์ กระทำการเคารพแลแสดง
ไมตรีอันดี

ครั้นถึงฤกษ์งามยามบุญ ท้าวมคธเสวกร์จัดการวิวาหะพระราชธิดา มีการเลี้ยงดูอย่างใหญ่ มีการ
ตกแต่งด้วยโคมไฟแลจุดดอกไม้เพลิง มีการสวดร้องตามซึ่งบัญญัติไว้ในพระเวท มีการแห่แลการดนตรี มี
เสียงดั่งเอ็ดไปทั้งพระนคร ครั้นพิธีวิวาหะสำเร็จแล้ว นางจันทราวดีล้างขมิ้นจากพระหัตถ์แทบจะยังไม่
ทันหายเหลือง พระรามเสนาที่ทูลลาท้าวมคธเสวกร์พานางกลับกรุงโกควดี

นางจันทราวดีจะจากพระราชบิดาแลบ้านเมืองไปก็มีความสร้อยเศร้าจึงต้องพาโสไมกา คือนาง
นกขุนทองไปด้วย ไปตามทาง นางเล่าถึงนกลความฉลาดของนกถวายพระสามี แลทั้งทูลว่านกลเป็นผู้
กล่าวพระนามพระราชินีนางทราบก่อนที่ได้ยินทางอื่น

ฝ่ายพระรามเสนาได้ทรงฟังก็เล่าถึงจoramันนกลแก้วของพระองค์ ทรงชี้แจงความฉลาดแลความรู้
ของนกลนั้น รวมทั้งข้อที่พูดสันสกฤตคล่องนั้นด้วย

พระราชินีได้ฟังดังนั้นก็ทูลพระราชินีว่า "เมื่อนกสองตัวของเราวิเศษถึงปานนี้ก็ควรจะเลี้ยงใน
กรงเดียวกันแลให้วิวาหะกันโดยคนธรรพ์ลักษณะ นกทั้งสองจะได้เป็นสุข" พระราชินีได้วิวาหะใหม่ๆ ก็
ใคร่จะจัดการวิวาหะให้คู่อื่นบ้าง ตามซึ่งมักจะจะเป็นไปโดยมากในหมู่หญิงสาวซึ่งได้คู่ใหม่ๆ

พระราชินีว่า นางศรีสฤกแล้ว ถ้านกทั้งสองไม่มีคู่จะมีสุขอย่างไรได้ การที่ตรัสอย่างนี้
เพราะพระองค์กำลังเพลินในการมีคู่ ย่อมจะนึกตามอารมณ์ของผู้มีเมียใหม่ว่านอกจากคนมีเมียแล้ว ไม่มี
ใครมีความสุขเป็นอันขาด ความทุกข์จะเกิดแก่ผู้มีเมียนั้นไม่อาจมีได้ในโลก

ครั้นสององค์เสด็จถึงกรุงโกควดีแล้ว ก็ตรัสให้เจ้าพนักงานยกกรงใหญ่มาตั้งจำเพาะพระพักตร์
ทรงจับนกลปล่อยเข้าไปในกรงทั้งสองตัว ฝ่ายนกลจoramันนกลเกาะอยู่บนคอนเอียงคอคูนกขุนทอง นางโสไมกา
นกขุนทองจับอยู่อีกคอนหนึ่ง ยกหน้าชูปากขึ้นไปบนฟ้าโดยกิริยาคูดุหมิ่นแล้วกระโดดไปเกาะคอนอื่นที่
ห่างออกไป

นกลแก้วนี้คงอยู่ครู่หนึ่งก็พูดภาษาสันสกฤตว่า "นางนกขุนทอง เจ้าคงจะกล่าวดอกกระมังว่า เจ้า
ไม่ยอมยกได้คู่" นางนกขุนทองตอบในภาษาเดียวกันว่า "ท่านเดาเห็นจะไม่ผิด" นกลแก้ว "เพราะเหตุไรเจ้า
จึงไม่ยอมยกมีคู่" นกขุนทอง "เพราะใจของข้าเป็นอย่างนั้น" นกลแก้ว "นี่พูดอย่างผู้หญิงที่เดียว ข้าจะขอยืม

คำพระราชของข้ามากล่าวว่า ที่อธิบายเช่นนี้เป็นปัญหาหญิง คือไม่ใช่ปัญหาแลไม่ใช่อธิบายเลย เจ้าจะพูดให้แจ่มแจ้งกว่านี้สักหน่อยจะได้หรือไม่ หรือรังเกียจที่จะพูดให้ผู้อื่นเข้าใจ"

นกขุนทองโกรธจนแทบจะลืมไวยากรณ์สันสกฤต ตอบว่า "ข้าไม่รังเกียจเลย ข้าจะบอกให้แจ่มแจ้งที่สุด บางทีจะแจ่มแจ้งเกินความพอใจของเจ้า พวกเจ้าซึ่งเป็นเพศชายย่อมประจบขึ้นด้วยความบาป ความโกง ความล่อหลอก ความเห็นแก่ตัว ความปราศจากธรรมในใจ คล่องในการทำลายพวกเราซึ่งมีเพศเป็นหญิง เพื่อความสำราญของพวกเจ้า"

พระราชตรีศแก่พระราชินีว่า "นางนกตัวนี้กล่าวหาญ พูดจาไม่เกรงใจใครเลย" นกแก้วทูลพระราชินีว่า "พระองค์จึงถือว่าคำที่นางนกกล่าวนั้นเหมือนหนึ่งลมซึ่งเข้ากรรมนี้ไปออกกรรมโน้นเกิด (แล้วเหลียวไปพูดกับนกขุนทองว่า) นางนกขุนทอง พวกเจ้านั้นถ้าไม่ได้ประจบขึ้นด้วยความล่อหลอก แลความคดในใจแลความไม่รู้ ก็ประจบขึ้นด้วยอันใดเล่า พวกเจ้ามีปรารถนาอยู่อย่างเดียวแต่จะไม่ให้มีชีวิตเป็นเครื่องสำราญได้ในโลกนี้เป็นอันขาด"

พระราชินีทูลพระราชินีว่า "นกของพระองค์ตัวนี้ พูดจាក้าวร้าว ไม่ยำเกรงใครเลย" นกขุนทองทูลพระราชินีว่า "คำที่ข้าพเจ้ากล่าวนั้นอาจนำพยานมาสำแดงได้" นกแก้วทูลพระราชินีว่า "ข้าพเจ้าอาจนำนิทานมาเล่าให้ผู้หญิงเห็นจริงได้"

พระราชินีแลพระราชินีได้ทรงฟังดังนั้น ก็ตกลงกันให้นกทั้งสองนำหลักฐานมาสำแดง เป็นพยานคำที่กล่าว พระราชินีขอให้นกขุนทองแสดงก่อน พระราชินียอมตกลง นางนกขุนทองกล่าวดังนี้

นิทานของนกขุนทอง

เมื่อก่อนที่ข้าพเจ้ามาเป็นข้าพระองค์นั้น ข้าพเจ้าเคยอยู่กับ นางรัตนาวดี ธิดาพ่อค้าผู้มั่งคั่งด้วยทรัพย์สมบัติ นางรัตนาวดีเป็นหญิงน่ารักน่าชมทุกประการ (นกขุนทองกล่าวเท่านั้นก็ร้องให้ พระราชินีทรงสงสารก็รับสั่งปลอบโยนเป็นอันดี นกก็เล่าต่อไปว่า)

ใน เมืองอิลาบรี มีพ่อค้าผู้มั่งคั่งคนหนึ่ง ได้ความเดือดร้อนเพราะไม่มีบุตร พ่อค้าจึงทำโยคะคืออดข้าวเป็นต้น แลทั้งเที่ยวไปในบุญสถานต่างๆ เพื่อจะขอลูก เมื่ออยู่บ้านก็อ่านปุราณะแลให้ทานแก่พราหมณ์ ด้วยประสงค้อันนั้น

ต่อมาพระผู้เป็นเจ้าโปรดประทานให้มีบุตรชายมาเกิดคนหนึ่ง พ่อค้ายินดีก็มีงานสมโภชลูกชายใหญ่โต ให้ทานแก่พราหมณ์ผู้สวดกลอนขอ แลพราหมณ์อื่นๆ เป็นอันมาก ผู้ที่จนก็ได้รับเงินแจกแลเสื้อผ้า ผู้ที่หิวก็ได้รับแจกอาหารแลของอื่นๆ เป็นอันมาก

พ่อค้าทำนุบำรุงเลี้ยงบุตรชายมาจนอายุได้ห้าขวบก็หาผู้มาสอนให้อ่านหนังสือ ครั้นโตขึ้นอีกก็ส่งให้ไปอยู่กับครูผู้มีชื่อว่ามีความรู้แลตั้งสอนดี บุตรชายโตขึ้นมีรูปสมบัติดูไม่ได้ เค้าน้ำเหมือนลิง ขาเหมือนขานกกระเรียน หลังโกงเหมือนหลังอุฐ พระองค์คงจะทราบภานิตโหราว่า ถ้าพบคนขาเขยงให้เชื่อใจได้ว่าพบความคด ๓๒ ข้อ ถ้าพบคนตาบอดข้างหนึ่ง พบความคด ๘๐ ข้อ ถ้าพบคนหลังกึ่งให้สวดมนต์อ่อนนวยพระมหะสวริให้คุ้มครองตน

บุตรชายพ่อค้านั้น เมื่อไปเรียนหนังสือกับครูก็มีได้ไปถึงครู ไปเที่ยวแหวะเล่นเบียดกับเพื่อนที่เป็นพาลด้วยกัน ต่างคนมีใจชั่วและประพฤติทุจริตต่างๆ เมื่อพบผู้หญิงก็เข้าเกี่ยวชักชวนในเชิงกาม และกระทำการลามกจนบิดาเสียใจเป็นโรคหนักอยู่หน่อยหนึ่ง ก็ถึงแก่ความตาย

ครั้นบิดาสิ้นชีวิตแล้ว บุตรชายได้รับมรดกก็จ่ายทรัพย์เปลืองไปในการพนันแลบำรุงความชั่ว ไม่ชำระทรัพย์มรดกซึ่งได้รับเป็นอันมากนั้นก็สิ้นไปจนไม่มีอะไรเหลือ ครั้นทรัพย์ของตนหมดก็ทำลายทรัพย์เพื่อนบ้านจนในที่สุดเขาจับได้ว่าเป็นขโมย เผอิญหลบหลีกได้ไม่ถูกประหารชีวิตตามอาญาเมือง จนในที่สุดกล่าวลบลูกเทวดาว่าให้แต่โชคร้าย แล้วหนีออกจากเมืองไปเดินป่าอยู่พักหนึ่ง ถึงเมืองซึ่งเป็นที่อยู่แห่ง **เหมหุคปต์** เศรษฐีผู้บิดานางรัตนาวดี ได้ยินชื่อเหมหุคปต์ก็นึกขึ้นได้ว่าเมื่อบิดาของตนยังมีชีวิตอยู่นั้นได้ทำการค้าขายติดต่อ จึงเข้าไปหาเหมหุคปต์ แข็งความว่าตนเป็นบุตรแห่งพ่อค้าที่ได้เคยค้าขายติดต่อกัน บัดนี้บิดาสิ้นชีวิตเสียแล้ว พูดยุทธนั้นก็ร้องไห้รำไรไปเป็นอันมาก

ฝ่ายเหมหุคปต์ ครั้นได้ยินแลเห็นชายหนุ่มแต่งกายทรุดโทรมดั่งนั้น ก็ประหลาดใจแลเกิดสงสาร จึงพลบโชนซักถามว่าเหตุไฉนจึงเป็นเช่นนี้ ชายหนุ่มหลังโกงเหมือนอุฐตอบว่า ข้าพเจ้าจัดสินค้าบรรทุกเรือไปค้าขายในเมืองอื่น ครั้นขายของหมดแล้ว ข้าพเจ้าซื้อสินค้าเมืองนั้น บรรทุกเรือจะกลับไปขายในเมืองของข้าพเจ้า แล่นไปไปในกลางทะเล ถูกพายุใหญ่เป็นอันตรายในทะเลทั้งเรือแลสินค้า ข้าพเจ้าเกาะกระดานลอยไปคนเดียว เผอิญยังไม่ถึงเวลาสิ้นชีวิต จึงรอดขึ้นฝั่งได้แลเดินทางมา จนถึงเมืองนี้ ข้าพเจ้าไม่มีหน้าจะกลับไปเมืองของตนได้ เพราะสิ้นทรัพย์แล้วก็ไม่มีครุณบถือ ผู้ที่เป็นศัตรูก็มีแต่จะด่าว่าข่มขี้ต่างๆ บิดามารดาของข้าพเจ้าก็สิ้นชีวิตเสียแล้ว ข้าพเจ้าไม่รู้จะหันหน้าไปหาใคร ทั้งนี้ก็เป็นผลแห่งกรรมซึ่งกระทำไว้แต่ปางก่อน พูดยุทธนั้นก็ร้องไห้รำไรไป

ฝ่ายเหมหุคปต์เศรษฐีได้ยินชายหลังอุฐร้องไห้เล่าเรื่องให้ฟังดังนั้นก็เกิดสงสารเป็นกำลัง จึงต้อนรับเลี้ยงดูให้ชายหลังอุฐอาศัยอยู่ในบ้านของตน ชายชั่วเห็นทางจะได้ดีด้วยทำดีก็ขึ้นใจปฏิบัติเป็นคนดี จนเหมหุคปต์ไว้ใจให้มีส่วนในการค้าขาย ชายหนุ่มก็ยิ่งแสวงทำดีจนเหมหุคปต์ไว้ใจแลเอ็นดูยิ่งขึ้น

วันหนึ่งเหมหุคปต์ตรึกตรองในใจว่า เราที่มีความร้อใจมาหลายปีแล้วเพราะบกพร่องในครอบครัว เพื่อนบ้านของเราที่ซุบซิบนินทาเรามาช้านาน บ้างก็พูดอ้อมค้อม บ้างก็พูดตรงๆ ว่า ธรรมดา

คนมีลูกสาว เมื่อลูกอายุถึง ๗ ขวบ ๘ ขวบ พ่อก็ต้องจัดการให้มีผ้า เพราะธรรมเนียมศรัทธาอย่างนั้น แต่บุตรสาวหมกขุบต์เศรษฐินี่พ้นอายุที่ควรแต่งงานมาหลายปี จนบัดนี้อายุถึง ๑๓ หรือ ๑๔ ปี นางเป็นคนร่างใหญ่รูปร่างดูเหมือนหญิงอายุ ๓๐ ปีที่มีผ้าแล้ว แต่บิดาก็ยังหาจัดการให้มีผ้าไม่ บิดาจะกินเล่นนอนเป็นสุขอย่างไร การที่ปล่อยให้เป็นอย่างนี้ย่อมเป็นที่ครหา เป็นโทษโดยคติโลกแลคติธรรม แม้ญาติวงศ์ที่สิ้นชีวิตไปแล้วย่อมได้ทุกข์เพราะเหตุที่ญาติในมนุษยโลกปล่อยลูกสาวไว้ให้มีผ้าจนปานนี้ ข้อดีเขียนข้อนี้ก็ทำให้เราเดือดร้อนมาช้านานแล้วแต่เรามีฐานะแก้ไขอย่างไรได้ บัดนี้พระเจ้าเป็นเจ้าโปรดให้เราสิ้นทุกข์ จึงบันดาลให้ชายหนุ่มนี้มาถึงบ้านเรา เขาก็เป็นคนดี ปฏิบัติอยู่ในคลองธรรมเป็นที่ชอบใจเรา จำเราจะยกลูกสาวให้แก่ชายหนุ่มนี้ตามโอกาสที่พระเจ้าเป็นเจ้าประทานแก่เรา เราจะชักช้าต่อไปไม่ควร เพราะสิ่งใดที่จะทำได้ในวันนี้ สิ่งนั้นเป็นดีที่สุด พรุ่งนี้จะเป็นอย่างไรเราทราบไม่ได้

หมกขุบต์ตรึกตรองตกลงใจดังนี้แล้ว ก็ไปพูดกับภริยาว่า ความเกิด ๑ การวิวาหะ ๑ ความตาย ๑ ทั้ง ๓ อย่างนี้ย่อมเป็นไปแล้วแต่เทวดาจะบัญญัติ เราต้องการให้ลูกหญิงของเราได้ผ้าที่เกิดในสกุลดี เป็นผู้มีมั่งมี เป็นผู้มีรูปงาม เป็นคนฉลาด แลเป็นผู้มีความสัตย์ แต่เราจะหาชายหนุ่มเช่นนั้นไม่ได้ เจ้ากล่าวว่ถ้าเจ้าบ่าวขาดคุณดีเหล่านี้ การวิวาหะก็จะไม่เป็นผลดังประสงค์ แต่ถ้าจะไม่ให้ลูกมีผ้าไซ้ เราจะเอาเชือกผูกคอลลูกเราถ่วงลงในคู่นี้ก็ได้ เหตุดังนี้ ถ้าเจ้าเห็นว่าบุตรพ่อค้าซึ่งเข้าได้รับเข้าไว้เป็นสหายในการค้าขายของข้านี้ เป็นคนดี ควรจะให้ลูกสาวเราได้ เราจะรีบจัดการวิวาหะโดยเร็ว

ภริยาหมกขุบต์ได้ยินสามิพูดดังนั้นก็ดีใจ เพราะชายหนุ่มหลังอุฐได้ถ่วงให้ลุ่มหลงอยู่แล้ว นางจึงตอบสามิว่า เมื่อพระเจ้าเป็นเจ้าชี้ทางให้เห็นชัดอยู่เช่นนี้ ถ้าเราไม่ทำตามก็คือขึ้นคำเทพยดา เรามีได้ไปเที่ยวแสวงหาที่ไหน เจ้าบ่าวก็มีมาเอง เหตุดังนั้นเราไม่ควรจะชักช้าไปเลย ท่านจงรีบจัดการเถิด

สามิภริยาปรึกษากันเช่นนี้แล้วก็เรียกบุตรสาวเข้าไปหา นางนั้นงามสมควรเป็นที่รักของคนธรรมดา นางมีเกศยาวอันเป็นสีม่วงอ่อน เพราะแสงแห่งความเป็นสาว เป็นมันเหมือนปีกแมลงภู่ ขนงบริสุทธ์แลใสเหมือนโมรา แก้วประพาอันเกิดแต่ทะเลนั้น เมื่อเทียบกับริมฝีปากแห่งนาง แก้วประพาพก็มีสีเผือดไป ทนต์ของนางเสมอกับไข่มุก ภาคต่างๆ ในกายนางล้วนประกอบขึ้นสำหรับเป็นที่รักทั้งนั้น เมื่อใครได้เห็นเนตรแห่งนาง ก็ใครจะเห็นอีก แลเห็นอยู่เสมอไป ใครได้ยินเสียงนางก็ใครจะได้ยินดนตรีนั้นอยู่เสมอ ความดีของนางเสมอกับความงาม เป็นที่รักของบิดามารดาแลญาติพี่น้องทั่วไป เพื่อนฝูงของนางจะหาที่ติ นางก็มิได้ ถ้าข้าพเจ้าจะเล่าคุณความดีของนางก็คงไม่มีเวลาสิ้นสุดได้ นกขุนทองเล่ามาเพียงนี้ก็ร้องให้รำไรอยู่ครู่หนึ่งจึงเล่าต่อไป

เมื่อบิดามารดาเรียกนางรัตนาวดีมาบอกความประสงค์ให้ทราบ นางก็ตอบว่าแล้วแต่บิดามารดา เพราะนางไม่ใช่หญิงชนิดที่เกลียดอะไรไม่เกลียดเท่าชายที่พ่อแม่บัญญัติให้รัก อันที่จริงข้าพเจ้าทราบว่

นางจะดูชายหนุ่มที่จะเป็นเจ้าบ่าวก็ดูไม่ได้เต็มตา เพราะความจีรวิวของชายนั้น แต่ไม่ช้าความช่างพูดของเจ้าบ่าวก็ทำให้นางเกิดความนิยมขึ้นทีละน้อย แลทั้งนางรู้สึกคุณชายหนุ่มที่อุตส่าห์เอาใจใส่เอื้อเฟื้อต่อบิดามารดา นับถือความประพฤติของชายหนุ่มซึ่งแสรังทำดี สงสารด้วยตกยาก จนในที่สุดก็ลืมความจีรวิวของชายนั้น

เมื่อก่อนการวิวาหะ นางได้สัญญาในใจไว้ว่า เมื่อแต่งงานแล้ว แม้น้ำที่แห่งภริยาจะไม่ใช่ที่ชอบใจเพียงไร นางก็จะอุตส่าห์ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหน้าที่ ครั้นแต่งงานแล้ว ความไม่พอใจในหน้าที่นั้น หามีไม่ นางกลับรักสามีเสียอีก ส่วนความจีรวิวของสามีนั้นไม่เป็นเหตุให้นางเกลียดชัง อันที่จริงกลับจะรักยิ่งขึ้นเพราะความจีรวิวนั้น

ความรักนี้เป็นของน่าพิศวงมาก เป็นแสงฟ้าฉายความสุขลงมายังแผ่นดินอันมืดแลเต็มไปด้วยความซึมเซา เป็นมนตร์ซึ่งทำให้เรารำลึกถึงความมีชาติที่สูงกว่านี้ เป็นความสุขในขณะนี้แลเป็นทางพาให้คิดถึงสุขในเบื้องหน้า ทำให้ความจีรวิวกลับเป็นความงาม ทำให้ความโง่กลายเป็นความฉลาด ทำให้ความแก่เป็นความหนุ่ม ทำให้บาปเป็นบุญ ทำให้ความซึมเซาเป็นความแจ่มชื่น ทำให้ใจแคบเป็นใจกว้าง ความรักนี้เป็น โอสถอย่างเอก ชักให้ความตรงกันข้ามมาเดินลงรอยเดียวกัน

นกขุนทองกล่าวดังนี้ พลงแลดูนกแก้ว นกแก้วกล่าวว่า ถ้าเอาคำโบราณมาพูดน้อยกว่านี้จะเป็นการสำแดงความคิดตนเองมากขึ้น การที่จำเอาคำเก่าๆ มากกล่าวเช่นนี้ ไม่เป็นไปตามทำนองผู้มีปัญญาเลย นกขุนทองกล่าวต่อไปว่า คำโบราณกล่าวว่า เตื่อจะกลายเป็นลูกแกะนั้นยังไม่เคยมี เหตุตั้งนั้นถึงชายหนุ่มหลังอุฐจะได้แสรังประพฤติกเป็นคนคืออยู่คราวหนึ่งก็หาได้จริงไม่

อยู่มาวันหนึ่ง ชายหนุ่มรำลึกในใจว่า ผู้มีปัญญาย่อมเอาตัวออกห่างจากความเหนียวรั้งแห่งครอบครัว แลปลดตัวจากความรักลูกรักเมียแลรักบ้าน คิดคั้งนี้ชายหนุ่มจึงกล่าวแก่ภริยาว่า ข้าได้จากเมืองมาอยู่ในเมืองเจ้านี้ก็หลายปีแล้ว ไม่ได้ข่าวคราวญาติพี่น้องในเมืองข้าเลย ใจข้าจึงเสรำ เจ้าจงกล่าวแก่แม่ของเจ้า ขออนุญาตให้ข้ากลับไปบ้านเมือง แลถ้าเจ้าจะใคร่ไปด้วยก็ได้ นางรัตนาวดีได้ยินสามีว่าคั้งนั้น ก็รีบไปบอกมารดาตามคำซึ่งสามีกล่าว มารดาได้ทราบก็ไปแจ้งแก่หมกอุปต์ หมกอุปต์ตอบอนุญาต ใ้บุตรเขยกลับบ้านเมืองได้ตามใจ แลถ้าบุตรจะยอมไปกับสามีก็อนุญาต ครั้นตกลงกันคั้งนี้แล้ว หมกอุปต์เศรษฐีก็ให้ทรัพย์สินแก่บุตรเขยเป็นอันมาก ทั้งใ้แก่บุตรสาวอีกส่วนหนึ่ง แลจัดทาสาใ้ไปด้วยคนหนึ่ง บุตรเขยแลบุตรสาวก็ลาออกเดินทางเข้าป่าไป

ฝ่ายชายหนุ่มหลังอุฐ พากริยาเดินทางไปหลายวัน นิ่งตริกตรองไม่ใคร่จะตกลงในใจว่าจะทำวิถีใดจึงจะทิ้งภริยาเสียได้ การที่จะพาไปยังเมืองของตนนั้นไม่ได้เป็นอันขาด เพราะเมื่อไปถึงเมืองเข้า นางก็จะจับเท็จทั้งปวงได้ อนึ่งชายหลังอุฐอยากได้นางเป็นภริยาก็เพราะอยากได้ทรัพย์สมบัติ ไม่อยากได้ตัวนาง

เอง ครั้นเมื่อฟื้นตาพ่อแม่มาเช่นนี้ก็คิดหาทางจะทิ้งนางเสียแต่ตรีภคครองอยู่หลายวัน จนไปถึงป่าเปลี่ยวก็หยุดพักแล้วบอกแก่นางว่าตำบลนั้นโจรผู้ร้ายชุกชุม นางจึงปลดเครื่องประดับกายทั้งปวงซึ่งมีค่าเป็นอันมากออกให้สามีซ่อนไว้ในใต้ ครั้นนางทำตามแล้วชายสามีก็ล่อทาสีไปห่างที่ซึ่งภริยานั่งคอยอยู่ แล้วเอามีดเขียดคอทาสี ทิ้งศพไว้เป็นอาหารสัตว์ในป่า แล้วกลับไปหาภริยา ล่อให้เดินไปใกล้หิว แล้วผลักตกลงไปในเหว เผอิญก้นเหวนั้นมีกิ่งไม้แลใบไม้รองอยู่มากนางจึงไม่สิ้นชีวิต

ฝ่ายชายหลังอุฐครั้นผลักภริยาลงเหวแล้วก็รวบรวมทรัพย์สมบัติทั้งปวงออกเดินทางไปสู่เมืองของตน ไม่ช้ามีชายอีกคนหนึ่งเดินมาในป่าเปลี่ยว ได้ยินเสียงคนร้องไห้ก็หยุดยืนฟังแลนึกในใจว่า ป่านี้เปลี่ยวนักหนา เหตุใดมีคนมาร้องไห้อยู่ในดงชุก ครั้นยืนฟังอยู่ครู่หนึ่งแล้วก็เดินไปในทางซึ่งได้ยินเสียงร้องไห้ ครั้นไปถึงเขาก็หยุดชะงักดูเห็นผู้หญิงร้องไห้อยู่ก้นเหว ชายนั้นก็ปลดผ้าโพกเกล้าสายรัดตัวออกต่อกันเป็นสายยาวหย่อนลงไปในเหว ร้องไห้ให้นางเอาปลายผ้าผูกตัวเข้าแล้วคลุดขึ้นมาได้ แลถามนางว่าเกิดเหตุอย่างไรจึงเป็นเช่นนี้

นางรัตนาวดีตอบว่า ข้าพเจ้าเป็นบุตริหมกบุตริพ่อค้าเศรษฐีใหญ่ในกรุงจันทปุระ ข้าพเจ้าเดินทางมากับสามี พบโจรมีกำลังช่วยกันฆ่าทาสีของข้าพเจ้าเสียแล้วมัดสามีข้าพเจ้าพาตัวไป แลเมื่อได้ปลดเครื่องประดับกายของข้าพเจ้าออกหมดแล้วก็ผลักข้าพเจ้าตกอยู่ในเหวนี้ ข้าพเจ้าไม่ทราบว่สามีจะเป็นตายประการใด แลสามีข้าพเจ้าก็ไม่ทราบว่ ข้าพเจ้ายังอยู่หรือสิ้นชีวิตแล้ว

ชายเดินป่าได้ฟังนางเล่าดังนั้นก็เชื่อแลพานางไปเมืองจันทปุระส่งยังบ้านบิดา เมื่อนางไปถึงบ้านบิดาก็เล่าเรื่องอย่างเดียวกับที่เล่าให้ชายเดินทางฟัง

หมกบุตริเศรษฐีได้ยินเรื่องก็สงสารบุตริ จึงกล่าวปลอบโยนว่า "ลูกเอ๋ย เจ้าอย่าร้อนใจไปเลย ตัวของเจ้ายังคงมีชีวิตอยู่เป็นแน่ ธรรมดาโจรย่อมจะแย่งชิงทรัพย์สมบัติของผู้อื่น ไม่แย่งชิงชีวิตผู้ไม่มีทรัพย์เหลือ เหตุดังนี้เมื่อไรพระเจ้าโปรด ตัวของเจ้าก็จะกลับมาเมื่อนั้น จงตั้งใจคอยไปเถิด"

หมกบุตริกล่าวปลอบบุตริจะนี้พลางจัดเครื่องประดับกายอันหาค่ามิได้ให้แก่บุตริเป็นอันมาก ทั้งบอกกล่าวญาติพี่น้องแลมิตรทั้งปวงให้มาเยี่ยม แลปลอบโยนชี้แจงแก่นางรัตนาวดีโดยนัยเดียวกัน แต่นางก็มีได้ววยเศร้า เพราะเรื่องในใจผัดกับเรื่องที่เล่าบอกแก่บิดาแลญาติมิตรทั้งนั้น

จะกล่าวถึงชายหลังอุฐ เมื่อผลักภริยาลงเหวแล้ว ก็รวบรวมของมีราคาทั้งหลายรีบไปยังเมืองของตน เพื่อนฝูงทั้งปวงก็ช่วยกันต้อนรับเป็นอันดี เพราะเหตุที่มีทรัพย์เป็นอันมาก เพื่อนักเลงก็พากันมากลุ่มรวม ขวนเล่นขวนกินอย่างแต่ก่อน การพนันแลการเสพย์เครื่องมึนเมาต่างๆ ก็กลับทำ ตามเดิม โทษทั้งหลายก็กลับเกิด ทรัพย์สินทั้งหลายก็เปลืองไป ในที่สุดก็หมดลงอีกครั้งหนึ่ง จนทั้งหลายที่เป็นสหายในการทำชั่วแลเป็นมิตรในการช่วยกันกินกันเล่นต่างก็ชักห่างออกไป

ในที่สุดเมื่อชายหลังอุฐสิ้นทรัพย์แน่แล้วก็ไม่มีใครคบค้าสมาคม เมื่อไปถึงบ้านผู้ที่เคยเป็นมิตร เขาก็ปิดประตูเสีย หรือมิฉะนั้นขับไล่ไม่ให้เข้าเรือน ชายหลังอุฐสิ้นปัญญาก็กระทำโจรกรรม จนเขาจับได้ ก็ถูกเขียนติดลงโทษเป็นสาหัส ครั้นจะอยู่ในเมืองของตนต่อไปไม่ได้ ก็หนีออกจากเมืองอีกครั้งหนึ่ง เดินไปในป่า พลังคิดในใจว่า เราจะต้องกลับไปหาพ่อตาเล่านิทานให้ฟังว่า บัดนี้นางรัตนาวดีคลอดบุตรเป็นชายคนหนึ่งแล้ว เราจึงไปหาพ่อตาเพื่อจะบอกข่าวอันควรยินดีนี้ให้พ่อตาทราบ เราอาจจะได้ทรัพย์สมบัติอีกเพราะการไปบอกข่าวนี้

ชายหลังอุฐคิดดังนั้นแล้ว ก็ตั้งหน้าเดินไปเมืองจันทपुरะ ตรงไปบ้านเหมคุปต์เศรษฐี ครั้นไปถึงประตูบ้านก็ตกใจเป็นกำลัง เพราะเห็นนางรัตนาวดีกริยาลงจากเรือนวิ่งออกมาจับ ในชั้นต้นคิดว่าดี เพราะนึกว่านางคงจะตายอยู่ในเวลานั้นเอง เมื่อคิดดังนี้ก็กลัวจึงหันหลังจะวิ่งหนี ต่อนางตะโกนเรียก จึงหยุดยั้งแลด้วยเข้าใจว่านางคงจะกลับไปเล่าเรื่องให้บิดาฟังตลอด เมื่อเหมคุปต์มาพบเข้าก็จะคงจับตัวลงโทษเป็นแน่

ฝ่ายรัตนาวดีเห็นสามีขึ้นดั่งเล มีสีหน้าอันซัดด้วยความกลัวเช่นนั้น ก็กล่าวแก่สามีว่า "ท่านอย่าสะดุ้งตกใจไปเลย ข้าพเจ้ามิได้เล่าความจริงแก่บิดาคอก ข้าพเจ้าได้เล่าว่าเราเดินทางไปกลางป่า พบโจรหมู่หนึ่งมีกำลังมาก โจรฆ่าทาสีของข้าพเจ้าเสีย แย่งเครื่องประดับจากกายข้าพเจ้าหมด แล้วปลัดข้าพเจ้าตกลงในเหวแลทั้งมัดท่านพาตัวไป เมื่อท่านพบกับบิดาข้าพเจ้า ท่านจงเล่าเรื่องให้ตรงกัน เราทั้งสองก็จะกลับได้ความสุขเหมือนเดิม ท่านจงระงับความร้อนใจเสียเถิด ข้าพเจ้าดูอาการแห่งท่านเห็นว่าท่านจะได้ทุกข์มานักหนา เสื้อผ้าแลร่างกายจึงจะมุกจะมอมเหมือนเช่นที่เห็นอยู่ที่นี่ ท่านจงตามข้าพเจ้าขึ้นมาบนเรือนแล ปลัดเสื้อผ้าโสมมนี้ สวมเสื้อผ้าที่ดีแลกินอาหารซึ่งประกอบด้วยรสทั้งหก ท่านจงถือว่าเหย้าเรือนแลสมบัติเหล่านี้เป็นท่าน แลตัวข้าพเจ้าคือทาสีผู้จะปฏิบัติท่านให้ได้ความสุขทุกประการ"

ชายหลังอุฐได้ฟังกริยากล่าวดังนั้น แม้มัวจะเป็นผู้มีใจบึกบึน ก็บังเกิดใจอ่อนแทบจะร้องไห้ จึงตามกริยาขึ้นไปบนเรือน ครั้นถึงห้องนางก็ล้างเท้าให้ แลจัดให้อาบน้ำชำระกาย แต่งเครื่องนุ่งห่มอย่างดีมีค่าแล้วนำเอาอาหารมาให้กิน

ครั้นเหมคุปต์เศรษฐีและกริยากลับมาถึงบ้าน นางรัตนาวดีก็พาสามีไปหาแลเล่านิทานให้ฟังว่า ฝูงโจรได้ปล่อยชายสามีกลับมาแล้ว เหมคุปต์แลกริยาได้ฟังก็ดีใจ จัดการให้บุตรเขยอยู่กินมีตำแหน่งในครอบครัวอย่างแต่ก่อน

ชายหนุ่มหลังอุฐได้กินอยู่มีความสุข ก็พักอยู่กับพ่อตา ๒-๓ เดือน ระหว่างนั้นประพฤติดัวเป็นคนดี มีใจโอบอ้อมอารีต่อกริยา ผู้ที่ไม่รู้เรื่องไม่มีใครสงสัยว่าจะเป็นคนชั่วร้าย แต่การกระทำดีนั้นเป็นการขึ้นนิสัย จะทำได้อย่างมากก็พักหนึ่งเท่านั้น ไม่ช้าก็คบกับโจรในเมืองนั้น นัดหมายกันเข้า ปล้นบ้านเหม

กัปต์เศรษฐี ครั้นถึงวันนัดเวลาเที่ยงคืน นางรัตนาวดีกำลังหลับสนิท ชายหลังอูฐก็เอามีดแทงนางตาย แล้วเปิดประตูรับพวกโจรเข้าไปในเรือน ช่วยกันฆ่าเหมกัปต์แลกริชตาย แล้วช่วยกันขนทรัพย์สมบัติลิ้นแต่ที่มีราคาออกจากเรือนไป

นางนกขุนทองเล่ามาเพียงนี้ ก็ร้องไห้สะอึกสะอื้นอยู่ครู่หนึ่งจึงกล่าวต่อไปว่า

เมื่อชายหลังอูฐเดินผ่านกรงข้าพเจ้า เวลาจะออกจากบ้านหนีไปนั้น มันแลดูข้าพเจ้าแลหยุดยืนจับประตูกรง จะเปิดจับข้าพเจ้าออกมาหักคอ เผอิญหมาเห่าขึ้นมันตกใจก็รีบหนีไป ข้าพเจ้าจึงรอดชีวิตอยู่ได้ นางนกขุนทองร้องไห้สะอึกสะอื้นอยู่อีกครู่หนึ่งจึงทูลพระมเหสีว่า เรื่องนี้ข้าพเจ้ายินดีด้วยหู รู้ด้วยตามาเอง แลเป็นเรื่องที่ทำให้ข้าพเจ้าได้รับความทุกข์ ในเวลายังอ่อนอายุ จึงเป็นเหตุให้ข้าพเจ้ารังเกียจชายทั้งหลายจะขอยู้อยู่ไม่มีคู่ไปจนสิ้นชีวิต พระองค์จงทรงดำริว่า นางรัตนาวดีไม่ได้ทำความผิดอะไรเลย ยังเป็นได้ถึงเพียงนั้นเพราะผู้ชายข่มมีน้ำใจเป็นโจรทั้งหมด แลผู้หญิงซึ่งยอมเป็นมิตรกับชายนั้นเสมอกับนางเห่ามาเลี้ยงไว้บนอก

นางนกขุนทองทูลพระมเหสีเช่นนี้แล้วก็หันไปพูดกับนกแก้วว่า นี่แน่เจ้านกแก้ว ข้าได้เล่าเรื่องเป็นพยานคำของข้าแล้ว ข้าไม่มีอะไรจะพูดอีก นอกจากจะกล่าวว่าผู้ชายทั้งปวงเป็นจำพวกคดโกง ล่อลวงผู้อื่น เห็นแก่ตัวแลมีใจบาปหยาบร้ายหาที่สุดมิได้

นกแก้วทูลพระราชาว่า พระองค์จงฟังเถิด เมื่อหญิงกล่าวว่าไม่มีอะไรจะพูดที่เป็นข้อสำคัญจะอยู่ในคำแถมทั้งนั้น แลคำแถมย่อมจะยาวกว่าคำพูดที่พูดมาแล้วหลายสิบเท่า นางนกตัวนี้ก็ได้พูดมาจนน่าจะเบื่อเต็มที่อยู่แล้ว แต่อย่างนั้นยังนับว่าฟังจะขึ้นคั่นเท่านั้น พระราชาตรัสว่าเจ้ามีเรื่องอะไรจะนำมากล่าวเป็นพยานคำดิเตียนหญิง เจ้าก็จงเล่าไปเถิด นกแก้วกล่าวว่า ข้าพเจ้าจะเล่าเรื่องซึ่งเกิดแต่เมื่อข้าพเจ้ายังอ่อนอายุ แลทำให้ข้าพเจ้าทำความตกลงในใจว่าจะอยู่ไม่มีคู่ไปตราบนานวันตาย

นางนกขุนทองเล่ามาเพียงนี้ ก็ร้องไห้สะอึกสะอื้นอยู่ครู่หนึ่งจึงกล่าวต่อไปว่า

เมื่อชายหลังอูฐเดินผ่านกรงข้าพเจ้า เวลาจะออกจากบ้านหนีไปนั้น มันแลดูข้าพเจ้าแลหยุดยืนจับประตูกรง จะเปิดจับข้าพเจ้าออกมาหักคอ เผอิญหมาเห่าขึ้นมันตกใจก็รีบหนีไป ข้าพเจ้าจึงรอดชีวิตอยู่ได้ นางนกขุนทองร้องไห้สะอึกสะอื้นอยู่อีกครู่หนึ่งจึงทูลพระมเหสีว่า เรื่องนี้ข้าพเจ้ายินดีด้วยหู รู้ด้วยตามาเอง แลเป็นเรื่องที่ทำให้ข้าพเจ้าได้รับความทุกข์ ในเวลายังอ่อนอายุ จึงเป็นเหตุให้ข้าพเจ้ารังเกียจชายทั้งหลายจะขอยู้อยู่ไม่มีคู่ไปจนสิ้นชีวิต พระองค์จงทรงดำริว่า นางรัตนาวดีไม่ได้ทำความผิดอะไรเลย ยังเป็นได้ถึงเพียงนั้นเพราะผู้ชายข่มมีน้ำใจเป็นโจรทั้งหมด แลผู้หญิงซึ่งยอมเป็นมิตรกับชายนั้นเสมอกับนางเห่ามาเลี้ยงไว้บนอก

นางนกขุนทองทูลพระมเหสีเช่นนี้แล้วก็หันไปพูดกับนกแก้วว่า นี่แน่ะเจ้านกแก้ว ข้าได้เล่าเรื่องเป็นพยานคำของข้าแล้ว ข้าไม่มีอะไรจะพูดอีก นอกจากจะกล่าวว่าผู้ชายทั้งปวงเป็นจำพวกคคโกง ล่อลวงผู้อื่น เห็นแก่ตัวแลมิใจบาปหยาบร้ายหาที่สุคติได้

นกแก้วทูลพระราชาวา พระองค์จึงฟังเถิด เมื่อหญิงกล่าวว่าไม่มีอะไรจะพูดที่เป็นข้อสำคัญจะอยู่ในคำแถมทั้งนั้น แลคำแถมย่อมจะยาวกว่าคำพูดที่พูดมาแล้วหลายสิบเท่า นางนกตัวนี้ก็ได้พูดมาจนน่าจะเบื่อเต็มที่อยู่แล้ว แต่อย่างนั้นยังนับว่าฟังจะขึ้นคั่นเท่านั้น พระราชาตรัสว่าเจ้ามีเรื่องอะไรจะนำมากล่าวเป็นพยานคำคดีเช่นหญิง เจ้าก็จงเล่าไปเถิด นกแก้วกล่าวว่า ข้าพเจ้าจะเล่าเรื่องซึ่งเกิดแต่เมื่อข้าพเจ้ายังอ่อนอายุ แลทำให้ข้าพเจ้าทำความตกลงในใจว่าจะอยู่ไม่มีคู่ไปตราบนานวันตาย

พ่อแม่อีกประเภทหนึ่ง ทำผิดในทางที่ระมัดระวังลูกสาวน้อยไป คือไม่ระมัดระวังเสียเลย ปล่อยให้ลูกนั่งเล่นอยู่เปล่าๆ ไม่มีอะไรทำเสมอกับฝึกหัดให้ขี้เกียจ แลเพาะพืชความชั่ว ปล่อยให้คบกับคนซึ่งมีความคิดบาป คือให้โอกาสให้ปฏิบัติเป็นโทษ หญิงสาวซึ่งบิดามารดาปล่อยตามอำเภอใจเช่นนี้ มักจะเดินเข้าสู่ปวงซึ่งผู้มีเจตนาชั่ววางดักไว้แลประพฤติดัวเป็นโทษด้วยประการต่างๆ เพราะความไม่ระมัดระวังตัว แล เพราะความล่อลวงของพวกมีเจตนาชั่ว อันเป็นชนจำพวกซึ่งมีความเพียวยิ่งกว่าผู้มีเจตนาดี ก็บิดามารดาซึ่งมีปัญญานั้นควรทำอะไรเล่าจึงจะหลีกเลี่ยงทั้งสองนี้ได้

ธรรมดาบิดามารดาผู้มีปัญญาย่อมเอาใจใส่สังเกตนิสัยบุตรของตน แลดำเนินการระมัดระวังตามนิสัยซึ่งมีในตัวบุตร ถ้าลูกสาวมีนิสัยดีอยู่ในตัว บิดามารดาที่ฉลาดก็ควรจะวางใจปล่อยให้ดำเนินความประพฤติตามใจในเขตอันควร ถ้าบุตรสาวมีนิสัยกล้าแข็ง บิดามารดาที่คงจะแสดงกิริยาประหนึ่งว่าไว้วางใจในบุตร แต่คงจะลอบระมัดระวังอยู่เสมอ

นกแก้วแสดงวิธีเลี้ยงลูกสาวถวายพระราชารามเสนาเช่นนี้ต่อไปอีกครู่หนึ่งจึงเล่าถึงนางศิริชัชว่า นางนั้นเป็นคนสูง ค่อนข้างจะอ้วน รูปทรงดี ครอบงำน้ำใจตนเองไม่มีใครได้ นางมีเนตรใหญ่แลหลังตากว้าง มีมือรูปอันดีแต่ไม่เล็ก ฝ่ามือมีไอร้อนแลเป็นแห่งอยู่เสมอๆ เสียงค่อนข้างแหลมแลบางที่ฟังเหมือนเสียงผู้ชาย ผมดำเป็นมันเหมือนขนนกกาเหว่า ผิวเหมือนดอกพุทธรักษา ลักษณะเหล่านี้เป็นลักษณะซึ่งคนโดยมากมักจะแลดู แต่นางจะเป็นคนงามก็ไม่เชิง ไม่งามก็ไม่เชิง กล่าวได้ว่าอยู่ ในระหว่างคนสวยแลคนขี้ริ้วอันเป็นความดีแก่ตัวหญิง เพราะความอยู่กลางๆ นี้สำคัญอยู่ หญิงที่งามนัยก้อย่าว่าแต่ใครแม้นางสีดายังถูกทศกัณฐ์ลักพาไป

นกแก้วกล่าวต่อไปว่า แต่ถึงกระนั้นข้าพเจ้าก็จำต้องกล่าวว่า หญิงงามมักจะมีกรรมในใจมากกว่าหญิงขี้ริ้ว หญิงงามได้รับชกชวานุงใจไปในทางชั่วแต่มีความหยิ่งเป็นเครื่องต่อสู้ป้องกันตัวได้

เพราะความหยิ่งนั้นทำให้หญิงงามสัญญาในใจตัวเองว่า จะได้รับชักรโย่งไปในทางเดียวกันบ่อยๆ เพราะฉะนั้นถึงจะไม่ยอมไป ในคราวนี้ก็ไม่สิ้นโอกาสที่จะได้รับเชื้อเชิญต่อไป

กล่าวอีกนัยหนึ่งหญิงงามไม่เดินทางชั่วเพราะมีความหยิ่งในใจว่า จะเดินเมื่อไหร่ก็เดินได้ ส่วนหญิงชู้รื้อวนั้นจำเป็นต้องชักรโย่งคนอื่น ไม่ใช่มีคนอื่นมาชักรโย่ง เมื่อตนโย่งแล้วตนก็ต้องตามและเมื่อความโย่งสำเร็จด้วยความตาม ฉะนั้น ความหยิ่งแลความมุ่งหมายของหญิงชู้รื้อว ก็ย่อมสมหวังด้วยความตาม ไม่ใช่ด้วยต่อสู้อุบายชักรโย่ง

เราท่านอ่านถ้อยคำของนกรูรามันมาเพียงนี้ก็ต้องพิศวง ว่านกกแก้วพูดดังนั้นหมายความว่าอย่างไร ถ้ำตรีกรตรองคู่สัก ๕ นาที ก็คงจะเห็นพร้อมกันหมดว่า นกกแก้วหมายความว่าอย่างไรเหลือที่จะรู้ได้ ที่เป็นดังนี้เห็นจะเป็นเพราะเวลาพิศกันประมาณ ๒๐๐ ปี อย่างหนึ่ง เพราะรูรามันเป็นนกกท่านแลข้าพเจ้าเป็นคนอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งเพราะนกรูรามันเป็นนกกพูดสันสกฤตจึงเหลือที่ท่านแลข้าพเจ้าจะเข้าใจได้

นกรูรามันกล่าวต่อไปว่า ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่า หญิงชู้รื้อวมักมีใจเหี้ยมโหดกว่าหญิงงาม เหตุดังนั้นเมื่อหมายอย่างไรก็ย่อมจะสมหมายบ่อยกว่ากัน ผู้มีปัญญาในโลกธรรมกล่าวภาษิตที่เป็นความจริงไว้ว่า "ชายรักหญิงงาม บูชาหญิงชู้รื้อว" แลเมื่อถามว่าเหตุใดจึงบูชาหญิงชู้รื้อว ก็มีคำตอบว่า เพราะหญิงชู้รื้อวไม่ช่วยแสดงท่าทางว่าคิดถึงตัวเองยิ่งกว่าคิดถึงเรา

ส่วนนางชัชศิริชนั้น ก็ใช้ความงามซึ่งมีส่วนน้อยนั้นเป็นเครื่องล่อให้ชายตามตอมได้มาก แต่ใช้ความไม่สงบเสงี่ยมเป็นเครื่องล่อได้มากกว่า แลใช้ความมีทรัพย์สินของบิดาเป็นเครื่องล่อได้มากที่สุด นางชัชศิริชไม่มีความเงินขวยเสียเลย ไม่ยอมให้มีชายตามน้อยกว่าคราวละครึ่งโหลเป็นอันขาด นางรื่นรมย์ในการรับแขกชายหนุ่มๆ เหล่านั้นติดต่อกันไปตามเวลานัด บางคราวกำหนดเวลาให้สั้น สำหรับจะได้ไล่คนเก่า ให้มีที่ว่างสำหรับคนใหม่ ถ้าชายคนไหนบังอาจแสดงกิริยาจาหาหวงหึงหรือติเตียนวิธีของนางก็ตาม ชายนั้นจะถูกเชิญให้ทราบประตูทางออกโดยเร็ว

ครั้นนางชัชศิริชมีอายุ ๑๓ ปี มีชายหนุ่มคนหนึ่งกลับจากเมืองไกล ชายหนุ่มคนนี้เป็นลูกพ่อค้าซึ่งมีเทศสถานอยู่ในที่ไกล แลบิดาเป็นเพื่อนกับศาสตราจารย์ชัชศิริช ชายหนุ่มนั้นชื่อ ศรีทัต ไปค้าขายเมืองไกลหลายปี แลได้เคยรักนางชัชศิริชมาแต่นางยังเป็นเด็ก ครั้นกลับมาถึงเมืองของตนก็เห็นสิ่งทั้งปวงเป็นที่ชำรุดช้ำไปหมด ตั้งแต่ลูงจี้เหนียวโทโสร้ายไปจนหมาแก่ที่เห่าอยู่ในลานบ้านก็เห็นน่ารัก คนที่จากบ้านเมืองไปช้านาน เมื่อแรกกลับมาถึง ใจคอมักเป็นเช่นนี้

ส่วนนางชัชศิริชนั้น ศรีทัตแลไม่เห็นว่าได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก แลมิได้เปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้นเลย จมูกนางโตออกไปก็ไม่เห็น หลังตากว้างออกไปเลหนาขึ้นก็ไม่เห็น กิริยากระด้างขึ้นก็ไม่เห็น

เสียงแข็งขึ้นกว่าแต่ก่อนก็ไม่ได้ยิน ไม่ได้สังเกตว่านางชำนานูการติแลชมเครื่องแต่งตัวชาย ไม่สังเกตว่านางชอบคนชำนานูเพลงดาบ แลชอบคนรบเก่งบนหลังม้าแลช้าง

ข้อความเหล่านี้ศรีทัดไม่เห็น จึงไปกล่าวแก่บิดาของตน ในเรื่องที่จะใคร่ได้นางชัชสิริเป็นภริยา ครั้นบิดาอนุญาตแล้วไม่ทันได้กล่าวแก่สาครทัด ก็ตรงไปกล่าวแก่ตัวนางทีเดียว แต่นางชัชสิริเป็นหญิงชนิดใหม่ ที่ไม่ต้องการความเห็นบิดาในเรื่องที่จะเลือกตัว ครั้นศรีทัดไปกล่าวดั่งนั้น นางก็ทำเหมือนหนึ่งตกลง ทำให้ชายหนุ่มคนนั้นยินดีโลดโผนอยู่น้อยหนึ่งแล้วก็บอกให้รู้ว่า นางชอบใจศรีทัดในทางเป็นเพื่อน แต่ถ้าเป็นผัวจะเกลียดที่สุด

นกจุมพินกล่าวต่อไปว่า ความรู้สึกซึ่งหญิงมีต่อชายนั้นมีสามอย่าง อย่างที่ ๑ คือความรัก อย่างที่ ๒ คือความเกลียด อย่างที่ ๓ คือความเฉยๆ ไม่รักไม่เกลียด ความรู้สึกประเภทที่ ๑ คือ ความรักนั้นอ่อนที่สุดแลเคลื่อนย้ายที่สุด หญิงอาจจะตกสู่ความรักง่ายเท่าตกจากความรัก อธิบายว่าประเดี๋ยวอย่างนั้น ประเดี๋ยวอย่างนี้ จะเอาแน่วไม่ได้ ส่วนความเกลียดนั้นเป็นของคู่กันกับความรัก ชายมีปัญหาอาจเปลี่ยนความเกลียดให้เป็นความรักได้เสมอ แล ความรักซึ่งเกิดแต่ความเกลียดนั้นมักจะอยู่ทนกว่าความรักล้วน ส่วนความเฉยๆ คือความไม่เกลียดไม่รักนั้น ชายผู้ชำนานูในลีลาศาสตร์ยอมเปลี่ยนความเฉยๆ ให้เป็นความเกลียดได้เสมอ แลเมื่อเปลี่ยนเป็นความเกลียดแล้ว ก็อาจเปลี่ยนเป็นความรักได้อีกชั้นหนึ่ง ดั่งนี้ประเภทความรู้สึกทั้ง ๓ ก็ลงรอยเดียวกัน

เวตาลเล่ามาเพียงนี้ ก็ทูลถามพระวิกรมมหาราชว่า ตามที่ข้าพเจ้าเล่าถึงนกจุมพินทองแลนกแก้วมา เช่นนี้ พระองค์ทรงเห็นว่านกตัวไหนกล่าวความจริงในสันดานมนุษย์ลึกซึ้งกว่ากัน แต่อุบายของเวตาลที่จะทำให้พระราชารัสตอบปัญหานั้นไม่สำเร็จ พระวิกรมมหาราชทรงรู้ที่ก็ตั้งรับทรงดำเนินไป เวตาลเห็นไม่สมประสงค์ก็เล่านิทานต่อไปว่า

ฝ่ายศรีทัดเมื่อได้ทราบว่านางชัชสิริไม่ยอมเป็นภริยาก็เดือดร้อนในใจเป็นกำลัง กำหนดใจจะกระโดดน้ำตาย จะกระโดดจากยอดเขาแลทำอะไรต่างๆ ที่แปลกแลโง่ รวมทั้งการออกป่าเป็นโยคีด้วย ครั้นตรึกตรองอยู่ช้านานว่าจะทำอย่างไรจึงจะดีที่สุดก็เห็นว่าทำสิ่งโง่ๆ เหล่านั้นก็ล้วนแต่ไม่ดีทั้งนั้น เพราะการกระโดดน้ำตายก็ดี การกระโดดจากยอดเขาก็ดี การออกป่าเป็นฤๅษีก็ดี ไม่เป็นวิธีที่จะได้นางชัชสิริมาเป็นภริยาทั้งนั้น ครั้นมีเวลาตรึกตรองมากๆ เข้าก็มีความคิดซึ่งใครๆ เขารู้กันมาช้านานแล้วว่า ขันติเป็นพระบรมประเสริฐ จึงบังคับตัวเองให้ตั้งอยู่ในขันติ ไม่ช้านานก็สำเร็จประสงค์ แต่ความสำเร็จประสงค์นั้นเป็นโทษแก่ศรีทัดเป็นอันมาก ดังจะเห็นได้ภายหลัง

ฝ่ายนางชัชสิริเมื่อตกลงใจแน่วแน่อนแล้วว่า จะไม่รับศรีทัดเป็นสามี ก็ยังยืนในใจอยู่พักหนึ่งไม่สู้ซ้าก็เปลี่ยนใจใหม่ตามเคย ศรีทัดได้ทราบว่านางยินยอมก็ดีใจโลดโผน เรียกตัวเองว่าบุรุษผู้มีความสุข

ที่สุดในโลก แลทั้งกระทำบูชาแก่สินบนเทวดาที่โปรดบันดาลให้นางเปลี่ยนใจมายอมเป็นภริยาตน แลทั้งทำอะไรที่แปลกอีกหลายอย่าง ซึ่งคนที่ไม่บ้าหรือไม่คืดใจเหลือเกินคงไม่ทำเป็นอันขาด ต่อมาไม่ช้าศรีทนต์แลนางชัชศิริก็แต่งงานกันตามธรรมเนียม

ฝ่ายนางชัชศิริเมื่อได้ทำงานมงคลกับศรีทนต์แล้วไม่ช้าก็เบ้อจนเกลียดสามีเพราะเป็นนิสัยของนางที่จะเป็นเช่นนั้น ครั้นเกลียดสามีเช่นนี้แล้วก็หันไปใคร่ครวญหาชายหนุ่มเสเพลคนหนึ่งซึ่งไม่เคยรักนางเลย ศรีทนต์ผู้สามียิ่งตำแคงเสน่หาต่อนาง นางก็ยิ่งตำแคงความขี้โกรธ เมื่อสามีหยอกเย้าก็ทำให้เกิดหมั่นไส้ เมื่อพูดล้อก็เห็นไม่ขัน ครั้นหญิงสหายช่วยกันว่ากล่าวทัดทานมิให้นางสำแคงกิริยาเป็นอริต่อสามี นางก็กลับแสดงกิริยาขุ่นเคือง เมื่อสามีนำเครื่องประดับกายมาให้เป็นของกำนัลนางก็ปัดเสียด หันหนีพลางกล่าวว่าบ้า นางออกจากเรือนไปเที่ยวอยู่ที่อื่นวันยังค่ำ แล้วพูดแก่เพื่อนหญิงซึ่งอายุรุ่นราวคราวกันว่า ความเป็นสาวของข้านี้ผ่านพ้นไปทุกๆ วัน ข้าไม่ได้รับความสำราญอันควรจะได้รับตามวัยของข้านี้เลย ความสนุกในโลกนี้มีอย่างไรข้าก็หาไม่รู้สไม

ครั้นกลับไปถึงบ้าน นางก็ขึ้นไปแอบมองอยู่บนช่องหน้าต่าง เมื่อเห็นชายเสเพลซึ่งเป็นพี่ฝืนเดินมาตามถนน นางก็เรียกหญิงสหายให้ไปซื้อเชียวขึ้นมาบนเรือน ครั้นหญิงสหายไม่ทำตามด้วยความกลัวภัยจากศรีทนต์ผู้สามี นางก็โกรธแถมมีอาการกระสับกระส่าย บอกตัวเองว่าไม่รู้จะพูดว่าอะไร ไม่รู้จะทำอะไร ไม่รู้จะไปไหนจึงจะถูกใจตัว จะกินก็ไม่ได้ จะนอนก็ไม่หลับ จะร้อนก็ไม่สบาย จะหนาวก็ไม่สบาย อะไรๆ ก็ไม่ถูกใจทั้งนั้น

นางชัชศิริกระสับกระส่ายอยู่เช่นนี้หลายวันจึงตกลงในใจว่าถ้าขึ้นอยู่ห่างชายเสเพลซึ่งเป็นพี่รักก็ไม่มีความสุขได้เป็นอันขาด คืนหนึ่งครั้นสามีหลับสนิท นางก็ลุกจากที่นอนย่องออกจากเรือนเดินไปตามถนนมุ่งหน้าไปยังเรือนชายเสเพล ขณะนั้นมีโจรคนหนึ่งเดินมาตามทางเห็นนางชัชศิริเดินไปก็นึกในใจว่า หญิงคนนี้ประดับกายด้วยเครื่องทองคำแลเพชรพลอย จะเดินไปไหนในเวลาเที่ยงคืน จำเราจะสะกดรอยไป เมื่อได้ทีจะได้แย่งเอาของเหล่านั้น กิดดังนี้โจรก็เดินตามมิให้นางรู้ตัว

ฝ่ายนางชัชศิริครั้นไปถึงเรือนชายเสเพลก็ขึ้นบันไดไปพบชายเจ้าของเรือนนอนอยู่หน้าประตู นางคิดว่าชายคนนั้นนอนหลับด้วยความเมา แต่อันที่จริงชายคนนั้นสิ้นชีวิตเสียแล้ว เพราะได้ถูกขโมยแทงก่อนที่นางไปถึงไม่สู้ช้านัก

ฝ่ายนางชัชศิริเมื่อเห็นชายหนุ่มนอนอยู่ดั่งนั้น นางก็นั่งลงข้างตัว จับต้นจะให้ตื่นก็ไม่ตื่น นางเชื่อแน่ว่าเป็น โดยพิษความเมา นางก็เอามือช้อนศีรษะขึ้นกอดรัดตำแคงเสน่หาต่างๆ

ขณะนั้น ปิศาจคนหนึ่งนั่งอยู่บนต้นไม้หน้าบ้านใดเรือนชายหนุ่ม ครั้นเห็นนางไปนั่งกอดรัดตำแคงเสน่หาต่อศพดั่งนั้น ปิศาจก็เห็นสนุก จึงโดดลงจากต้นไม้ตรงเข้าถึงในศพชายหนุ่ม ศพนั้นก็ตื่นขึ้น

จากความตายเหมือนคนตื่นจากความหลับ แล้วกระหวัดรัดกายนางเหมือนหนึ่งเส่นหา นางชัชสิริยินดีในความเล้าโลมของปีศาจก็ก้มหน้าเข้าไปหาหน้าศพ ปีศาจได้ทีก็กักจุมกนางแหงไปทั้งซัน แล้วออกจากศพกลับขึ้นไปนั่งหัวเราะอยู่บนต้นไม้ตามเดิม

ฝ่ายนางชัชสิริเมื่อจุมกแหงไปเช่นนั้น ก็ตกใจเป็นกำลัง แต่ไม่สิ้นสติ นางจึงนั่งตรึกตรองอยู่กับที่ครู่หนึ่ง แล้วรีบออกเดินกลับไปบ้าน ครั้นถึงบ้านก็ตรงเข้าไปในห้องซึ่งสามีนอนอยู่ ปิดประตูห้อง แล้วก็เอามือจุมจุมกร้องครวญคราง ได้ยินไปตลอดจนถึงเพื่อนบ้าน

ญาติพี่น้อง แลเพื่อนบ้าน ได้ยินเสียงโวยวาย คิดว่าเกิดเหตุใหญ่โตก็พากันมาช่วยเป็นอันมาก ครั้นไปถึงเรือนศรีทตแลกรียาก็เข้าไปถึงประตูห้อง เสียงนางร้องอยู่ในห้อง แต่ประตูห้องนั้นปิด คนทั้งหลายก็ฟังประตูเข้าไปเห็นนางชัชสิริเอามือจุมจุมกเลือดไหล ศรีทตทำกิจวิญญูม่งามไม่ปรากฏว่าจะทำอะไรแน่

ครั้นญาติแลเพื่อนบ้านไปถึงพร้อมกัน แลเห็นนางชัชสิริจุมกแหงดังนั้นก็กล่าวแก่ศรีทตว่า เจ้านี้เป็นคนชั่วร้ายนักหนา ไม่มียางอายุ ไม่มีกรุณาแลไม่ยำเกรงกฎหมายบ้านเมืองเลย เจ้ากักจุมกนางเสียเช่นนี้ด้วยเหตุไร

ฝ่ายศรีทตเมื่อได้ยินดังนั้น ก็รู้สึกว่าคุณกถกรียาจึงกล่าวแก่ตนเองว่า บุรุษไม่ควรวางความเชื่อในคนซึ่งเปลี่ยนใจหนึ่ง งูคำหนึ่ง ศัตรูซึ่งถืออาวุธหนึ่ง แลควรระวังภัยอันเกิดแต่ความประพฤติแห่งหญิง ในโลกนี้ไม่มีอะไรซึ่งกวีปริยายไม่ได้ ไม่มีอะไรซึ่งโยคีไม่รู้ ไม่มีคำพาลคำใดซึ่งคนเมาไม่พูด ไม่มีเขตตรงไหนซึ่งเป็นที่สุดแห่งมารยาหญิง เทวดานั้นมีความรู้มากก็จริงอยู่แต่ไม่รู้ลักษณะชั่วแห่งม้า ไม่รู้ลักษณะแห่งอสนีในหมู่เมฆ ไม่รู้ความประพฤติแห่งหญิง ไม่รู้โชคของชายในภายหน้า ก็เมื่อเทวดายังไม่รู้เช่นนี้ เราผู้เป็นคนจะรู้ได้อย่างไรเล่า

ศรีทตกล่าวเช่นนี้แล้วก็ร้องไห้แลสาบานต่อหน้าต้นแมงลัก(ตุลลิต) แลสิ่งซึ่งเป็นที่นับถือทั้งปวงว่ามีได้ทำผิดเช่นที่ถูกกล่าวหานั้นเลย ถ้าพูดไม่จริงขอให้เสียโค แลข้าวสาลีแลทองจนสิ้นไปเถิด คำที่ศรีทตกล่าวเช่นนี้หาไม่มีใครเชื่อไม่

ฝ่ายพ่อค้าผู้เป็นบิดานางชัชสิริ ครั้นเห็นเหตุเกิดแก่ลูกสาวดังนั้น ก็รีบไปฟ้องต่อผู้บังคับการตำรวจ ผู้บังคับการตำรวจก็ใช้คนไปจับศรีทต ส่งไปให้ตุลาการชำระ ตุลาการก็ชำระได้สวนเสร็จแล้วก็พาตัวโจทก์จำเลยไปยังที่เฝ้าพระราชธาตุนั้น ใฝ่พระราชา เฝื่อนุเป็นเวลาที่พระราชามีพระราชประสงค์จะลงโทษแก่ใครสักคนหนึ่งให้เป็นตัวอย่างแก่คนทำผิดซึ่งเฝื่อนุมีมากในเวลานั้น พระราชาทรงทราบเรื่อง จึงตรัสให้นางชัชสิริทูลให้การตามที่เกิดโดยสัตย์จริง นางก็ชี้ที่จุมกแหงแล้วทูลว่า ข้าแต่พระมหาราช เรื่องสัตย์จริงปรากฏอยู่ในที่ซึ่งควรมิจมูกติดอยู่

พระราชาก็ฟังคำให้การซึ่งทรงเห็นแจ่มแจ้งดังนั้น ก็ตรัสให้จำเลยให้การ จำเลยทูลว่า จมูกนางจะขาดไปด้วยเหตุอันใดข้าพเจ้าไม่ทราบเลย ข้าพเจ้านอนหลับอยู่ ตื่นขึ้นในเวลาเที่ยงคืนก็เห็นนางเป็นอยู่ เช่นนี้ พระราชาก็ทรงฟังก็ตรัสว่า ถ้าจำเลยไม่รับเป็นสัจจะตัดแขนขวาเสีย ครั้นยังไม่รับก็ตรัสว่าจะตัดแขนซ้ายด้วย ครั้นครีทัดไม่รับทั้งไม่ขอประทานโทษ ก็ทรงพิโรธเป็นกำลัง ตรัสถามครีทัดว่า คนใจเหี้ยมโหดอย่างเงี้ยนี้จะทำอะไรจึงจะสมแก่โทษ ครีทัดทูลว่า พระองค์ทรงดำริอย่างไร ก็โปรดอย่างนั้นเถิด พระราชายังทรงกริ้ว ก็ตรัสให้พาครีทัดไปเสียบไว้ทั้งเป็น ราชบุรุษได้ฟังก็เข้าจับตัวครีทัดจะพาไปลงโทษตามรับสั่ง

ฝ่ายขโมยซึ่งทราบเหตุแต่ต้นจนปลายนั้น ตามเข้าไปฟังชำระอยู่ด้วย ครั้นได้ยินคำตัดสินลงโทษคนไม่มีความผิด ก็เกิดอุทริธรรมขึ้นในใจ จึงวิ่งแหวกคนเข้าไปร้องทูลพระราชว่า พระมหากษัตริย์จงทรงฟังข้าพเจ้าก่อน พระองค์เป็นพระราชาธิบดี มีหน้าที่ยกย่องคนดีแสดงโทษคนชั่ว อย่าเพิ่งประหารชีวิตชายคนนี้ พระราชาก็ทรงฟังดังนั้น ก็ตรัสให้ขโมยเล่าเรื่องถวายแต่ตามสัจจะจริง ขโมยทูลว่า ข้าพเจ้าเป็นขโมย แลชายคนนี้ไม่มีความผิด พระองค์จะลงโทษคนผิดตัวอยู่แล้ว ขโมยก็เล่าเรื่องถวายแต่ต้นจนปลายเว้นแต่ข้อที่ตนไปแทงชายเสเพลตายนั้นหาได้ทูลไม่

พระราชาก็ทรงฟังตลอด ก็ตรัสตั้งราชบุรุษว่าเจ้าจงไปตรวจศพชายซึ่งเป็นที่รักของหญิงนี้ ถ้าพบจมูกหญิงในปากคนตาย คำของขโมยผู้มาเป็นพยานนี้ก็เป็นความจริง แลชายผู้ผิดนี้ก็เป็นคนไม่มีโทษ ราชบุรุษได้ฟังรับสั่งดังนั้นก็ไปตรวจศพชายหนุ่มตามรับสั่ง ไม่ช้าได้จมูกนางกลับมาทูลว่า ได้ค้นจมูกพบในปากแห่งศพสมดังคำซึ่งขโมยทูล พระราชาทรงทราบดังนั้นก็ตรัสให้ครีทัดพ้นโทษ แลรับสั่งให้เอาดินหม้อประสมน้ำมันทาหน้านางชัชสิริ ทั้งโกนผมแกล้วจนเกลี้ยงแล้วให้เอาตัวขึ้นขี่ลาห็นหน้าไปข้างทางให้จุ้งลาเที่ยวประจานรอบพระนครแล้วให้จับนางไปสู่ป่า เมื่อทรงตัดสินลงโทษดังนี้แล้ว ก็ประทานหมากพลูแลสิ่งอื่นๆ แก่ครีทัดแลขโมย รวมทั้งพระราโชวาทที่ยืดยาว ซึ่งคนทั้งสองไม่ต้องการนั้นด้วย

นกรูมานั้นกล่าวต่อไปว่า หญิงประกอบขึ้นด้วยคุณชนิดที่ข้าพเจ้าเล่านิทานเป็นตัวอย่างมานี้ คำโบราณกล่าวว่า ผ้าเปียกย่อมจะดับไฟ อาหารชั่วย่อมจะทำลายกำลัง ลูกชายชั่วย่อมจะทำลายสกุล แลเพื่อนที่โกรธย่อมจะทำลายชีวิต แต่หญิงนั้นย่อมจะทำทุกขให้แก่ผู้อื่นทั้งในคราวรักแลคราวเกลียด จะทำอะไรๆ ก็คงจะเป็นไปในทางที่ทำความเดือดร้อนให้แก่เราทั้งนั้น อนึ่ง ความงามของนกปรอดอยู่ในสำเนียง ความงามของชายฉิวอยู่ในวิชา ความงามของโยคีอยู่ในความไม่โกรธ ความงามของหญิงอยู่ในสัจจะ แต่หญิงมีความงามจะหาที่ไหนจึงจะพบได้เล่า อนึ่งพระนารถเป็นผู้ฉลาดโดยมาภายในหมู่ญาติ หมายความว่าจอกในหมู่สัตว์ กานหมู่นก ช่างตัดผมในหมู่มนุษย์ หญิงในโลก นกแก้วกล่าวต่อไปว่า เรื่องที่ข้าพเจ้าทูล

มานี้เป็นเรื่องที่ข้าพเจ้ายินดีด้วยหูรู้ด้วยตามาเอง ในเวลานั้นข้าพเจ้ายังเป็นนกอ่อน แม้กระนั้นยังทำให้ข้าพเจ้ากำหนดใจมาจนบัดนี้ว่า หญิงทั้งหลายเกิดมาสำหรับทำลายความสุขแห่งเราเท่านั้น

เวตาลเล่าต่อไปว่า เมื่อนกขุนทองแลนกแก้วเล่านิทานมาแล้วเช่นนี้ ก็เกิดทู่มเถียงกันเป็นขนานใหญ่ นกขุนทองก็กล่าวติเตียนชายแลยกยอหญิง นกแก้วก็กล่าวยกยอชายแลติเตียนหญิงอย่างร้ายแรงจนนางจันทราวดีพระมเหสีทรงพิโรธนกแก้วตรัสว่า ผู้ที่ดูหมิ่นหญิงมีแต่พวกที่สมาคมกับพวกค้ำช้ำ หากความเที่ยงธรรมในใจมิได้ อนึ่งนกจुरามันควรละอายคำตนเองที่กล่าวติเตียนหญิง เพราะแม่ของนกจुरามันก็เป็นนกตัวเมียเหมือนกัน

ฝ่ายพระราชารามเสน เมื่อได้ยินนกขุนทองก็กริ้ว แลตรัสตำแดงพิโรธนกขุนทองเกาะคอนร้องไห้ ประกาศว่าชีวิตไม่พึงสงวนเสียแล้ว เวตาลกล่าวต่อไปว่า พุคส์นั้นๆ เจ้าสององค์แลนกสองตัวก็ทู่มเถียงคัดค้านขัดคอกัน หญิงจะซั้วกว่าชาย หรือชายจะซั้วกว่าหญิงก็ไม่ตกลงกันได้ ถ้าหากพระองค์เสด็จอยู่ในที่นั้นด้วย ปัญหาที่คงจะได้รับคำตัดสินที่ถูกต้อง เพราะพระองค์ทรงปัญญารอบรู้ อาจชี้แจงข้อความชนิดนี้ให้แจ่มแจ้งได้ อันที่จริงตามเรื่องที่ข้าพเจ้าเล่าถวายเป็นปัญหาเช่นนี้ พระองค์คงจะได้ทรงดำริแน่นอนในพระหฤทัยแล้วว่า ใครจะซั้วกว่าใคร ข้าพเจ้าเองตรึกตรองในใจมาช้านาน ก็ยังไม่ทราบได้แน่นอนจนบัดนี้

พระวิกรมมัทยัตร์ตรัสตอบว่า หญิงย่อมจะซั้วกว่าชายอยู่เอง ชายนั้นถึงจะซั้วปานใดก็ยังมีผิดรู้ถูกอยู่บ้าง หญิงนั้นไม่รู้เสียเลยทีเดียว

เวตาลหัวเราะด้วยเสียงอันดังแล้วตอบว่า พระองค์ทรงเห็นเช่นนั้นเพราะเป็นชายดอกกระมัง ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้ฟังดำริแห่งพระองค์ เพราะพระดำรินั้นเป็นเหตุให้ข้าพเจ้าจะได้กลับไปอยู่ต้นอโศกเดี๋ยวนี้ เวตาลพูดเท่านั้น แล้วก็ลอยออกจากข่ามหัวเราะก้องฟ้ากลับไปห้อยหัวอยู่ยังต้นอโศกตามเดิม

.....

นิทานเวตาลเรื่องที่ ๓

พระวิกรมเทวี ครั้นเวตาลหลุดลอยไปแล้ว ได้สติก็เสด็จหันกลับพาพระราชบุตรทรงดำเนินกลับไปยังต้นโอศก ครั้นถึงก็เสด็จป็นขึ้นไปปลดเวตาลลงมาใส่ลงในยามอย่างเก่า เสด็จออกทรงดำเนินไปได้หน่อยหนึ่ง เวตาลก็เล่าเรื่องซึ่งกล่าวว่าเป็นเรื่องจริงอีกเรื่องหนึ่งดังนี้

ในกาลก่อนมีเมืองงามชื่อ โศภาวดี พระราชาทรงนาม รูปเสน มีข้าใช้ใกล้ชิดชื่อ สุรเสน เป็นผู้มีกำลังแลปัญญา ว่องไวชำนาญในการรบยิ่งนัก สุรเสนคนนี้แต่เดิมก็เป็นทหารธรรมดาแต่ด้วยความกล้าแลความฉลาด ปฏิบัติการในหน้าที่หาผู้เสมอมิได้ จึงได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นไปโดยลำดับ ในที่สุดเป็นแม่ทัพในกรุงโศภาวดี บ้านใกล้เมืองเคียงพากันกล่าวเลื่องชื่อลือฤทธิ์ทั่วไป

ฝ่ายสุรเสนเมื่อได้รับตำแหน่งแม่ทัพแล้ว ก็ได้เว้นว่างการทำงานในหน้าที่เหมือนอย่างข้าราชการบางจำพวก ซึ่งเมื่อพระราชาทรงแต่งตั้งให้เป็นใหญ่แล้วก็ละเว้นราชการ เพื่อจะได้มีเวลาทำพิธีกรรม สนองคุณเทพยดาที่บันดาลให้ตนได้เป็นใหญ่

สุรเสนเห็นว่าการบันดาลให้ตนเป็นใหญ่นั้น ถ้าจะจำแนกออกเป็นหุ้น พระราชาคงจะถือหุ้นมากกว่าผู้อื่น แลการทำพิธีกรรมถวายพระราชา ก็คือการปฏิบัติราชการที่ทรงมอบหมายให้ไปตั้งพระราชประสงค์ ส่วนเทพยดานั้นหากจะมีหุ้นอยู่บ้างก็เปรียบเหมือนหุ้นที่ไม่ได้จดทะเบียน แต่การบวงสรวงอาจมีได้บ้างในเวลาที่ย่างราชการ

กล่าวการปฏิบัติหน้าที่ สุรเสนเป็นผู้กล้าใช้ความเห็นของตนแลแบบฉบับการสงครามซึ่งบัณฑิตแลพราหมณ์ผู้มีได้เป็นนักรบ บังอาจแต่งขึ้นไว้เป็นตำราใช้สืบกันมาแต่โบราณนั้น สุรเสนแม่ทัพนำมาใช้เป็นหลักแต่ที่เห็นใช้ได้ แลใช้ความคิดแลความชำนาญของตนเป็นบรรทัดทางเดิน รู้จักเลือกที่รบ รู้จักใช้ทหาร รู้จักรักษาลำเลียงของตนในขณะที่ตัดลำเลียงข้าศึก เมื่อเห็นชนที่ทหารใช้อยู่ที่นั่นใช้ไม่ได้ไม่ว่องไวก็คิดเปลี่ยนเสียใหม่ก่อนที่จะต้องเปลี่ยนเพราะแพ้ เมื่อเห็นด้ามดาบจับไม่ถนัด แมื่อด้ามจะได้เคยใช้กันมาแล้วตั้งพันปี แลคนทั้งหลายคิดว่าเป็นด้ามดีที่สุดเพราะอายุ สุรเสนแม่ทัพก็กล้าเปลี่ยนเสียไม่เกรงพวกไม่ไช้่นกรบคือบัณฑิตแลพราหมณ์ที่เคยเห็นว่าไม่ถูกต้องตามคัมภีร์ศาสตร์ หนึ่ง สุรเสนได้จัดทหารถือศรไฟขึ้นหมู่หนึ่งซึ่งเมื่อใช้ต่อสู้ท้าวข้างของข้าศึกก็มีชัยรอบข้าง แม้พระอังคารผู้เป็นเจ้าของการรบก็ต้องชมว่าดี

วันหนึ่งสุรเสนแม่ทัพนั่งว่าราชการอยู่หน้าจวน มีชายถืออาวุธคนหนึ่งมาจะขอเข้ารับราชการ แม่ทัพได้ทราบจึงพาตัวเข้าไปซักถามตามธรรมเนียม ชายผู้นั้นแสดงตัวว่า ชื่อ วีรพล เป็นคนชำนาญอาวุธ มีชื่อเสียงว่ากล้าแลชื่อสัตย์ปรากฏทั่วไปในการตบถ (คืออินเดีย) สุรเสนแม่ทัพเคยได้ยินคนชมตัวเองดังนั้นับครั้งไม่ถ้วน มิได้เชื่อคำที่กล่าว แต่อยากจะแสดงให้ชายถืออาวุธนั้นรู้ตัวละอายแก่ใจว่าตนไม่รู้จักรู้ใช้อาวุธเลย จึงบอกว่าให้ชักดาบออกสำแดงความสามารถให้ปรากฏเถิด

ฝ่ายวีรพลได้ยินดังนั้นก็นึกไว้ในใจแม่ทัพ แต่มิได้หวาดหวั่น เอามือขวาชักดาบออกแกว่งเหนือศีรษะ เหมือนจักรยนต์ซึ่งหมุน ๑,๒๐๐ รอบก่อนาที มือซ้ายยื่นเหยียดออกไป มือขวาหวดด้วยดาบเต็มกำลัง ตัดเล็บ นิ้วก้อยแห่งมือซ้ายขาดตกอยู่กับพื้น การตัดเล็บให้ขาดไปด้วยดาบซึ่งฟาดเต็มแรงนั้น ถ้านิ้วพลอยติดไปด้วยก็นับว่าง่ายแลนับว่าตัดเล็บสำเร็จเหมือนกัน ถ้าตัดไปทั้งมือยิ่งง่ายหนักเข้า แลการตัดเล็บก็เป็นอันได้ตัด แต่วีรพลตัดเล็บครั้งนั้น มิได้ถูกนิ้วแลเนื้อเป็นเหตุให้เลือดตกแม่แต่หยดหนึ่งเลย

สุรเสนแม่ทัพเห็นดังนั้นก็ชอบใจ จึงสนทนากับวีรพลถึงวิธียุทธ์ วีรพลชี้แจงแสดงความเห็นมีหลักฐานมั่นคง ปรากฏว่ามีไช้แต่รอบรู้ตำราซึ่งบัณฑิตแลพราหมณ์ผู้ไม่เคยรบแต่งไว้เป็นแบบฉบับการรบ ถึงแม้ข้อบกพร่องในตำราโบราณเหล่านั้นก็รู้ด้วย เมื่อเป็นดังนั้นสุรเสนแม่ทัพก็เห็นได้ว่า วีรพลนั้นมีไช้คนสามัญเลย จึงพาเข้าเฝ้าท้าวรูปเสน ทูลให้ทราบทุกประการ

ท้าวรูปเสนเป็นพระราชชาติคิดมากตรัสน้อย ครั้นได้ยินแม่ทัพทูลตลอดแล้ว ก็ตรัสถามวีรพลว่า

"ข้าควรให้เบี้ยเลี้ยงแก่เจ้าวันละเท่าไร" วีรพลทูลว่า

"ถ้าประทานเบี้ยเลี้ยงแก่ข้าพเจ้าเป็นทองคำวันละ ๑,๐๐๐ ทินาระ จึงจะพอเป็นค่าใช้สอยของข้าพเจ้า"

ท้าวรูปเสนตรัสถามว่า

"เจ้ามีทหารมาด้วยกี่กองทัพ จึงต้องใช้ทองคำมากถึงวันละเท่า่นั้น"

วีรพลทูลว่า ข้าพเจ้าไม่มีกองทัพมาด้วย มีแต่ครอบครัวของข้าพเจ้า ซึ่งมีจำนวนคือ ที่หนึ่งตัวข้าพเจ้า ที่สองภริยาของข้าพเจ้าคนหนึ่ง ที่สามบุตรชายคนหนึ่ง ที่สี่บุตรหญิงคนหนึ่ง ที่ห้าไม่มี"

คนทั้งหลายที่อยู่ในที่เฝ้าได้ยินดังนั้น ต่างคนก็ยิ้มแลหัวเราะ พระราชาทรงนั่งอยู่ครู่หนึ่ง แล้วตรัสให้วีรพลออกไปจากที่เฝ้า

เวตาลกล่าวแก่พระวิกรมมิตตย์ต่อไปว่า

"พระองค์คงได้ทรงสังเกตแล้วว่า ในหมู่มนุษย์พวกพระองค์นั้น คนมากมักจะเชื่อราคาคณะๆ เดียว ตามประมาณที่คนนั้นกำหนด ถ้าใครตั้งราคาตนเองสูง คนอื่นๆ คงจะพูดกันว่า คนนี้คงจะมีคุณวิเศษอะไรสักอย่างหนึ่งซึ่งยังไม่ปรากฏแก่เรา เพราะเราเป็นผู้ไม่มีความรู้ ดังนี้ถ้าพระองค์ทรงบอกแก่คนทั้งหลายว่า พระองค์มีความกล้า มีความฉลาด พระหฤทัยดี แลแม้จะตรัสว่าพระองค์รูปร่างงาม ไม่ช้าก็จะมีผู้เชื่อว่าจริง แลเมื่อมีคนเชื่อเสียแล้ว พระองค์จะกลับทำอย่างไรให้ปวงชนทราบได้ว่า พระองค์ไม่กล้า ไม่ฉลาด ไม่มีพระหฤทัยดี แลไม่ทรงรูปร่างงามนั้น จะทรงทำได้ด้วยยากที่สุด อนึ่ง..."

พระราชาเหลียวไปตรัสแก่พระราชบุตรว่า

"อย่าฟังมัน อย่าฟังมัน (แล้วตรัสแก่เวตาล) นี่แน่ะ เจ้าตัวช่างพูด ถ้าคนพากันนับถือธรรมเลอะเทอะอย่างที่ว่านี้ไปด้วยกันหมด ความสงบเสงี่ยม ความปราศจากโอ้อวด ปราศจากความเห็นแก่ตัวฝ่ายเดียวแลคุณความดีอื่น ๆ อีกมากมาย จะมีสูญสิ้นไปหรือ"

เวตาลตอบว่า "ข้าพเจ้าไม่ทราบ แต่ไม่ใส่ใจที่จะให้คุณเหล่านั้นคงมีไปในโลก แต่ข้าพเจ้าอาจกล่าวได้ว่า ข้าพเจ้าได้เคยสังฆกศพมนุษย์มานาน ได้เปลี่ยนจากศพนี้ไปอยู่ศพโน้นบ่อยๆ จนได้ความรู้สำคัญข้อหนึ่งคือ ผู้มีปัญญาย่อมจะรู้จักตนเอง ไม่ขุ่นข้องในใจเกินไปในเวลาที่ดี หรือรันทรมย์เกินไปในเวลาที่ไม่ดี เพราะรู้ว่าไม่ได้ประคองตัวขึ้นเองยิ่งกว่าได้ประคองเสื้อผ้าที่ไปจ้างเขาทำมาให้ ส่วนคนโง่นั้น เมื่อเอาตัวไปเทียบกับคนโง่กว่าก็ยินดีเบิกบานจนเกินเหตุ หรือเมื่อเทียบตัวเองกับคนที่โง่หย่อนกว่า ก็กระดากเดือดร้อนในใจ เพราะรู้ว่าเขาโง่ยิ่งกว่าตัว ความกระดากนี้ เรียกว่าความปราศจากโอ้อวด ความสงบเสงี่ยม หรือจะเรียกว่าว่า กระไรอีกก็ยังคงได้"

ส่วนตัวข้าพเจ้านั้น เมื่อได้เข้าสังฆกศพไม่ว่าจะเป็นศพชาย ศพหญิงหรือศพเด็ก ข้าพเจ้าคงจะรู้สึกได้ว่า ข้าพเจ้าควรถ่อมตัวเป็นอันยิ่ง เพราะรู้ว่าเหย้าที่อาศัยของข้าพเจ้านั้นเป็นที่สำนักของสัตว์ชาติที่จองหองที่สุด แลเจ้าของเดิมเพิ่งทิ้งเหย้าไปยังไม่ทันซ้ำเลย อนึ่ง..."

พระราชาทรงพิโรธรับสั่งว่า "เอ็งอยากจะให้ข้าเอาตัวเอ็งฟาดลงกับพื้นดินหรือ"

เวตาลบ่นอุบอิบ เป็นทำนองว่าการแสดงปัญญาให้คนโง่ฟังไม่มีประโยชน์แล้วเล่านิทานต่อไปว่า

ท้าวรูปเสนได้ทรงฟังคำวิรพลทูลดังนั้น ก็ทรงนั่งตรึกตรอง ตั้งปัญหาถามพระองค์เองว่า เหตุใดชายคนนี้จึงตราความรับใช้ของตนแพงเช่นที่กล่าว แล้วทรงพระดำริว่า การตราค่าสูงเช่นนี้คงจะเป็นด้วยมีคุณวิเศษ ความดีอย่างเอก ซึ่งอาจจะเห็นได้ภายหลัง เมื่อทรงนึกดังนั้นแล้วก็นึกต่อไปว่า ถ้าประทานค่าจ้างมากมายตามที่วิรพลทูลไซ้ ความมีใจใหญ่ของพระองค์คงจะให้ผลประโยชน์แก่พระองค์ในวันหน้า

เมื่อทรงตรึกตรองเห็นเช่นนี้ จึงรับสั่งเรียกวิรพลกลับเข้าไปพบน้ำพระที่นั่งแล้วรับสั่งเรียกชาวคลังมาสั่งว่า จงจ่ายทองคำให้แก่วิรพลวันละ ๑,๐๐๐ ทินระ แล้วครัสให้วิรพลอยู่รับราชการต่อไป

ฝ่ายวิรพลนั้นมีค่าเล่ากันว่า เมื่อได้รับพระราชทานสินจ้างมากถึงเพียงนั้นก็ได้ใช้ทรัพย์ของตนในทางที่ดีที่สุดในเวลาเช้าทุกวันได้เอาทรัพย์ที่ได้ในวันก่อนมาแบ่งออกเป็นสองส่วน

ส่วนหนึ่งแจกจ่ายให้แก่พราหมณ์แลปุโรหิต ส่วนที่เหลือนั้นแบ่งออกอีกเป็นสองภาค ภาคหนึ่งแจกแก่ไวราคี คือคนขอทานซึ่งประกาศตัวว่านับถือพระวิษณุเป็นเจ้า แลสันยาสิ (ผู้นับถือพระศิวะเป็นเจ้า) ซึ่งเป็นผู้มีกายอันขลิบด้วยเถาถ่าน แลปกปิดกายด้วยท่อนผ้าซึ่งจะมิดชิดก็ไม่ได้ แลพากันยื่นศิระซึ่งมุ่นเหมือนเชือกแน่นกันเข้าไปรับแจกที่ประตู ส่วนทรัพย์ที่ยังเหลืออยู่จากที่แจกแล้วนั้น วิรพลให้มีผู้จัดประกอบอาหารอันมีรสแลเมื่อได้เลี้ยงคนขัดสนอาหารทั้งหลายจนอิมหน้าสำราญทั่วกันแล้ว วิรพลแลบุตรภริยาจึงกินแล้วแต่จะมีเหลือ

การจำหน่ายทรัพย์ทุกๆ วันเช่นนี้มีค่ากล่าวสืบกันมาว่าเป็นวิธีดีนัก แต่พวกที่กล่าวว่าดีนั้น พราหมณ์แลปุโรหิตคงจะเป็นผู้กล่าวนำหน้า ไวราคีแลสันยาสิเป็นพวกที่รองลงมา แลพวกขจรกที่ได้รับความเลี้ยงทุกๆ วันก็มักจะกล่าวชมวิธีจำหน่ายทรัพย์ชนิดนั้นด้วย คนพวกอื่นๆ ที่พลอยชมว่าดีไปด้วยก็จะมีบ้างดอกระมัง แต่ที่จะเป็นวิธีดีจริงหรือไม่เป็นข้อที่น่าพิศวง

ในเวลาค่ำคืนวิรพลถืออาวุธเข้าไปยืนอยู่ใกล้แท่นที่บรรทมทุกคืน เมื่อใดพระราชชาติันบรรทมขึ้น ตรัสถามว่าใครอยู่ที่นั่น วิรพลก็ทูลตอบทันทีว่า “ข้าพเจ้าวิรพลอยู่นี้ ถ้ามีโองการตรัสสั่งประการใด ข้าพเจ้าพร้อมที่จะปฏิบัติตามพระราชประสงค์”

ท้าวรูปเสนต้นบรรทมขึ้นแลตรัสถามครั้งใด ก็ได้ทรงยินวิรพลทูลตอบเช่นนั้นเสมอจนแทบจะเบื่อ บางคราวถึงทรงอยากให้มีเหตุอันใด ที่จะได้ทรงใช้วิรพลให้เห็นความสามารถ บางคืนท้าวรูปเสนก็มีรับสั่งให้ทำอะไรที่แปลกที่สุดเพื่อทดลองใจ เพราะ คำโบราณย่อมกล่าวว่า จะลองใจข้าให้ใช้ทั้งในทางที่ควรแก่เวลา แลไม่ควรแก่เวลา ถ้าทำตามโดยเต็มใจ จงทราบว่าเป็นข้าที่ดี ถ้าได้ตอบ จงไล่เสียโดยเร็ว การทดลองใจข้าด้วยประการที่กล่าวนี้ คงจะได้รู้จริงเสมอกับการทดลองใจเมียด้วยความยากจนของผัว หรือทดลองญาติแลเพื่อนด้วยขอให้ช่วยธุระ

โดยประการที่กล่าวมานี้ วิรพลอยู่ยามรักษาพระราชชาติันยังรุ่ง แลที่ทำเช่นนั้นก็เพื่อสินจ้างที่ได้พระราชทาน แลนอกจากเวลาอยู่ยามนั้น จะดืมแลกินก็ดี นั่งนอนเดินยืนก็ดี จะได้ลืมหน้าที่เป็นผู้เฝ้ารักษาพระราชานันหามิได้ การที่ทำเช่นนั้นก็ชอบด้วยธรรมเนียม เพราะถ้าชายคนหนึ่งขายชายอีกคนหนึ่ง ชายคนที่สองเป็นผู้ถูกขาย แต่ถ้าข้าเข้าไปปรับใช้นายก็คือข้าขายตัวเอง แลเมื่อชายใดเป็นข้าต้องอาศัยผู้อื่นแล้วความสุขจะมีอะไรได้ ธรรมดาคนจะมีปัญญาฉลาดเฉลียวแลมีความรู้ปานใดก็ตาม ถ้ามีนายแลอยู่ต่อหน้านาย ก็ย่อมจะนั่งเหมือนคนใบ้ แลมีความสะทกสะท้านอยู่เป็นปกติ ต่อเมื่ออยู่พ้นหน้านายไปจึงจะค่อยผ่อนคลายได้บ้าง เหตุตั้งนั้นปราชญ์ผู้มีปัญญาย่อมกล่าวว่า การรับใช้ให้ถูกต้องทุกประการนั้น ยากยิ่งกว่าฝึกฝนความรู้ในทางธรรม

คืนหนึ่งพระราชชาติันบรรทมขึ้น ได้ยินเสียงหญิงโหยไห้คร่ำครวญอยู่ในป่าช้าที่ใกล้พระราชวัง พระราชชาติันตรัสถามว่าใครอยู่ยาม วิรพลทูลตอบตามเคย จึงรับสั่งว่า

“เจ้าจงไปดูว่ามีหญิงมาร้องไห้คร่ำครวญอยู่ทำไม เมื่อได้ความแล้วจงรีบกลับมาโดยเร็ว”

วิรพลได้ฟังรับสั่งดังนั้นก็รีบไปทำตาม ฝ่ายพระราชชาติันวิรพลไปแล้ว ก็ทรงเครื่องคำคุมพระองค์รีบตามวิรพลไป เพื่อจะทอดพระเนตรความกล้าของชายผู้นั้น อีกครู่หนึ่ง วิรพลไปถึงป่าช้าได้เห็นหญิงงามผู้หนึ่งฉวีเหลืองอ่อน ประดับกายด้วยเพชรพลอยตั้งแต่ศีรษะถึงเท้า มือหนึ่งถือเขา มือหนึ่งถือสร้อยคอ ประเดี้ยวก็ย่างเท้าเดินไปมา ประเดี้ยวก็โคด ประเดี้ยวก็วิ่งไปรอบๆ ประเดี้ยวก็ทอดตัวลงพาดบนดิน เอามือดีศีรษะตนเองร้องไห้คร่ำครวญ แต่จะหาน้ำตามิได้

วิรพลเห็นดังนั้น ไม่ทราบว่าเป็นนางคือนางฟ้าผู้เกิดจากเกษียรสมุทรแลเป็นที่รักของชาวฟ้าทั่วไป จึงถามว่า

“นางคือใคร มาดีตัวร้องไห้คร่ำครวญเช่นนี้เพราะทุกข์อันใด”

นางตอบว่า “ข้าคือราชลักษณ์”

วิรพลถามว่าเหตุใดนางจึงโศกเช่นนี้เล่า

นางจึงกล่าวชี้แจงให้วีรพลฟังว่า ในพระราชวังแห่งพระราชานั้น มีผู้กระทำการลามกอย่างที่กระทำกัน เป็นปกติในหมู่มนุษย์ซึ่งเป็นศุภรมีวรรณะต่ำ เหตุฉะนั้นความเลื่อมจะมีมาสู่พระราชฐาน อันเป็นที่ซึ่งนางเคยอยู่มา และต้องละทิ้งไปในบัดนี้ อีกประมาณเดือนหนึ่งพระราชาก็จะประจวบหน้าถึงสิ้นพระชนม์ นางมีความเสียใจจึง ร้องไห้ นางอยู่มากในราชสำนักได้นำความสุขมาให้มาก เหตุฉะนั้นจึงเสียใจหนัก ที่ทราบว่าคำทำนายของนางจะ ไม่เป็นไปจริงมิได้เลย

วีรพลถามว่า "ภัยที่นางกล่าวนี้ จะหาทางป้องกันเพื่อรักษาชีวิตพระราชาก็ให้ยังยืนร้อยปีไม่ได้หรือ" นางตอบว่า "ทางป้องกันมีอยู่ก็อาจทำได้ คือ ตั้งแต่บัดนี้ไป ทางตะวันออกไกลประมาณ ๓ โกศ มีศาลพระเทวี ศาลหนึ่ง ถ้าท่านตัดศีรษะบุตรของท่านด้วยมือท่านเอง นำถวายเป็นเครื่องบูชาพระเทวี พระราชาก็ทรงพระชน มายุยืนยาวไปชั่วกาลนาน จะมีภัยอันใดมาพ้องพานนั้นหาไม่"

นางราชลักษมีกล่าวเช่นนั้นแล้วก็อันตรธานหายไป ฝ่ายวีรพลเมื่อได้รับความรู้เช่นนี้แล้ว ก็มีได้กล่าว ประการใด หันกลับไปรับเดินไปสู่บ้านแห่งตน พระราชาก็ทรงพระดำเนินลอบตามไปมิให้วีรพลรู้ตัว ได้ ทอดพระเนตรกิริยาแลทรงฟังคำพูด ทราบแจ้งในพระหฤทัยทุกประการ

ฝ่ายวีรพลเมื่อออกจากป่าช้าแล้วก็รีบเดินไปปลุกภริยาขึ้นเล่าความให้ฟังทุกประการ กล่าวความ ประพฤติระหว่างสามีกับภริยา ปราชญ์ผู้เป็นกวีโบราณแสดงไว้ว่า

๐ นางใดฟังสามี	เชื่อถือดีด้วยวาจา
อีกฟังภริยา	โอนอ่อนรับเพราะนับถือ
๐ นางนั้นได้ชื่อว่า	ภริยาที่ดีคือ
เกียรติ์เฟื่องเลื่องบรรลือ	ได้ชื่อว่าชายจริงฯ

ดังนี้ เมื่อนางได้ฟังถ้อยคำสามีแล้วก็รีบปลุกลูกชายขึ้น ฝ่ายลูกหญิงเมื่อได้ยินปลุกพี่ชายก็พลอยตื่น ขึ้นด้วย วีรพลก็พาเมียแลลูกเดินไปสู่ศาลพระเทวี

เมื่อเดินไปตามทางวีรพลกล่าวแก่เมียว่า "ถ้าเจ้ายินยอมให้ลูกชายของเจ้าโดยเต็มใจ ข้าผู้เป็นสามีจะ ทำลายชีวิตเด็กนั้นถวายเป็นเครื่องบูชาพระเทวี เพื่อความยืนพระชนม์แห่งพระราชาก็เป็นเจ้าของเรา"

นางตอบว่า "พ่อแลแม่ บุตรแลธิดา พี่น้องแลวงศ์ญาติทั้งปวงในเวลานี้นับว่าข้าพเจ้าไม่มีเสียแล้ว ข้าพเจ้ามีท่านผู้เดียวเป็นผู้แทนพ่อแม่ลูกแลพี่น้อง คัมภีร์ศาสตร์ย่อมกล่าวว่า ภริยานั้นจะบริสุทธิ์ด้วยทำทานแก่ นักบวช หรือด้วยกระทำการบูชาญักษ์หาไม่ นางใดปฏิบัติสามีด้วยดี นางนั้นได้ชื่อว่าเป็นผู้ครองธรรม แม้สามี จะเป็นผู้อยู่เปลี่ยวเสีหา เป็นผู้เสียมือ หรือใบ้ หูหนวก ตาบอดตาเดียว เป็นกูดั่งหรือหลังค่อม ภริยาก็จำต้อง ปฏิบัติด้วยดีทั้งนั้น คำโบราณกล่าวความจริงไว้ว่า

๐ ใครมีบุตรว่าง่ายกายปราศจากไข้	มีหทัยเสาะหาวิชาคลัง
ทั้งมีเพื่อนฉลาดเฉลียวช่วยเหนี่ยวรั้ง	มีเมียฟังถ้อยคำประจำใจ

ผู้นั้นดีมีบุญอาจจุนค้า

ชนทั้งหลายคลายร้อนหย่อนแรงแงกภัย

๐ อนึ่งบ่าวเกี้ยวคร้านการรับใช้

อีกเพื่อนใจไม่จริงพึงข้างเดียว

ทั้งสิ้นนี้ปลดสุขพาทูทุกซ์คู่

จักป้องกันฉันทใจไม่ระงับ

โลกให้จำเริญสุขปลดทุกซ์ได้

เพราะเขาให้ความสุขปราศจากทุกซ์เจียวฯ

พระราชเป็นใหญ่ใจชี้เหนียว

เมียดัดเดียวไม่ฟังคำบังคับ

เหมือนศัตรูเข้ามาเวลาหลับ

เหลือจกรับจักรบจักหลบลิ้งฯ"

นางกล่าวแก่สามีนี้อแล้ว ก็หันไปกล่าวแก่บุตรว่า "ลูกเอ๋ย ถ้าเราขอมสละหัวของเจ้าเป็นเครื่องบูชาพระเทวี ชีวิตแห่งพระราชจะรอดได้ แลบ้านเมืองจะดำรงสุขสืบไป"

ลูกชายได้ฟังแม่กล่าวดังนั้น แม้อย่างอ่อนอายุ ยังกล่าวตอบดังซึ่งเราท่านไม่น่าจะเชื่อว่าเด็กพูดได้ แต่ฟังระลึกว่าในสมัยนั้น แมแต่คนแก่วันกขุนทองยังพูดสันสกฤตได้คล่องดีกว่าท่านแลข้าพเจ้าเหลือจะพรรณนาเด็กคนนั้นเป็นคนแล้วมีหน้าซำกล่าวกันว่า "เป็นเด็กฉลาดนักด้วย เหตุคั้งนั้นการที่พูดเพียงเท่านั้นไม่ประหลาดอะไร ถ้าประหลาดก็ประหลาดด้วยคุณน้อยไปเสียอีก"

ลูกชายกล่าวว่า "ข้าแต่นางผู้เป็นมารดา ข้าพเจ้าเห็นว่าเราจะรีบเร่งให้การอันนี้เป็นไปโดยเร็ว เพราะเหตุว่า ประการที่ ๑ ข้าพเจ้าผู้บุตรจำต้องเชื่อฟังคำสั่งของมารดา ประการที่ ๒ ข้าพเจ้าจำต้องยังความเจริญให้มีแก่พระราชผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้า ประการที่ ๓ ถ้าชีวิตแลร่างกายของข้าพเจ้าเป็นประโยชน์แก่พระเทวี ก็ไม่มีทางใดที่ข้าพเจ้าจะใช้ชีวิตแลร่างกายของข้าพเจ้าให้ดียิ่งไปได้"

เวลาผ่านไปมาถึงเพียงนี้ จึงกล่าวแก่พระราชวิกรมมาทิตยว่าพระองค์จงประทานอภัยแก่ข้าพเจ้า ที่ได้นำเอาคำพูดคนเหล่านั้นมากล่าวขี้ดียว เด็กเล็กๆ ซึ่งกำลังจะถูกเชือดคอกอนั้น พุจฉารากับอาจารย์ธรรมศาสตร์ ฟังอยู่ก่อนข้างจะแปลกสักหน่อย

เวลาเล่าเรื่องต่อไปว่า เมื่อเด็กได้กล่าวแก่มารดาแล้วก็เหลียวไปกล่าวแก่บิดาว่า

"ข้าแต่ท่านบิดา ผู้ใดได้กระทำการเป็นคุณประโยชน์แก่นายของตน ชีวิตของผู้นั้นนับว่าไม่เปลืองไปเปล่า แลเพราะเหตุที่ได้ใช้ชีวิตในทางที่เกิดประโยชน์ ผู้นั้นก็คงจะได้รับรางวัลในโลกหน้า ๆ ต่อไป"

ฝ่ายลูกหญิง เมื่อได้ยินบิดามารดาแลพี่ชายพูดกันมาเพียงนี้ก็กล่าวสอดขึ้นบ้างว่า

"ถ้ามารดาวางยาพิษให้ลูกหญิงกลืน ถ้าบิดาขายลูกชายของตน ถ้าพระราชยึดถือเอาหลักทรัพย์สมบัติทั้งปวงของพระราชราษฎรไปเป็นประโยชน์แก่พระองค์เอง ดังนี้ใครจะได้อะไรเป็นที่พึ่งพำนักเล่า"

ลูกหญิงพูดคั้งนี้ไม่มีใครฟัง คนทั้งสี่ก็พากันเดินไปจนถึงศาลพระเทวี พระราชาก็เสด็จด้อมตามไปจนตลอดทาง อีกครู่หนึ่งไปถึงศาลพระเทวี เป็นเรือนห้องเดียวมีชลากรอบ ข้างหน้ามีเรือนหลังใหญ่ซึ่งคนอาจเข้าไปนั่งได้หลายร้อยคน หน้าทวารูปนอนไปด้วยเลือดอันไหลจากสัตว์มีชีวิต ซึ่งมีผู้ได้ฆ่าเพื่อการบูชาในศาลนี้

เทวรูปนั้นดำใหญ่ มีกร ๑๐ กร หัตถ์ขวาหัตถ์หนึ่งถือดอกเทงสุรช่อมหิษ หัตถ์ซ้ายหัตถ์หนึ่งถือหางงูแลมหมแห่ง
มหิษ แลงนั้นกัณฑ์หน้าอกอสุร กรอื่นๆ ถืออาวุธต่างๆ เจื่อง่าอยู่เหนือพระเศียร แลที่ข้างบาทนั้นมีสิ่งห้อยยั้งอยู่ตัว
หนึ่ง

ฝ่ายวีรพลเมื่อไปถึงศาล ก็พนมมือนมัสการแลกล่าวคำวิงวอนพระเทวีว่า

"ข้าแต่พระเทวีเป็นเจ้า ข้าพเจ้าจะประหารชีวิตลูกชายถวายเป็นเครื่องบูชาพระองค์ ขอพระองค์จง
อำนาจให้พระราชาทรงชนมายู้นยาวไปจวบพันปีเถิด โอ้พระมารดา พระองค์จงทำลายศัตรูของพระราชชาติ
เถิด จงทรงฆ่าแลทำให้ศัตรูเหล่านั้นเป็นเถาถ่านไปให้สิ้น หรือโล่มันไปเสียให้สิ้น พระองค์จงตัดมันทั้งหลาย
ให้เป็นท่อนแลเสวยเลือดมัน พระองค์จงล้างแลทำลายมันเสียด้วยวัชระ ด้วยโตมร ด้วยขรรค์ ด้วยจักร ด้วยบาศ
อันเป็นอาวุธของพระองค์"

วีรพลกล่าวดังนั้นแล้ว ก็บอกให้ลูกชายคุกเข่าลงตรงหน้าเทวรูปแล้วพินด้วยดาบถูกคอขาด หัวกระเด็น
ไปกลิ้งอยู่บนพื้นศาลแล้วโยนดาบขว้างไปไกลตัว ฝ่ายลูกหญิงเมื่อเห็นพี่ชายคอขาดกระเด็นไปดังนั้น ก็วิ่งเข้าไป
ไปฉวยเอาดาบเขี่ยคอตนเองสิ้นไปชีวิตลงไปอีกคนหนึ่ง นางผู้เป็นมารดาเห็นลูกชายแลลูกหญิงสิ้นชีวิตลงไป
ดังนั้น เหลือที่จะสะกดใจไว้ได้ ก็วิ่งไปหยิบดาบพินคอตนเองตายลงไปอีกเป็น ๓ ศพด้วยกัน

ฝ่ายวีรพลเมื่อเห็นดังนั้น จึงกล่าวแก่ตนว่า

"ลูกเราก็ตายหมดแล้ว เราจะอยู่รับใช้พระราชาก็ไปทำไมเล่า เมื่อได้ทองคำเป็นรางวัลจากพระราชาก็ไม่มี
ลูกจะรับช่วงต่อไปอีกแล้ว" คิดดังนี้ วีรพลก็เอาดาบพินคอตนเองล้มลงขาดใจตาย

ฝ่ายท้าวรูปเสนพระราชาทรงแอบดู ทอดพระเนตรเห็นหัว ๔ หัว ขาดจากตัว ๔ ตัว กลิ้งอยู่บนศาล
ดังนั้น ก็ทรงสลดพระหฤทัย ทรงคำนึงว่า "พ่อแม่ลูกทั้ง ๔ นี้ได้สละชีวิตไปแล้วเพื่อประโยชน์แก่เรา โลกนี้กว้าง
ใหญ่ก็จริง แต่หากคนที่ซื่อสัตย์กล้าหาญถึงเพียงนี้หาไม่ได้ ใครบ้างจะสละชีวิตเช่นนี้เพื่อสนองคุณพระราชชาติ
มิได้บอกกล่าวโอ้อวดให้ใครทราบเลย อำนาจแลความเป็นพระราชชาติของเรา ถ้าจะยั่งยืนอยู่ได้ด้วยต้องทำลาย
ชีวิตคนถึงปานนี้ ก็สิ้นความสำราญแลเป็นบาป มิได้ผิดอะไรกับถูกแข่ง เราคงจะครองราชย์ไปก็หายุติธรรม
มิได้"

พระราชาทรงดำริเช่นนี้แล้ว ก็ทรงหยิบดาบขึ้นจะประหารชีวิตพระองค์เอง แต่เทวรูปพระเทวีทรงยึด
พระหัตถ์ไว้ รับสั่งห้ามมิให้พระราชาทรงประหารพระองค์เอง แลให้ทรงขอพรแล้วแต่พระประสงค์ ฝ่ายท้าวรูปเสน
เมื่อพระเทวีตรัสให้ขอพรดังนั้น ก็ทูลขอให้ประทานคืนชีวิตวีรพลแลลูกเมีย ในพริบตาเดียว พระเทวีก็ทรงได้น้ำ
อมฤตจากบาดล ทรงพรหมศพทั้งสี่ศพนั้น หัวกับตัวก็กลับมาติดกัน คืนชีวิตขึ้นมาทั้งสิ้น

ท้าวรูปเสนก็ตรัสให้คนทั้งสี่เดินตามเสด็จกลับพระราชวัง อยู่มาไม่ช้า ท้าวรูปเสนก็แบ่งราชสมบัติ
ประทานให้วีรพลครอบครองตามสมควร

เวลาต่อมาเพียงนี้ก็หยุดอยู่ครู่หนึ่ง แล้วทูลพระวิกรมมาทิตย์ว่า

"ข้าซึ่งไม่เสียดายชีวิตตนเอง ในการรักษาชีวิตเข้านั้นเป็นข้าที่มีความสุข แลเจ้าซึ่งอาจตัดรกรากแห่งความใคร่เป็นใครอยู่ แลความจำเริญในราชสมบัติได้นั้นเป็นเจ้าซึ่งมีความสุข ๑ เท่า ดูกรพระราชชา ข้าพเจ้าขอทูลถามพระองค์สักข้อหนึ่งว่า บรรดาคนทั้งห้า นั้น คนไหนจะโง่ที่สุด"

พระวิกรมมทิตย์ได้ทรงฟังก็แสดงอาการพิโรธ เพราะความถูกพระหฤทัยในเรื่องความซื่อต่อหน้าที่ ในเรื่องความรักกันในเหล่าบุตรแลสามีภรรยา ในเรื่องผู้น้อยฟังคำผู้ใหญ่ ในเรื่องคนมีใจใหญ่แลใจมั่นคงเหล่านั้น กลับกระจัดกระจายไปหมดเพราะเวตาลกลับกล่าวว่าเป็นความโง่เสียแล้ว แลเพราะเหตุที่กริ้วดังนั้นจึงรับสั่งด้วยสำเนียงโกรธว่า

"อ้ายผี ถ้าคำที่เอ็งกล่าวว่าคุณไหนโง่ที่สุดนั้นหมายความว่า คนไหนมีน้ำใจควรเป็นที่นับถือที่สุด คุณจะตอบได้ทันทีว่าคือท้าวรูปเสนผู้เป็นพระราชชา"

เวตาลถามว่า "เหตุไรจึงทรงเห็นอย่างนั้น"

พระวิกรมมทิตย์ตรัสว่า "เอ็งเป็นผีปัญญาตัน ไม่อาจเข้าใจได้ วิรพลนั้นมีหน้าที่จะสละชีวิตของตนให้แก่เจ้า ซึ่งมีกรุณาให้ลากถึงเพียงนั้น บุตรชายของวิรพลจะขึ้นคำบิดานั้นไม่ได้เป็นอันขาด แลส่วนหญิงเมื่อใครฆ่ากันที่ไหนให้เห็นเป็นตัวอย่างก็ต้องฆ่าตัวเองเป็นธรรมดาตามนิสัยผู้หญิง แต่ท้าวรูปเสนนั้นทรงสละราชย์ของพระองค์เพื่อประโยชน์แก่วิรพลผู้เป็นข้า แลไม่ตีราคาชีวิตของพระองค์ แลราชสมบัติซึ่งเป็นของชวนให้อยากมีชีวิต ยิ่งกว่าราคาทองฟางทองหนึ่งเลย เหตุดังนั้นจึงเห็นว่า การที่พระราชชาทรงกระทำนั้น เป็นบุญแลควรสรรเสริญยิ่งกว่าผู้อื่น"

เวตาลหัวเราะตอบว่า **"ดูกรพระราชชา แม้พระองค์มีแขนแลขาอย่างหุนUMAN พระองค์ก็ต้องเปื้อนตันไม้สูงโน้นบ้างดอกกระมัง"**

พูดเท่านั้นแล้ว เวตาลก็ออกจากขามลอยหัวเราะก้องฟ้ากินไปห้อยอยู่ยังต้นอโศกตามเดิม พระวิกรมมทิตย์กับพระราชบุตร ก็หันพระพักตร์ทรงดำเนินกลับไปต้นอโศกอีกครั้งหนึ่ง

.....

นิทานเวตาล เรื่องที่ ๔

พระวิกรมทิตย์เสด็จไปถึงต้นอโศก ทรงปีนขึ้นไปปลดเวตาลลงมาบรรจุยาม แล้วทรงดำเนินพาพระราชบุตรไปได้หน่อยหนึ่ง เวตาลก็เล่านิทานซึ่งกล่าวว่าเป็นเรื่องจริงเรื่องที่ ๔ ดังนี้

มีพ่อค้าไม่สำคัญคนหนึ่งชื่อ หิรัณยทัตต์ มีบุตรงามชื่อ นางมัทนเสนา มีหน้าเหมือนพระจันทร์เพ็ญ ผมหอมเหมือนเมฆ ตาเหมือนตาชะมด คิ้วเหมือนธนูที่ขึ้นสายแล้ว จมูกเหมือนปากนกแก้ว คอเหมือนคอนกเขา ฟันเหมือนเมล็ดแห่งผลทับทิม ริมฝีปากสีแดงเหมือนผลน้ำเต้า เอวอ่อนเหมือนเอวเสื่อ มือแลเท้าเหมือนดอกไม้อ่อน ผิวเหมือนมะลิ มีลักษณะเป็นนางงามตามเคมีให้ขาดได้โดยประเพณี ไซ้แต่เพียงนั้น ยังงามขึ้นทุกวันๆ จนพระจันทร์แลเมฆ แลตาชะมด แลธนูที่ขึ้นสายพานแล้ว ฯลฯ จะแพ้หมด

ครั้นนางมีอายุสมควรจะมีเรือน บิดามารดาหารือกันแลตรึกตรองถึงการวิวาห์บุตรี ชนทั้งหลายในแคว้นแคว้นแห่งพระราชาทรงนาม วีรราชศรัยย์ ครอง กรุงมัทนบุรี ต่างเลื่องลือกันไปว่า หิรัณยทัตต์มีลูกสาวงามจับใจเทวดา บุรุษ แลมนูทั้งปวง ชายทั้งหลายที่ใคร่ได้ภริยางาม ต่างก็ไปหาช่างเขียนมาวาดรูปตน แล้วส่งรูปนั้นไปยังบ้านหิรัณยทัตต์ หิรัณยทัตต์ก็ส่งรูปทั้งหมดให้บุตรีตรวจ ดูว่าจะชอบเจ้าของรูปคนไหน แต่นางมัทนเสนาเป็นคนเลือกโน่นเลือกนี่แลเปลี่ยนใจง่าย ๆ เหมือนกับนางงามอื่นๆ มากด้วยกัน ครั้นบิดาบอกให้เลือกสามีในหมู่คนที่ส่งรูปมานั้น นางก็ตอบว่าไม่ชอบใจใครเลย แลขอให้บิดาเลือกคนอื่นที่มีรูปดีมีคุณดี แล้วมีหน้าซำให้มีความคิดดีอีกด้วย

เวตาลกล่าวว่า พระองค์ทรงปัญญาสามารถย่อมจะทรงทราบว่ายายรูปงามนั้นก็หายากอยู่แต่ก็พอหาได้ ชายทรงคุณดีก็หาไม่ง่าย แต่ก็คงจะพอหาได้ ส่วนชายรูปงามที่ทรงคุณดีนั้น ถ้าจะมีในโลกก็คงจะนับให้ถ้วนได้ด้วยนิ้วมือสิบนิ้ว แต่ที่จะหาเอาความคิดดีเข้ามาประสมอีกอย่างหนึ่งนั้นถ้าจะหาเข็มในมหาสมุทรก็เห็นจะยากง่ายปานกัน

วันหนึ่งเมื่อเวลาล่วงไปแล้วช้านาน มีชายสี่คนมาจากสี่เมืองไปที่เรือนหิรัณยทัตต์ เพื่อจะขอบุตรีเป็นภริยา หิรัณยทัตต์กล่าวว่า ถ้าคนทั้งสี่มีคุณดีอย่างไรก็จงแสดงให้ปรากฏเถิด ในส่วนรูปนั้นก็เห็นได้อยู่แล้วที่ไม่เลวทราม แต่จะต้องการรู้ว่ามิใช่ขาะอะไรบ้าง

ชายคนที่ ๑ ตอบว่า "ข้าพเจ้ามีความรู้ในพระศาสตร์หาผู้เสมอมิได้ ส่วนรูปกายของข้าพเจ้านั้น ท่านเห็นอยู่แล้วว่าย่อมเป็นที่พึงใจสตรี"

ชายคนที่ ๒ กล่าวว่า "ข้าพเจ้ามีความรู้ในการยิงธนูไม่มีที่เปรียบ ข้าพเจ้าอาจแผลงศรไปมาสัตว์ที่ข้าพเจ้าไม่เห็น แลหมายยิงได้ด้วยเสียงที่ได้ยินเท่านั้น ความมีรูปงามของข้าพเจ้าท่านก็เห็นอยู่แล้ว"

ชายคนที่ ๓ กล่าวว่า “ข้าพเจ้ารู้ภาษาสัตว์น้ำแลสัตว์บก ภาษานกแลภาษามฤค จะหาคนมีกำลังเสมอข้าพเจ้าหาไม่ได้ ความงามของข้าพเจ้าย่อมประจักษ์แก่ตาท่านอยู่แล้ว”

ชายคนที่ ๔ กล่าวว่า “ข้าพเจ้ามีวิธีทอผ้าชนิดหนึ่ง ซึ่งจะแลกทับทิมได้ ๕ เม็ด แลเมื่อได้ขายผ้าผืนหนึ่งได้ทับทิมมาแล้ว ข้าพเจ้าแบ่งทับทิมเม็ดหนึ่งให้แก่พราหมณ์เป็นทาน เม็ดที่ ๒ ถวายเป็นเครื่องบูชาเทวดา เม็ดที่ ๓ ข้าพเจ้าเก็บไว้ประดับตัวเอง เม็ดที่ ๔ ให้ภริยาประดับกาย เม็ดที่ ๕ ข้าพเจ้าขายได้เงินตรามาแล้ว จำหน่ายในการเลี้ยงแขก ความรู้ข้าพเจ้ามีเช่นกล่าวนี้ แลไม่มีผู้อื่นมีวิชาเช่นข้าพเจ้าเลย ความมีรูปร่างของข้าพเจ้าย่อมแจ่มแก่ตาท่านอยู่แล้ว”

ฝ่ายหิรัณยทัตต์ เมื่อได้ฟังคำชายทั้งสี่คน ก็นั่งตรึกตรองว่า “ปราชนีย่อมกล่าวว่าสิ่งใดๆ ก็ดี ถ้ามักเกินไปก็ไม่ดีเลย นางสีดามีความงามมากจนราวฉลิกพาหนี ท้าวมหาพลีให้ทานมากเกินไปจนกลับเป็นท้าวแทศย์ที่จน ปราศจากความมั่งคั่ง ลูกสาวของเรางามเกินไป จะปล่อยให้ไม่มีสามีอยู่นั้นไม่ได้ คนสี่คนนี้จะยกนางให้แก่คนไหนดี”

หิรัณยทัตต์คิดยังไม่ตกลงใจ จึงไปหาลูกสาวเล่าความให้ฟังแล้วถามว่า นางจะเห็นควรให้บิดายกนางให้แก่ชายคนไหน นางมีรูปร่างจะกล่าวประการใด ก็ก้มหน้านิ่งอยู่

หิรัณยทัตต์จึงตรึกตรองต่อไปว่า “ชายที่รู้ศาสตร์นั้นเป็นพราหมณ์ ชายที่เพลงสรไปถูกสัตว์ที่ได้ยินแต่เสียงนั้นเป็นกษัตริย์ แลชายที่รู้วิชาทอผ้านั้นเป็นศูทร แต่ชายที่เข้าใจภาษาสัตว์นั้นเป็นคนวรรณะเดียวกับเรา ผู้นั้นเราจะยกลูกสาวให้”

หิรัณยทัตต์ตรึกตรองในใจดังนี้แล้ว ก็จัดการเตรียมวิวาหฺบุตร

ระหว่างนั้นเป็นฤดูวสันต์ นางมัทนเสนาออกไปเดินชมดอกไม้อยู่ในสวน เผอิญเมื่อนางออกไปนั้นมีชายคนหนึ่งชื่อโสมทัตต์ เป็นบุตรของธรรมทัตต์ไปเที่ยวเดินเล่นในป่าจะกลับบ้าน ก็ผ่านสวนที่นางมัทนเสนาเดินลงไปเดินเที่ยวอยู่

โสมทัตต์เห็นนางก็วยงหลงใหลในรูปร่าง จึงกล่าวแก่เพื่อนว่า

“เพื่อนเอ๋ย ถ้าข้าได้นางคนนี้ ข้าจะมีความจำเริญในชีวิตนี้ ถ้าไม่ได้ ความเกิดมาแลอยู่ในโลกก็จะเปลืองเวลาเปล่า”

เมื่อพูดดังนี้แล้ว โสมทัตต์เกรงนางจะพันไปเสีย จึงเดินเข้าไปใกล้นาง โดยมีได้ตั้งใจจะละลาบละล้วง แต่เมื่อเข้าไปใกล้ตัวนางแล้วไซ้รี โสมทัตต์กุมสติไว้ไม่มันเหลือที่จะอดกลั้นได้ ก็ตรงเข้าไปจับมือ นางแล้วกล่าวว่า “ข้ามีความรักนางเหลือที่จะทรงสติไว้ได้ ถ้านางไม่รักข้า ข้าจะต้องทอดทิ้งชีวิตเสียในบัดนี้”

นางมัทนเสนาตอบว่า “ขอท่านอย่าสละชีวิตเสียเลย เพราะการฆ่าตัวตายเป็นอกุศล ข้าพเจ้าจะพลอยได้บาปถูกลงโทษเพราะช่วยทำให้เลือดตก จะได้รับความเดือดร้อนทั้งโลกนี้แลโลกหน้า”

โสมทตต์ตอบว่า "คำกล่าวอ่อนหวานของนางแทงหัวใจข้าทะเลือแล้ว แลความรู้สึกว่าจะต้องพ้นไปจากนางเผากายข้าให้ใหม่เป็นจุนไป ความทรงจำแลปัญญาเครื่องรู้ก็สลายไปด้วยทุกข์อันนี้ แลความรักเกินประมาณทำให้ข้าไม่รู้สึกลคิดแลชอบ แต่ถ้านางจะให้สัญญาแก่ข้าสักข้อหนึ่ง ข้าคงจะมีชีวิตต่อไปได้"

นางตอบว่า "กลียุคมาถึงเป็นแม่เสียแล้ว แลตั้งแต่ขึ้นต้นกลียุคมา ความเท็จเกิดในโลกมากขึ้น แลความจริงลดน้อยลงไป คนใช้ลั่นกล่าววาทะที่เกลี้ยกลาแต่ใจเป็นที่เกลี้ยมายา ศาสนาสลายไป ความชั่วช้าทารุณเกิดมากขึ้น แลแผ่นดินก็ให้พืชผลน้อย พระราชาทรงเรียกค่าปรับจากราษฎร พรหมณ์ประพฤติไปในทางละโมบ บุตรไม่ฟังคำแห่งบิดา พี่น้องไม่ไว้ใจกันเอง ไม่ตรีลั่นไปในหมู่มิตร ความจริงไม่มีในใจผู้เป็นนาย บ่าวเลิกการรับใช้ ชายทิ้งเสียซึ่งคุณแห่งชาย แลหญิงก็สิ้นความอาย อีก ๕ วันตั้งแต่นี้ไปจะถึงวันวิวาห์ของข้าพเจ้า ถ้าว่านไม่ฆ่าตัวตาย ข้าพเจ้าสัญญาว่า ในวันนั้นข้าพเจ้าจะไปหาท่านก่อนแล้วจึงจะกลับไปอยู่กับสามี"

เราท่านในสมัยนี้ เมื่อได้ยินคำนางมัทนเสนากล่าวยี่ดยาวถึงเหตุการณ์ที่เป็นไปในกลียุค ก็น่าจะพิสวงว่าเหตุใดจึงต้องจระไนมากมายถึงเพียงนั้น อันที่จริงนางต้องการจะกล่าวนิคเคียวว่า นางต้องสละความอายด้วยกลัวจะพลอยได้บาปเพราะเป็นเหตุให้โสมทตต์ฆ่าตัวตาย

ส่วนนางมัทนเสนาเมื่อได้กล่าวคำมั่นดังนั้น แลได้สบถเชษฐพระคงคาเป็นพยานแล้วก็กลับบ้าน โสมทตต์ก็แยกทางไป

ครั้นถึงกำหนดการวิวาห์ หิรัณยทตต์พ่อค้าที่จ่ายเงินตราเป็นอันมากในการเลี้ยงแลหาของให้เจ้าบ่าวหนุ่มสาวทั้งคู่ถูกทาทขมื่นทั่วตัว แลในคืนก่อนวิวาห์นั้นถูกฟังดนตรีที่ไซ่เสียงมาก ทั้งถูกชโลมด้วยน้ำมันทั้งตัว ยังเจ้าบ่าวจะถูกโกนผมอีกเล่า แห่ซึ่งพาเจ้าบ่าวไปส่งบ้านเจ้าสาวนั้นครึกครื้นมากมาย ถนนสว่างไปด้วยคบเพลิงซึ่งคนถือชูไป แลดอกไม้เพลิงก็จุดตลอดทาง ช้าง อูฐ แลม้าซึ่งแต่งเครื่องอย่างงามก็เดินไปตามระยะ แลกว่าจะแห่ไปถึงบ้านเจ้าสาว ก็มีเด็กชนและชายหนุ่มชัวตาย เพราะถูกดอกไม้เพลิงหรือถูกช้างเหยียบ หรือเพราะเหตุอื่นๆ ตั้ง ๕ คน ๖ คน เพราะแห่กลางคืนเช่นนั้นย่อมจะมีเหตุเสมอ

ครั้นเจ้าบ่าวไปถึงบ้านเจ้าสาว ก็กระทำการวิวาห์ตามที่บัญญัติไว้ในคัมภีร์แล้วก็มีการเลี้ยงอย่างฟุ่มเฟือย จนแขกที่นั่งลงกินเลี้ยงนั้น ไม่มีใครบ่นว่ากระไรสักคนเดียว

ครั้นเสร็จพิธีวิวาห์แล้ว สามีก็พานางมัทนเสนาผู้ภริยาไปสู่เรือนแห่งตน เมื่อวันล่วงไปหลายวันแล้ว ภริยาแห่งน้องสุดท้อง แลภริยาแห่งพี่หัวปีของเจ้าบ่าวก็ช่วยกันจูดคร่าพาเจ้าสาวไปส่งตัว แลให้นั่งอยู่บนที่นอนของเจ้าบ่าวซึ่งแต่งด้วยดอกไม้สด

ครั้นผู้ส่งตัวออกจากห้องไปแล้ว สามีก็เข้าเล่าโลมภริยา นางใช้มือทั้งสองผลักตัวสามีไว้ให้ห่าง แล้วเล่าเรื่องที่ได้สัญญาแก่โสมทตต์ไว้ตามจริงทุกประการ

เจ้าบ่าวได้ฟังดังนั้นก็ตอบว่า "สิ่งทั้งหลายคนอาจรู้ได้ด้วยคำพูด คำพูดนั้นเป็นฐานที่ตั้งแห่งสิ่งทั้งหลาย แลสิ่งทั้งหลายย่อมออกจากคำพูด เหตุคั้งนั้นผู้ทำคำพูดให้เป็นเท็จ ก็ทำให้สิ่งทั้งหลายเป็นเท็จไปหมด ถ้าเจ้าอยากจะไปหาเขาก่อน ก็จงไปเถิด"

เราท่านอ่านคำพูดของเจ้าบ่าวนี้ ก็น่าจะเป็นแปลก แต่ไม่จำเป็นจะต้องเพียรเข้าใจคำของเขาเลย ฝ่ายนางมัทนเสนา เมื่อได้รับอนุญาตจากสามีแล้วก็ลุกขึ้นรีบเดินไปสู่เรือนโสมทัตต์ ทั้งที่ยังแต่งกายเต็มยศอยู่ ครั้นเดินไปตามถนน กลางทางพบโจรคนหนึ่ง โจรเห็นนางแต่งกายด้วยเครื่องประดับอันมีค่าเดินมาคนเดียวคั้งนั้นก็ยินดี จึงตรงเข้าไปถามว่า

"นางเดินถนนมีคั้งเช่นนี้ในเวลาเที่ยงคั้ง แลแต่งกายด้วยผ้างคงามแลเครื่องเพชรพลอยมีค่าเช่นนี้เพื่อจะไปไหน"

นางตอบว่า "ข้าจะไปเรือนแห่งชายที่รัก"

โจรถามว่า "ตามทางที่เดินมานี้ใครเป็นผู้คุ้มครองรักษานาง"

นางตอบว่า "ผู้ปกครองของข้าคือกามเทพ คือเด็กหนุ่มงามซึ่งแผลงศรเพลิง ทำให้เกิดผลคือความรักขึ้นในใจแห่งชนทั้งหลายในสามโลก คืออรติบติ ผู้มีนกกาหว่าแลแมลงภู์แลลมโश्यไปเป็นเพื่อน"

นางกล่าวเช่นนั้นแล้วก็เล่าเรื่องตามจริงตลอด แลกล่าวสัญญาแก่โจรว่า "ท่านอย่าทำลายเพชรพลอยเครื่องประดับของข้าเลย ข้าให้สัญญาแก่ท่านว่า เมื่อข้ากลับมา ข้าจะให้สิ่งของเหล่านี้แก่ท่านหมด"

โจรได้ฟังดังนั้นก็นึกในใจว่า การที่จะทำลายเครื่องประดับของนางเสียในทันทีหาประโยชน์มิได้ เพราะนางได้สัญญาแล้วว่าจะให้ด้วยความเต็มใจ เหตุคั้งนั้นโจรจึงยอมให้นางไปตามอหฺมาศัยแล้วนั่งลงคอยแลคั้งในใจตามความคิดซึ่งครวกับฉลาด แต่เข้าใจยากว่าเกี่ยวข้องกับเรื่องอย่างไร

แต่คนผู้นั้นเป็นโจร เราเท่าที่เป็นสาธุชนจะเห็นแนวความคิดของเขาอย่างไรได้

โจรนั่งคั้งว่า "กูเห็นประหลาดนักที่ท่านผู้เลี้ยงกูมาแต่เมื่อกูยังอยู่ในครรภ์มารดานั้น เมื่อกูมีกำเนิดแล้วแลได้รับความสำราญเพราะของคั้งปวงอันมีอยู่ในโลกบัดนี้ ท่านผู้นั้นก็หาตามมาดูแลรักษากูไม่ กูไม่รู้ว่าคุณนั้นยังจะกลับหรือตายเสียแล้ว แลกูจะยอมกลืนยาพิษยิ่งกว่าที่จะยอมขอเงิน หรือขอความกรุณาอย่างอื่นจากชายผู้ใด เพราะ ของ ๖ อย่างนี้เป็นเครื่องชักจูงให้ชายเป็นคนต่ำช้าคือ ไมตรีกับคนไม่มีสัตย์ ๑ หัวเราะไม่มีเหตุ ๑ ทะเลาะกับผู้หญิง ๑ รับใช้นายที่ไม่มีคุณคิพอควรเป็นนาย ๑ ขี้ลา ๑ พูดภาษาซึ่งไม่ใช่สันสกฤต ๑ อนึ่งสิ่งคั้ง ๕ นี้ เทวดาจาริกลงไว้ในโณลกของเราในเวลาที่เราเกิด คือ อายุ ๑ กรรม ๑ ทรัพย์ ๑ วิชาศาสตร์ ๑ เกียรติ ๑ กูในเวลานี้ก็ประกอบการคั้งแล้ว แล**ธรรมดาคน ตราบใดมีธรรมอันคั้งอยู่เบื้องบน ตราบนั้นคนทั้งหลายยอมเป็นข้าปฏิบัติตามใจทุกประการ** ต่อเมื่อความประพฤติธรรมหย่อนลงไป ชนคั้งปวงแม้แต่มิตรก็ยอมจะคิดประทุษร้าย"

ในขณะที่โจรนั่งตริตรองเช่นนี้อยู่ริมทางเดิน นางมัทนเสนารีบไปถึงเรือนโสมทนต์พ้อคำหนุ่ม โสมทนต์หลับอยู่ นางก็ปลุกให้ตื่นขึ้น โสมทนต์รู้สึกตัวเห็นนางก็ตกใจโจนจากที่นอนมีอาการสั่นกลัวแลถามว่า "นางเป็นเทพธิดา เป็นนางสิทธา หรือเป็นนางนาค ขอนางจงแจ้งแก่ข้าโดยตรงว่านางเป็นอะไร แลมาโดยประสงค์อันใด ข้าจะปฏิบัติตามใจนางทุกประการ"

นางมัทนเสนาตอบว่า "ข้าพเจ้าเป็นมนุษย์ ชื่อมัทนเสนา ธิดาหิรัณยทนต์ผู้เป็นพ้อคำ ท่านจำไม่ได้ หรือว่าเมื่อวานขึ้นเมื่อพบกันในสวน ท่านได้ถือมือข้าพเจ้าไว้แล้วกล่าวว่า ถ้าข้าพเจ้าไม่ให้คำมั่นแก่ท่านว่า จะมาหาท่านก่อนจึงกลับไปอยู่กับสามีของข้าพเจ้า ท่านก็จะทำตัวท่านเองให้ตายไป"

โสมทนต์ถามว่า "นางได้บอกให้สามีทราบเรื่องนี้หรือเปล่า" นางตอบว่า "ข้าพเจ้าได้เล่าให้ฟังจนตลอด สามีของข้าพเจ้ารอบรู้เหตุการณ์ป็นอันดี ยอมให้ข้าพเจ้ามา"

โสมทนต์ได้ยินดังนั้น ก็กล่าวด้วยเสียงซึ่งสอน้ำใจอันหิวแห่งว่า

"การเรื่องนี้จะเปรียบก็ เหมือนมุกดา ซึ่งไม่มีเรือนอันงาม เหมือนอาหารขาคมิ (ขนม ฆฤต เปรียง คือเนยที่ได้ละลายไฟแล้ว) เหมือนขับกลอนไม่มีเพลง ล้วนแต่แปลกธรรมดาทั้งนั้น อนึ่งเสื้อผ้าที่ไม่สะอาด ย่อมทำให้ความงามของผู้แต่งเสื่อมไป อาหารชั่วทำให้ห่อนกำลัง เมียทุศีลเป็นเครื่องกวณศให้ตายจาก ลูกชายที่มีนิสัยต่ำช้าเป็นเครื่องทำความฉิบหายให้เกิดแก่สกุล อสุรที่โกรธย่อมจะฆ่าชีวิตผู้อื่น แลหญิงไม่ว่าเพราะรักหรือเกลียด ย่อมจะเป็นเหตุแห่งความทุกข์เสมอ เพราะหญิงไม่พาความคิดที่อยู่ในใจมาสู่ลิ้น แม้สิ่งที่อยู่ทีลิ้นแล้วก็ไม่พูดออกมา แลเมื่อทำอะไรคงจะไม่บอกใครเป็นอันขาด พระผู้เป็นเจ้าทรงสร้างหญิงมาเป็นสัตว์ประหลาดในโลก"

โสมทนต์กล่าวดังนั้นแล้ว ก็กล่าวแก่นางต่อไปว่า "นางจงกลับไปบ้านเสียเถิด นางเป็นภริยาชายอื่น ข้าไม่มีจิตผูกพันกับนาง"

ฝ่ายนางมัทนเสนาเมื่อโสมทนต์กล่าวดังนั้น ก็รีบออกจากเรือนโสมทนต์เดินทางคืน ไปสู่เรือนสามี เมื่อพบโจรตามทางนางก็เล่าเรื่องให้ฟัง แลยอมจะให้เครื่องแต่งกายแก่โจรตามสัญญาแต่โจรไม่รับ กลับชมใหญ่แล้วเชิญให้นางกลับบ้าน

ครั้นไปถึงบ้านนางก็เล่าให้สามีฟังทุกประการ แต่เขาสิ้นรักนางเสียแล้ว แลกล่าวว่า " พระราชาก็ดี ผู้เป็นนายก็ดี ผู้เป็นภริยาก็ดี ผมของคนก็ดี เล็บก็ดี เมื่ออยู่ผิดที่ไปแล้วก็ไม่น่าดูเลย อนึ่งนกกาเหว่างามเพราะเสียงคนจี้รวงามเพราะความรู้ โยคีงามเพราะไม่ถือโทษผู้อื่น แลหญิงงามเพราะความบริสุทธิ์"

เวตาลเล่ามาเพียงนี้ ก็เปลี่ยนเสียงกลับทูลถามพระราชาในขณะที่ทรงฟังเพลินอยู่ว่า

"แลชายทั้ง ๓ คนนั้น คนไหนมีธรรมดีกว่าคนอื่น"

พระราชาไม่ทันยังพระโอรส ตรีศตอบว่า "โจรดีกว่าคนอื่น"

เวตาลถามว่า "เพราะเหตุไรจึงทรงเห็นอย่างนั้น"

พระราชตรีสาว "เพราะเหตุว่าชายผู้เป็นผู้นั้นเมื่อเห็นเมียรักคนอื่นเสียแล้ว ถึงแม้ความรักนั้นไม่
เป็นเหตุให้เสียความบริสุทธิ์ก็ย่อมจะสิ้นเสน่ห์หาอยู่เอง โสมทัตต์นั้นไม่กล้าทำร้ายนาง เพราะกลัวพระราช
ลงโทษภายหลัง หาใช่เป็นด้วยเหตุอื่นไม่ ส่วนโจรนั้นโจรกรรมเป็นเครื่องหากิน เป็นผู้ไม่กลัวกฎหมายอยู่แล้ว
การที่โจรยอมให้นางไปโดยดีนั้น หาใช่เป็นด้วยกลัวภัยอันใดไม่ เหตุดังนั้นโจรจึงดีกว่าคนอื่น "

เวตาลหัวเราะแล้วกล่าวว่า "นิทานจบเพียงนี้" แล้วก็ออกจากยามลอยหัวเราะไปในฟ้ามืด
พระราชและพระราชบุตรก็ยืนตะลึงจ้องพระเนตรกันอยู่ พระราชตรีสาวแก่พระราชบุตรว่า

"คราวหน้าถ้าอ้ายตัวนั้นมันตั้งปัญหาถามข้า ข้าอนุญาตให้เจ้าทำละลาบละลั้งต่อข้า คือให้จับแขนขา
บีบให้รู้ตัวก่อนที่ข้ามีเวลาตอบมันได้ ถ้าไม่เช่นนั้นเราทั้ง ๒ จะไม่มีเวลากระทำกิจอันนี้ให้สำเร็จได้"

พระราชบุตรรับคำพระราชบิดา แต่ไม่เห็นว่าวิธีป้องกันอย่างใหม่นั้นจะได้ผลดังหวัง ครั้นสององค์ทรง
ดำเนินกลับไปถึงต้นโศก ได้ยินเสียงเวตาลหัวเราะก้องอยู่บนต้นไม้ พระราชบิดาก็ทรงปีนขึ้นไปปลดลงมา
ตามเคย และมันก็เล่านิทานอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งกล่าวว่าเป็นเรื่องจริงตามเคยเหมือนกัน

.....

นิทานเวตาล เรื่องที่ ๕

เวตาลเริ่มด้วยสำเนียงโอนอ่อนว่า ข้าแต่พระราชผู้ประเสริฐ พระองค์ทรงปัญญายิ่งล้นหาผู้เสมอมิได้ในสามภพก็จริง แต่หาซึ่งเป็นสัตว์ที่แท้จริงรู้พลาดแลล้มในเวลาเหยียบที่ลื่นนั้นใด ผู้เป็นปราชญ์แม้ปัญญาจะทึบเพียงไร... พระราชาทรงจับยามกระซอก เวตาลแกล้งร้องครวญครางเหมือนหนึ่งได้ความเจ็บปวด ครั้นหยุดร้องก็เล่าต่อไปด้วยสำเนียงแจ่มใส

ในเมืองชื่อ **มัลละ** ตั้งอยู่แถบฝั่งเหนือแห่ง **ภารตะวรรษ** (คืออินเดีย) มีกรุงชื่อ **จันทรอุทัย** พระราชาทรงนาม **รันธิระ** เป็นกษัตริย์คล้ายกับกษัตริย์อื่นอีกหลายองค์ซึ่งเป็นคนครึ่งเทวดา

เมื่อยังหนุ่ม พระองค์เป็นชายชนิดที่เรียกสรรพรลิก เป็นผู้ยินดีในรสทั้งปวง โปรดเสวยของมีโอชะแปลกๆ ทั้งชนิดที่ต้องเคี้ยวแลไม่ต้องเคี้ยว ทั้งที่เป็นอาหารแลไม่เป็นอาหาร ทั้งที่มีเชื้อและไม่มีเชื้อ ส่วนของเสวยที่ไม่ต้องเคี้ยว นั้น โปรดเสวยคราวหนึ่งมีปริมาณมากๆ แลซ่ำถืดด้วย อนึ่งเธอโปรดฟังดนตรีแลทอดพระเนตรนางระบำ ทรงหมกไหม้ใฝ่ฝันในกามคุณยิ่งกว่าทรงแสวงความรู้ หรือทำบุญต่อเทวดาหรือสนทนากับคนฉลาด ครั้นพระชนมายุพ้น ๓๐ ปีไปแล้ว ก็กลับพระองค์เป็นคนละคน ทรงละเว้นการคะนองยินดีในรูปรสกลิ่นเสียง ทรงประกอบราชกิจเป็นอย่างดี ไม่ซำถืดก็ได้พระนามว่าเป็นพระราชผู้เลิศ จะหาพระมหากษัตริย์ดีเสมอผู้นั้นยาก

การที่เป็นดังนี้ก็เป็นที่น่าสรรเสริญเพราะพระราชผู้เป็นผู้แทนพระพรหมอยู่ในโลกนี้ โดยมากมักจะทรงยินดีในการกินแลดื่ม ทั้งทรงรื่นเริงในการระบำรำเรอ บูชากามเทพตลอดชีวิต

ในหมู่ข้าราชการของพระรันธิระ มีบุรุษผู้หนึ่งชื่อ **คุณสังกร** รับราชการในตำแหน่งธรรมาธิการของพระนคร

คุณสังกรนี้เป็นคนแปลกเหล่า เพราะเป็นคนฉลาดด้วย ชื่อแลมียุติธรรมด้วย การตัดสินใจยอมทำโดยระมัดระวัง ในเวลาที่กินข้าวเย็นแล้วเสมอกับที่ยังไม่ได้กิน ถ้ามีผู้มาติดสินบน แม้สินบนนั้นจะทำให้ความเจริญเกิดในครอบครัวก็ยังไม่รับ ถ้าคนจนมาต้องคดี ก็มักจะได้รับสิ่งซึ่งคนจนไม่ใคร่ได้รับ คือความกรุณา ถ้าคนมั่งมีมาเป็นความก็ไม่จำเป็นจะถูกลงโทษเพราะมั่งมี เพื่อให้ปรากฏว่าธรรมาธิการแลธรรมศาสตร์มิได้นับถือบุคคลผู้ใดเลย เมื่อนั่งบนบัลลังก์ว่าความ ก็มีได้ใช้วาจาทารุณดุค่าลูกความที่กล่าวตอบไม่ได้ แลไม่ถือว่าผู้ใดอุกอาจล่วงเกินในเวลาที่ทำไครทำเช่นนั้นไม่

ชนทั้งหลายในกรุงจันทรอุทัย พากันรักแลนับถือคุณสังกร แต่ความรักแลความนับถือนั้น จะได้เป็นเครื่องป้องกันมิให้โจรกรรมเกิดแทบทุกวันก็หาไม่ได้ จนประชาชนในกรุงจันทรอุทัยไม่รู้จะป้องกันรักษาทรัพย์ของตนอย่างไร ในที่สุดพวกพ่อค้าซึ่งถูกโจรภัยยิ่งกว่าคนอื่น พากันไปร้องทุกข์ต่อคุณสังกร กล่าวว่

“ข้าแต่ท่านผู้เป็นเสาแห่งกฎหมาย พวกเราถูกพวกโจรกระทำการข่มเหงจนสิ้นทรัพย์ไปเป็นอันมาก เราจะอยู่ในกรุงนี้ต่อไป ก็ไม่อาจอยู่ได้เสียแล้ว” คุณสังกรตอบว่า

“สิ่งใดเกิดแล้ว สิ่งนั้นย่อมเกิดแล้ว เราจะแก้สิ่งที่เกิดแล้วให้กลับไม่เกิดนั้นแก้ไม่ได้ แต่ในภายหน้าเราจะมิให้ท่านต้องรับความเดือดร้อนอันนี้จะจัดการแก้ไขมิให้พวกโจรเป็นภัยแก่ท่านอีกได้”

เมื่อได้กล่าวเช่นนี้แล้ว คุณสังกรก็เรียกเจ้าหน้าที่ผู้อยู่ได้บังคับมาสั่งให้เพิ่มจำนวนกันขึ้น แลให้ช่วยกันระวางรักษาการณ์ ชี้แจงวิธีการให้แยกกันเฝ้ารักษายามกลางคืน ให้เปิดทะเบียนจดชื่อแลตำแหน่งที่พำนักของคนเข้าออกในกรุงนอกกรุง ให้จัดหาผู้ชำนาญการสะกดรอยเท้า จัดเป็นหมู่เป็นกอง แม้โจรจะสวมเกือกโจร (ซึ่งมักจะทำด้วยด้วยท่อนแลเศษหนัง มีนิ้วอยู่ข้างสั้นหรือมีวิธีล่อลวงอย่างอื่น) ก็อาจสะกดรอยตามไปจนจับตัวได้

อนึ่งคุณสังกรสั่งอนุญาตต่อกองตระเวนว่า ถ้าพบขโมยกำลังกระทำโจรกรรมก็ให้ประหารชีวิตได้ด้วย ไม่ต้องตั้งปัญหาสักคำเดียว

ตั้งนี้คนเป็นอันมาก ก็ช่วยกันตระเวนรักษาถนนในพระนครเพื่อป้องกันโจรผู้ร้ายมิให้กำเริบ แต่โจรกรรมก็มีได้สงบไปเลย ชาวกรุงจันทร์อุทัยยังเสียทรัพย์เพราะขโมยอยู่เนืองๆ แทบไม่เว้นคืน อยู่มาไม่ช้าพวกพ่อค้าก็นัดกันไปประชุมเฉพาะหน้าคุณสังกร แล้วกล่าวว่า

“ข้าแต่ท่านผู้เป็นอวตารแห่งยุคธรรม ท่านได้เปลี่ยนเจ้าพนักงานเป็นอันมากแล้ว ท่านได้จ้างคนยามเพิ่มขึ้นมากแล้ว แลท่านได้จัดการตระเวนมากขึ้นแล้ว แต่จำนวนโจรจะลดลงไปก็หามิได้ โจรกรรมยังเกิดอยู่อย่างเก่านั้นเอง”

คุณสังกรได้ฟังดังนั้น ก็พาพวกพ่อค้าเข้าไปเฝ้าพระราชาในพระราชวัง แลบอกให้ถวายเรื่องราว บังคมทูลแทบฝ่าพระบาทพระมหากษัตริย์ ฝ่ายพระราชาเมื่อได้ทราบดังนั้น ก็ตรัสพลอบโยนพวกพ่อค้าเป็นอันดี แล้วรับสั่งว่า

“พวกเจ้าจงวางใจเถิด คืบวันนี้เราจะจัดการอย่างใหม่ แลถ้าเทพเจ้าทรงกรุณาให้การเป็นไปดังหมาย พวกเจ้าก็จงจะสิ้นเดือดร้อนในครั้งนี้”

ตรัสดังนั้นแล้วก็รับสั่งให้พ่อค้าทั้งหลายทูลลาจากที่เฝ้า เวตาลกล่าวต่อไปแก่พระกรมาทิตย์ว่า พระองค์คงจะได้เคยฟังคำกวีโบราณกล่าวไว้ว่า

ธรรมดาคนเขลาเบาจิตคิดมิชอบ
ย่อมเกิดกอบปรด้วยความรู้บังคับยับยั้งใจ
ออกเล่นไปตั้งแต่สุดทางข้างที่เป็นต้น
วังตะบันไปจนสุดหนปลายข้างโน้น

ครั้นถึงที่สุดแห่งปลายโพ้นแล้วไซร้

จะเล่นต่อไปก็มิรอด เพราะเป็นทางบอดอยู่เพียงนั้น

ทั้งใจก็ตื่นแลเส้นก็สั้นเพราะเหน็ดเหนื่อย

ปัญญาก็เฉื่อยเพราะล้าแลช้า เพราะเล่นนั่นเอง

ปราชญ์ในพร่งทำนจึงไม่สรรเสริญ

ผู้ที่เล่นเร็วเพลินตั้งแต่ต้นจนปลาย

ปราศความหมายว่าจะทำอันใดในเมื่อสุดทางแล้ว

ผิยังคลาดแคล้วความประสงก์มุ่งมาด

จะเหาะเหินเดินอากาศก็เหาะไม่เป็น

ดังฤจะมิยากล้ำล้ำก็ญะญูจร

ประหนึ่งว่าต้องพิศพรแหลมเลี่ยม

เลี่ยมทุกข์ที่อัดอันตันหญทัย

เยียดจะเสร็จหวังดังปรารถนาพอเอเยฯ

พระรันธิระเป็นพระราชซึ่งประชาชนนับถือว่าเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ธำรงธรรมทุกประการแล้ว
ยังไม่พอพระหญทัย ยังอยากจะทำอะไรให้เลิศกว่านั้นไปอีก ถึงทอดพระองค์ลงประกอบกิจซึ่งไม่พึงทรง
กระทำเองเลย

ในคืนนั้น พระราชทรงปลอมพระองค์โดยวิธีผัดพระพักตร์ด้วยผงสีที่ทำให้พระฉวีผิดไป ปั้น
หมวดเหนือพระโอษฐ์ตั้งขึ้นไปเกือบถึงพระเนตร แลแสดกหมวดที่คางเอาปลายปิดไปทางพระกรรมทั้ง
สองข้าง ทั้งเอาขนหางม้าผูกพระนาสิกครั้งไปข้างหลังให้แน่นจนเปลี่ยนรูปไปเหมือนจุมกคนอื่น เมื่อแต่ง
พระพักตร์ดังนี้แล้วก็คลุมพระองค์ด้วยเสื้อผ้าเนื้อหยาบ รัตสะเอวแลขัดกระบี่ พระกรสอดโล่พร้อมแล้ว
ก็เสด็จออกจากพระราชวังพระองค์เดียว มิได้ตรัสให้ใครทราบ

ชั่วโมงหนึ่งก็ได้พบปะใคร ครั้นทรงเดินเข้าไปในตรอกแห่งหนึ่ง หลังหมู่บ้านซึ่งเป็นที่อยู่แห่ง
พ่อค้า ได้ทอดพระเนตรเห็นหมาตัวหนึ่งซึ่งปรากฏเหมือนหมาไม่มีที่อาศัย หมานั้นนอนอยู่ข้างฝาเรือน
แห่งหนึ่ง พระราชทรงเดินเข้าไป พอใกล้เข้าไปก็มีชายคนหนึ่งลุกทะเล้งขึ้นจากที่มืด ซึ่งได้นั่งเป็นที่กำบัง
อยู่ แล้วถามว่า

“นั่นใคร” พระรันธิระตอบตรัสตอบว่า “ข้าเป็นขโมย เจ้าเป็นอะไร”

ชายผู้นั้นตอบว่า “ข้าก็เป็นขโมยเหมือนกัน มาเรางไปด้วยกันเถิด แต่เจ้าเป็นอะไร เป็นขโมย ผู้ดีหรือขโมยไพร่” พระราชาตรัสตอบว่า “คนหากินอย่างเดียวกันต้องตั้งพิธีเอาใจกันสักหน่อยจึง จะต้องตำราโจร เวลานี้พระจันทร์ก็จะขึ้นอยู่แล้ว ถ้าระวังไม่ดีตุลาการได้ตัวเราไปชำระ เวลาถูกจับกับ เวลาแขวนคอของเราจะไม่ห่างกันก็มากนัก” โจรกล่าวว่า “เจ้าจงสงบลิ้นของเจ้าเสียบ้างเถิด เราจะได้ ลงมือทำการด้วยกัน”

ดังนั้นพระราชาแลโจรก็พากันไปตามทาง พบพวกโจรแอบชุมนุมล้อมมองอยู่ตามถนนเป็นอันมาก แต่ด้วยเหตุที่กำบังดี ผู้ที่ไม่รู้ร่องรอยก็หาพบปะพวกเหล่านั้นไม่ โจรบางคนก็ซุ่มเลี้ยงสุรากัน บางพวกก็ ทำร้ายชีวิตเจ้าของทรัพย์ บางพวกก็ทำตัวด้วยน้ำมันแลทาขอบตาด้วยขมิ้น แล้วท่อมจนกระทั่งทำให้ ตาสว่างเห็นได้ไกลในเวลามืด บางพวกก็ฝึกซ้อมวิชาซึ่งได้เรียนรู้เนื่องมาจากเทวดาผู้ถือหอกทองคือ พระกรรติเกยะ (สกันทะ) ผู้เป็นเจ้าของโจรกรรม แลเป็นผู้ที่ได้แสดงตำราชื่อเจาริยวิทยาแก่ชายผู้หนึ่งชื่อ ยุคจารย์ เป็นแบบฉบับสำหรับสั่งสอนศิษย์สืบมา

โจรบางพวกฝึกฝนวิชาซึ่งกล่าวในตำราทั้ง ๔ อย่าง สำหรับการทำให้ทางเข้าไปในเรือนคือ (๑) เจาะผนังเอาอิฐดินสุกออกทีละแผ่น ๆ (๒) เจาะผนังตึกซึ่งก่อด้วยอิฐดินดิบ เมื่อกำแพงนั้นอ่อนด้วยความชื้น หรือแห้งกราะด้วยแสงแดด หรือด้วยใช้น้ำเกลือ (๓) เทแลสานน้ำราดผนังดิน (๔) เจาะฝาไม้ หนึ่งลูกแห่งพระสกันทะเหล่านั้นเจาะฝาเป็นรูปดอกบัว รูปพระอาทิตย์ รูปพระจันทร์ข้างขึ้น รูปทะเลสาบ แลรูปหมอน้ำ ตามวิธีที่บัญญัติไว้ในคัมภีร์ แลทาน้ำมันว่านยาเป็นเครื่องกำบังตัวมิให้ใคร เห็น แลป้องกันอาวุธมิให้ถูกกาย

ครั้นพระราชาแลโจรผู้เป็นสหาย กระทำโจรกรรมได้ทรัพย์มีราคาจนเต็มย่ำแล้ว โจรจึงกล่าวแก่ พระราชาว่า “นี่แน่ะสหาย เราได้ทรัพย์มากแล้ว บัดนี้เราจะกลับไปที่พักของเรา อันเป็นที่ซึ่งพวกเรา คอยการเลี้ยงเหล้าอยู่แล้ว”

พระราชาทรงได้ยินก็ยินดีในพระหฤทัย ทรงตั้งจ่านจะตามไปดูความลับของช่องโจรให้ได้ พระราชาแลโจรก็พากันไปตามทางที่จะกลับไปช่อง ได้พบรุหนูหนูหนึ่งตามทาง พระราชาทรงแสดงความ ยินดีทั้งในวาจาอาการ (เพราะการพบรุหนูถือกันว่าเป็นเครื่องส่งโชคดี) โจรเห็นดังนั้นก็เป็นทีพอใจ และเชื่อว่าพระราชาเป็นโจรอีกคนหนึ่งจริง จึงสอนให้ผิวพระโอรสผู้แลกล่าวคำอาณัติสัญญาตามวิธี โจรในช่องของตน แลทั้งสัญญาว่าจะยอมให้รับส่วนแบ่งแห่งทรัพย์ที่หาได้ในคืนนั้นด้วย

ครั้นไปถึงประตูกรุง โจรก็เคาะติด ๆ กันสองหน มีผู้เปิดประตูให้ทันที โจรก็พาสหายใหม่เดิน ไปจนใกล้จะถึงเขาเตี้ยแห่งหนึ่งห่างกำแพงเมืองประมาณ ๒ โกศ ครั้นไปถึงป่ามืดก่อนถึงเขา โจรก็ ยืนนิ่งอยู่ครู่หนึ่ง แล้วเอานิ้วใส่ปากผิวดัด ๆ กันสองครั้ง ดังก้องไปในป่าเงียบ คอยอยู่ครู่หนึ่งได้ยิน เสียงตอบสัญญาเหมือนนกเค้าแมวร้อง โจรก็ตอบสัญญาอีกครั้งหนึ่งด้วยเสียงร้องเหมือนหมาใน

ในทันใดนั้น คนถืออาวุธประมาณ ๖ คนก็ทะลึ่งขึ้นจากที่กำบังแลหญาารกเพื่อจะรับสัญญาณอีก ครั้งหนึ่ง โจรก็ให้สัญญาณ แลพระราชาก็ทำตามที่โจรสอนไว้แล้วพากันผ่านเลยไป คนถืออาวุธซึ่งเป็นกองรักษาของโจรก็กลับหายไปในที่รคนั่นเอง

ฝ่ายพระราชานั้นทรงสังเกตจำสัญญาณเหล่านี้ไว้หมด ทั้งทรงสังเกตทางเดินแลจាំที่หมายไว้ทุกประการ แลเมื่อเข้าป่าแล้วยังได้ทรงถากต้นไม้ให้รู้ทางไว้อีกชั้นหนึ่ง ครั้นเดินไปได้ครู่ใหญ่ ๆ ถึงเชิงหน้าผา โจรก็เดินเข้าไปทำกริยาเคารพต่อหน้าผานั้น แล้วเดินไปถึงที่ว่างแห่งหนึ่งในที่ใกล้ เลิกหญาารขึ้นแห่งหนึ่งก็เห็นฝาปิดปากหลุม โจรแลพระราชาก็ช่วยกันเปิดฝานั้นขึ้น เห็นแสงสว่างข้างใน แลได้ยินเสียงคนเป็นอันมากพูดกันอยู่ข้างล่าง โจรกล่าวแก่พระราชาก็ให้ตามลงไปในหลุม แล้วก็ถ้อย่ามลงไป ก่อนตามบันไดไม้ไผ่ พระราชาก็เสด็จตามลงไป ครั้นถึงพื้นล่างเห็นเป็นห้องใหญ่มีคบบไฟจุดปักอยู่เป็นควันตลบไปทั้งนั้น

เมื่อลงไปที่สว่างได้ดินเช่นนี้ ภายหลังที่เดินไปในป่ามืดก็ทำให้พระราชาทรงนึกถึงกรุงบาดาล ซึ่งทรงได้ยินพระราชมารดากล่าวถึงแต่พระองค์ยังเยาว์พระชนม์ ส่วนบนพื้นถ้ำนั้นปูด้วยพรมตั้งแต่อย่างดีที่สุดจนอย่างเลวที่สุดปะปนกัน มีถุงยามอาวุธแลทรัพย์สินที่กระทำโจรกรรมมาได้แลเครื่องดื่มเครื่องกินต่าง ๆ วางเรียงรายไป

โจรพาพระราชาดูผ่านห้องนี้ไปเข้าอีกห้องหนึ่ง พบโจรเป็นอันมากเตรียมตัวสำหรับความลำบาก แลการเลี้ยงในเวลากลางคืน บางคนก็เปลี่ยนเสื้อซึ่งเปื้อนเประเพราะที่เยวชอกซอน บางคนก็ล้างเลือดจากมือแลเท้าของตน บางคนก็หวิมซึ่งมากไปด้วยฝุ่น บางคนก็ทาตัวด้วยน้ำมันมะพร้าวอันอบแล้วให้หอม ล้วนเป็นคนจำพวกหยาบช้าทรูณแสนสาหัสทั้งนั้น บางคนชำนาญการแทงคนด้วยอาวุธแหลมซึ่งห้อยอยู่กับเอว บางคนเป็นผู้วางยาพิษฆ่าคนด้วยยาซึ่งใส่ถุงเล็กแขวนอยู่ที่แขนซ้าย บางคนก็ชำนาญการอย่างอื่นซึ่งมีที่หมายให้เห็นได้บ้าง ไม่มีบ้าง

พระราชาสด็จไปในที่ประชุมคนเหล่านี้ ให้คิดยินดีที่ได้ปลอมพระองค์อย่างสนิท ไม่มีใครในหมู่โจรที่จำพระองค์ได้ แม้ข้าราชการแลพวกที่รับจ้างเป็นผู้ตรวจการรักษาพระนคร ซึ่งที่จริงเป็นโจรแลมาอยู่ในชุมชนโจรคินนั้น ก็จำพระราชาก็ไม่ได้ พระราชาได้ทอดพระเนตรเห็นข้าราชการผู้เป็นกองตระเวนป้องกันโจรกลับเป็นโจรอยู่ในสำนักโจรดังนั้น ถ้าไม่ทรงสงสยอยู่ก่อนก็ทรงทราบได้ในเวลานั้นว่าเหตุใดโจรกรรมจึงไม่สงบไปเลยในพระนคร

ฝ่ายโจรซึ่งเป็นสหายพาพระราชาก็เข้าไปในช่องโจรคินนั้น ปรากฏจากอาการที่หมู่โจรต้อนรับว่าเป็นนายช่อง นายโจรบอกให้คนทั้งหลายค้ำบเพื่อนโจรที่มาจากใหม่ แล้วไต่ถามแลตอบกันถึงความสำเร็จหรือไม่สำเร็จของคนทั้งหลายซึ่งออกทำการในคินนั้น

ไม่ช้าก็พากันไปในห้องเลี้ยง ต่างคนต่างนั่งลงตามที่ของตน กินอาหารดื่มสุราแลบริโภคลึ่สิ่งอื่น ๆ ตามสมัครแลสบาย ครั้นเมื่อได้เลี้ยงแลรื่นเรื่งกันแล้วสองสามชั่วโมง คบไฟตามที่อยู่นั้นก็หมดไป แล ความว่างก็เกิดแก่คนพวกนั้น จนถึงคนที่วังยากที่สุดก็วัง ต่างคนต่างเอนตัวลงนอนเกะกะกันไป บ้างก็ ห่มผ้าแลเอาผ้าคลุมศีรษะหลับ บางคนนั่งฟังโงกนไปข้างหนึ่ง มีอาการแน่นิ่ง ด้วยพิษฝิ่นแลก็งูซาเหมือน หนึ่งไม่รู้สึอะไรเลย

อีกสักครู่หนึ่งมีหญิงคนหนึ่งเดินเข้ามาในห้อง เป็นบ่าวรับใช้ของพวกโจรเหล่านั้น แลพระราช ใต้ทอดพระเนตรเห็นหญิงนั้นก่อนเวลาที่กล่าวนี้ไม่ ครั้นเข้ามาเห็นพระราช หญิงนั้นจำได้ก็กล่าวว่า

“นี่เหตุไรพระองค์จึงเสด็จเข้ามาอยู่ในหมู่คนทำบาปเช่นนี้ พระองค์จึงรีบเสด็จหนีไปเสียโดยเร็ว เถิด ถ้าไม่เช่นนั้นคนเหล่านี้ตื่นขึ้นก็จงจะประหารชีวิตพระองค์เสียเป็นแน่” พระราชาตรัสตอบว่า

“เราไม่รู้จักทาง เจ้าจงนำเราไปเถิด” หญิงนั้นก็ออกนำพระราชทำให้เสด็จหนี พระองค์ทรงก้าว หลีกไปในเหล่าคนทีนอนกรนเกะกะกันไปรอบข้าง ทรงย่องด้วยพระบาทอันเบาเหมือนดินเสื่อปลาจนถึง บันไดที่ทรงปีนขึ้นไปเปิดฝาคูม ด้วยกำลังทั้งหมดที่มีในพระองค์ แล้วเสด็จขึ้นจากปากหลุม แลกระทำ ที่สังเกตไว้ แล้วปิดฝาคูมแลเอาแผ่นหญ้าคลุมเสียตามเดิม

ครั้นพระราชเสด็จกลับถึงวัง พอเปลื้องเครื่องปลอมพระองค์ ทรงเครื่องราชาภรณ์ตามเคยเสร็จ ยังมีทันไร พวกพ่อค้าในพระนครก็ประชุมกันเข้าไปเฝ้าอีกครั้งหนึ่ง พวกพ่อค้าเหล่านั้นกราบทูลว่า ใน กลางคืนมีโจรกรรมใหญ่ๆ มากมายไปกว่าที่เคย แลเล่าเรื่องความเสียหายด้วย แล้วทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นมุกดาแห่งยุติธรรม เมื่อวานนี้เอง พระองค์ทรงปลอมโยนพวกเรา โดย สัตยญาว่าจะทรงใช้วิธีใหม่ป้องกันเรือน แลที่เก็บสมบัติของเรามีให้โจรเข้ามารบกวนได้ แต่ที่จริงเมื่อคืน นี้เราเสียหายไปเพราะโจร ยิ่งกว่าที่ได้เป็นมาแล้วในคืนใด ๆ เสียอีก”

พระราชารับสั่งว่า ให้พวกพ่อค้าออกจากที่เฝ้าไปเถิด ทรงสาบานว่าครั้งนี้ ถ้าทรงทำลายพวกโจร ที่กระทำบาปหยาบช้ำทารุณเหล่านั้นไม่ได้ ก็จะไม่สละชีวิตพระองค์เอง

พระราชตรัสสัญญาแก่พวกพ่อค้าดังนั้นแล้ว ก็ทรงกำหนดการในพระหฤทัยมิได้แปร่งพรายให้ ใครรู้ แต่ตรัสสั่งทหารธนูพวกหนึ่งให้เตรียมตัวไว้สำหรับราชการลับ ครั้นข้าราชการที่ได้ทรงพบในช่อง โจรมาเข้าเฝ้า หรือได้ทอดพระเนตรเห็นในที่ใด ก็ตรัสให้ลอบจับเอาตัวไปประหารชีวิตเสียในที่ลับ เพราะเหตุว่าคนที่ตายแล้วนั้นผิดกับเวตาลในข้อที่นำเอาอะไรไปเที่ยวเล่าไม่ได้

ครั้นเวลากลางคืน พระราชาทรงประมาณว่าถึงเวลาที่พวกโจรเที่ยวกระทำลักชิงปล้นสะดมเสร็จ แล้ว คงจะคืนไปยังช่องของตนเพื่อการเลี้ยงแลการสำราญอย่างแต่ก่อนๆ จึงทรงถืออาวุธออกนำหน้าพล ออกจากพระนครไปยังหน้าผา ซึ่งอยู่ในป่ารกที่เป็นทางเข้าไปสู่ช่องแห่งโจร แต่พวกโจรนั้นเมื่อโจรคน ใหม่อลอบหนีไปแต่ตอนกลางคืน ก็เกิดความสงสัยจึงเที่ยวสืบรู้ตัวว่าอาจมีภัยมาในคืนนั้น ครั้นจะแยกกัน

หลบหนีไปในตอนกลางวันก็กลัวว่า ทหารของพระราชาก็จะมาพบเป็นหมู่เล็กหมู่ย่อย จะรวบรวมกันต่อสู้ไม่ได้ ครั้นถึงกลางคืนจะแยกกันหนีก็ยังกลัว เพราะรู้ว่ารุ่งเช้าคงจะถูกจับ

ฝ่ายนายโจรเป็นผู้มีความคิดในทางที่จะสู้ทางเดียว ครั้นก็จะมาถึงดังนี้ ก็ชักชวนพวกพ้องให้ประชุมกันต่อสู้ แลสัญญาว่าถ้าพวกโจรทำตาม ก็คงจะสู้ทหารพระราชาก็ได้หวัง

พวกโจรรู้ว่านายเป็นคนกล้าก็มีความนับถือ ครั้นกล่าวชักนำดังนั้นก็เชื่อแลสัญญาว่าจะกระทำตามทุกประการ ครั้นเวลาค่ำ นายโจรก็ประชุมตรวจตราพลโจร ตรวจธนูแลศรแลอาวุธอื่นๆ แล้วพูดเอาใจแลนำออกเดินไปจากถ้ำ จัดให้พลเข้าชุ่มอยู่ริมทาง ตนเองปีนขึ้นไปบนแผ่นผาที่สูงเพื่อจะได้เห็นศัตรูมาแต่ไกล คนอื่นๆ ก็ก้มหูลงฟังที่แผ่นดิน เพื่อจะได้รู้ตัวเมื่อมีอริเข้ามาใกล้

ครั้นพระจันทร์ขึ้น พวกโจรที่ชุ่มคอยอยู่ ก็เห็นพระราชาทรงนำทหารรีบเดินไปโดยมิได้ระมัดระวัง เพราะพระราชาทรงประมาทว่าพวกโจรกำลังหลับเพราะเลี้ยงดูกันตามเคย แลคงจะทรงจับโจรได้ในถ้ำได้คืน เพราะความประมาทของคนพาลพวกนั้น ดังนั้นพระราชาก็กลับเป็นผู้ประมาทเสียทีแก่โจร เพราะเมื่อพระองค์ทรงนำพลไปถึงที่โจรชุ่ม นายโจรก็ปล่อยให้เดินถ้ำเข้าไปจนพอดี จึงให้สัญญาณให้พวกที่ชุ่มอยู่โจนขึ้นจากที่ซ่อนพร้อมกัน เข้าตีพลพระราชาก็มิทันรู้กัน ทหารหลงก็พากันแตกตื่นกระจัดกระจาย พากันหนีไม่เป็นกระบวน ฝ่ายพระราชาก็เห็นเสียทีก็เสด็จหนีกับเขาด้วย แต่นายโจรวิ่งตามไปร้องว่า

“โหเห่า ท่านผู้มีชาติเป็นนักรบก็หนีการรบด้วยหรือ”

พระราชาทรงได้ยินดังนี้ ก็เสด็จหยุดยืนประจันหน้านายโจร ทั้งสองชักดาบออกต่อสู้กันเป็นสามารถ พระราชาเป็นผู้ชำนาญเพลงดาบยิ่งนัก แต่นายโจรก็ชำนาญเสมอด้วยพระองค์ ต่างคนต่างเริ่มการต่อสู้ด้วยวิธีที่คนชำนาญเพลงดาบย่อมกระทำ คือก้มตัวลงจนเกือบจะเป็นก้อนกลม ๆ โจนไปเป็นวงรอบ ๆ ต่างคนต่างจ้องดูตากัน คิ้วขมวดแลริมฝีปากทำอาการแสดงความคูหมั่นปฏิบัติภัย แลทั้งโจนไปมาโดยระยะที่คำนวณว่าจะได้เปรียบเข้าศึก กระโดดเข้าไปราวกับกบกระโดด กระโดดกลับออกราวกับลิง แลเกาะโล่ด้วยดาบเป็นจังหวะเร็ว แลดังประหนึ่งเสียงกลอง

พระราชาก็เห็นได้ที ทรงโจนเข้าไปเอาดาบฟาดขานายโจร พร้อมกับที่ทรงหวาดด้วยเสียงอันดัง นายโจรโดดขึ้นสูงจากดิน พระแสงดาบก็หวดไปได้ขาโจรเปล่าๆ ไม่เป็นอันตรายแก่โจรเลย ในทันใดนั้น นายโจรแกว่งดาบเหนือศีรษะสามรอบแล้วฟาดลงมารวดเร็วดังหนึ่งสายฟ้า หมายเลวียงบำพระราชาราชาทรงรับด้วยโล่ อาวุธโจรไม่ถูกต้องพระองค์ แต่ถึงกระนั้นก็ชวนเซไปด้วยกำลังโจร พระราชาแลโจรต่อสู้ซึ่งกันและกัน ต่างรุกแลรับ ต่างก็โจมตีฟันแลป้อนปีดจนเหนื่อยอ่อนแลแขนขาไปทั้งสองฝ่าย ฝีมืออาวุธแลกำลังกายแลความกล้าก็เสมอกัน ไม่มีได้เปรียบเสียเปรียบกันอยู่ช้านาน จนนายโจรเหยียบ

หินซึ่งกลิ้งได้พลาลดลงมา พระราชาที่ทรงโจนเข้าจับนายโจรมัดมือไขว้หลัง ทรงผลักใส่ให้โจรเดินเข้าสู่
พระนคร โดยที่ใช้ปลายพระแสงดาบเป็นเครื่องบังคับ ส่วนพลโจรนั้นครั้งนั้นนายลี้มลงก็พากันวิ่งหนีไปสิ้น
ครั้งรุ่งเช้า พระราชาเสด็จไปทอดพระเนตรนายโจรที่คุมขังไว้ รับสั่งให้คุมตัวออกมาอาบน้ำ
ชำระกายหมดแล้วให้แต่งเสื้อผ้าอย่างดี แล้วให้ขืนนั่งบนหลังอูฐมีผู้จูงไปตระเวนรอบพระนคร มีผู้ร้อง
ป่าวนำหน้าไปดังนี้

“ชนทั้งหลายจงฟังพระราชโองการซึ่งโปรดให้เราฆ่าโจรร้อง คน ๆ นี้คือโจรซึ่งลอบลัก
ปล้นสะดมชาวกรุงจันทร์อุทัย ให้ชนทั้งหลายชวนกันมาประชุมเย็นวันนี้ในที่ว่างหน้าประตูนครด้าน
ทะเล เพื่อจะได้รู้โทษแห่งการประกอบกรรมเป็นบาป แลดูตัวอย่างซึ่งจะทำให้คนทั้งหลายระวังตัว
กลัวผิด”

พระราชาได้ตรัสสั่ง แล้วให้ประหารชีวิตโจรด้วยวิธีเอาตัวขึ้นตีตะปูมือแลเท้าให้กางอยู่ทั้งสี่แล
ตัวตรง สิ่งใดโจรอยากกินให้ป้อนให้กินเพื่อชีวิตจะได้ยาวแลทนทุกข์อยู่ได้นาน เมื่อใกล้จะตายให้หลอม
ทองคำเทลงไปในคอ จนกว่าทองคำจะสิ้นแลแตกออกมาตามคอแลภาคอื่นๆ ในตัวโจร

ครั้งเวลาเย็น ผู้คุมก็พาตัวโจรไปประหารชีวิตโดยวิธีที่กล่าวนั้น เพลียกระดูกบวมหนักโทษผ่าน
ไปทางเรือนแห่งเศรษฐีผู้หนึ่ง ซึ่งมีทรัพย์มากล้นพันประมาณ เศรษฐีผู้นั้นมีลูกสาวเป็นที่รักชื่อ นางโศกนิ
นางเป็นผู้อยู่ในวัยเยาว์คือดอกไม้ประอบด้วยความงามทุกประการ แลงามขึ้นทุกเวลาทุกขณะ นางนี้บิดา
ได้สงวนไว้มิให้ชายเห็น จะออกนอกกำแพงสวนก็ไม่ได้ เพราะนางนมซึ่งเป็นผู้ที่ชาวบ้านใกล้เคียงพากัน
นับถือว่า เป็นผู้ฉลาดรู้การลวงหน้านั้น ได้ทำนายไว้ในขณะที่นางนมจะตายว่า นางโศกนินี้จะเป็น
นางงามซึ่งคนชมทั่วพระนคร จะไม่ได้สามีโดยวิวาหะแต่จะเป็นหม้ายสติ (คือแม่หม้ายซึ่งฆ่าตัวตายใน
กองเพลิงเผาศพแล้ว)

ตั้งแต่นั้นมาเศรษฐีผู้บิดาก็ระวังรักษานูตรีเหมือนหนึ่งเก็บมุกดาไว้ในหีบ แลกำหนดทางแห่งชีวิต
ของลูกสาวไว้โดยหวังว่าจะให้เป็นไปตลอดอายุ คือไม่ให้เกี่ยวข้องกับชายเป็นอันขาด แต่การ
กำหนดทางแห่งชีวิตลวงหน้าช้านานเช่นนั้น ปราชญ์ผู้เป็นกวีโบราณกล่าวกลอนไว้เป็นเครื่องจูงปัญญาว่า

อันวิถีชีวิตเดินผิลง่าย	แม่นผิคมหายอาจล่านำสู่เถิน
ใครกำหนดลวงหน้าซ้ำเหลือเกิน	ถึงคราวเดินอาจผิที่คิดไว้
ปัญญาเราแก่ก็สืบไม่ออก	เหลือจะบอกลวงหน้าซ้ำ ๆ ได้
อันวิถีชีวิตคิดอย่างไร	จักแจ้งใจข้างหน้าอนาคตฯ

คำกลอนที่มีคติเป็นเช่นนี้ เศรษฐีผู้เป็นบิดานางโศกนิก็จะไม่เคยรู้ มิฉะนั้นกวีผู้กล่าวกลอน
นั้นก็กล่าวทีหลัง หรือกล่าวเพื่อประโยชน์แก่ตัวกวีเอง มิได้เกี่ยวแก่ผู้อื่นนอกจากผู้ที่ได้ฟังกลอน
โดยเฉพาะก็เป็นได้

ความจริงจะอย่างไรก็ตาม แต่เศรษฐีบิดาได้กำหนดการไว้จะให้ไปตลอดชีวิตลูกสาว แล้วเศรษฐีเองก็กล่าวให้คนทั้งหลายทราบแน่นอนว่า ถ้าบุตรสิ้นชีวิตบิดาจะมีชีวิตอยู่ต่อไปไม่ได้เป็นอันขาด ความคิดอันนี้มั่นในใจเศรษฐีจนได้กำหนดตำแหน่ง แล้ววิธีฆ่าตัวตายไว้เสร็จ แต่ ผลคือผลแห่งกรรมปางก่อน อาจตามขึ้นไปถูกแรงซึ่งร้อนอยู่เหนือเมฆ อาจตามลงไปถูกตัวหนอนซึ่งซ่อนอยู่ในดิน แลอาจแทรกน้ำลงไปถูกปลาในท้องมหาสมุทร ฉนั้นใดเล่ามนุษย์จะหนีพ้นได้

ในเย็นวันที่จะประหารชีวิตนักโทษนั้น เผอิญเกิดไฟไหม้ขึ้นในบ้านเศรษฐีภาคที่เป็นที่อยู่แห่งหญิง หญิงทั้งหลายรวมทั้งนางโสภณีก็นั่งหนีออกจากห้องที่อยู่ภาคในบ้าน มาพักอยู่ที่ห้องริมถนน แลในถนนมีคนแน่นไปทั้งนั้น เสียงคนแจจันพูดกันไปตามทางในพระนคร มีคำกล่าวบอกกันว่า โนนแนโจร ซึ่งได้ลอบปล้นสะดมคนทั้งหลายในพระนคร โจรจงสะทกสะท้านลาญใจเถิด พระราชามีรับสั่งจะให้ประหารชีวิตอยู่แล้ว ในเชิงรูปงามก็ดี มีทรงโอ้อำก็ดี มีกำลังความกล้าก็ดี จะหาใครในกรุงจันทร์อุทัยยัง นายโจรไปนั้นหาไม่ได้

เมื่อนายโจรได้แต่งกายด้วยเครื่องแต่งงดงามดั่งนั้น แม้กระบวนแห่เป็นเครื่องอุจาดก็จริง แต่นายโจรก็ยังมึนทรวงทรวงอาการประหนึ่งพระราชบุตรจีอูฐไปด้วยท่าทางงดงาม ผิวหน้ามิได้เสีย แลด้วยความไวตัว จะได้ยินคำเยาะเย้ยของประชาราษฎร์ก็แทบไม่ได้ยิน แม้ชาวพระนครทั้งหมดจะพากันแตกตื่นกระสับกระส่าย แลคลั่งเพราะจับโจรได้จะประหารชีวิต นายโจรมีกิริยาเพิกเฉยมิได้พลอยกระสับกระส่ายไปด้วย แต่ครั้งเมื่อได้ยินคนกล่าวให้สะทกสะท้านริมฝีปากโจรก็ยับ ตามีแสงเหมือนแสงไฟด้วยความโกรธ หว้างก็วี่มุ่น

ขณะนั้นนางโสภณีนั่งกรีดขิ้นที่หน้าต่างที่แอบคูดอยู่ นายโจรผ่านหน้าต่างไปหน้าเสมอกับหน้านาง แลอยู่ห่างกับแก้มอันชิดไม่ก็คืบ นางได้เห็นลักษณะงามของนายโจร แลในขณะที่นายโจรแสดงเกล้าหน้าโกรธนั้น นางรู้สึกสะอื้นเหมือนหนึ่งรู้สึกถูกสายฟ้า ในทันใดนั้นนางโสภณีก็นั่งไปหาบิดา บอกว่า

“บิดาจงรีบไปโดยเร็วขอโทษให้พระราชพล่อยโจรนั้นเถิด”

เศรษฐีบิดาดกใจเพราะคำที่บุตรกล่าว ตอบว่า

“โจรคนนั้นได้เป็นหัวหน้าทำการขโมยทุกประเภททั่วพระนคร แลบัดนี้ทหารศรของพระราชามีช่วยจับตัวมาได้ก็โปรดให้ลงอาญาตามควรแก่โทษ พ่อเป็นอะไรจะเข้าไปทูลขอให้ทรงปล่อยโจรนี้ได้”

นางโสภณีแสดงอาการทุกข์ ซึ่งดูประหนึ่งจะทำให้คลั่งไคล้ ตอบบิดาว่า

“ถ้าบิดาจะทูลขอโทษให้พระราชพล่อยโจรนั้นได้ด้วยยอมถวายสมบัติทั้งหลายของเรา บิดาจงสละทรัพย์ทั้งหมดถวายเสียเถิด ถ้าข้าพเจ้าไม่ได้นายโจรนั้นมา ข้าพเจ้าจำต้องสละชีวิต”

นางกล่าวแก่บิดาขณะนี้แล้ว ก็ชักผ้าคลุมศีรษะร้องให้ลั่นไปทั้งตัวราวกับหัวใจจะแตกลงไปกับที่

ฝ่ายเศรษฐีผู้บิดาเมื่อได้เห็นลูกสาวมีอาการดังนั้น แลรู้ใจว่าถ้าไม่สมประสงค์ นางก็จะสละชีวิตลงไปจริงดังกล่าวแลทั้งทราบในตัวเศรษฐีเอง เมื่อสิ้นบุตรแล้วก็จะทนรักษาชีวิตต่อไปไม่ได้เพราะเหตุความโศกเดือดร้อน ด้วยประการฉะนี้ เศรษฐีจึงรีบเข้าเฝ้าพระราชาทูลด้วยสำเนียงอันสิ้นเพราะเศร้าว่า

“ข้าแต่พระราชผู้ประเสริฐ ข้าพเจ้าขอถวายทรัพย์เป็นเงินตราสี่แสน แลขอประทานโทษนายโจรให้หลุดพ้นพระราชอาชญาเสียเถิด”

พระราชาแปลกพระหฤทัย ทรงคิดว่าคนบ้าหลุดเข้าไปในพระราชวัง ทรงตริตรองว่าจะลงพระราชอาชญานายประตุ ด้วยวิธีตัดศีรษะเสียบหรือผ่าอก หรือจะอย่างไรหนอดี ยังไม่ทันตกลงในพระราชหฤทัย แต่ครั้นทรงสังเกตกิริยาอาการต่อไป ก็ไม่ทรงเห็นได้ว่าเศรษฐีเป็นบ้า ครั้นทูลวิงวอนอีก ก็รับสั่งตอบว่า

“โจรคนนี้ได้ทำการปล้นสะดมย่องเบาฉกชิงวิ่งราวทุกประเภทโจรกรรม แลได้ทำท้าวพระนครผู้มีทรัพย์ได้รับทุกข์เพราะโจรนี้ทั่วหน้า อนึ่งโจรนี้ได้ทำร้ายทหารของเราจนย่อยยับ การที่จะขอให้ปล่อยไปให้พ้นโทษนั้น ปล่อยมิได้เป็นอันขาด”

เศรษฐีได้ฟังรับสั่งดังนั้น ควระจะเห็นได้แล้วว่า จะทูลขอต่อไปก็ไม่มีประโยชน์แต่ยังไม่หยุดรำพันวิงวอนทั้งน้ำตา ด้วยทรัพย์สิ้นบนด้วยเรื่องลูกสาวจะสละชีวิต แลด้วยข้อที่ตัวเองจะต้องตายไปตามกันแต่ก็ไม่มีประโยชน์ทั้งนั้น ครั้นเห็นได้แน่ว่าถึงจะอย่างไร พระราชาก็ไม่โปรด เศรษฐีจึงออกจากที่เฝ้าร่ำไห้ไปสู่เรือนของตน เล่าความให้บุตรฟังว่า

“ลูกเอ๋ย พ่อได้พยายามทุกช่องทางแล้ว พระราชาก็ไม่โปรดตามที่เราประสงค์ มาเราจึงตายไปด้วยกันเถิด”

ฝ่ายเจ้าพนักงานผู้คุมเมื่อได้พานายโจรตระเวนรอบกรุงแล้ว ก็พาไปนอกประตูพระนคร แล้วจัดการลงโทษตามพระราชกำหนด นายโจรทนเจ็บปวดด้วยความมั่นคง ในใจปราศจากอาการแสดงทุกข์ แต่เมื่อมีผู้เล่าให้ฟังถึงนางโสภณี นายโจรอดใจไว้ไม่ได้ก็ร้องไห้ขึ้นด้วยเสียงอันดัง แสดงความเศร้าสงสารประหนึ่งหัวใจจะแตกออกไป อีกครู่หนึ่งก็หยุดร้องไห้กลับหัวเราะด้วยสำเนียงอันดัง ประหนึ่งอยู่ในที่รื่นเริงด้วยการเลี้ยง คนทั้งหลายที่ประชุมดูการประหารชีวิตอยู่นั้นพากันแปลกใจที่นายโจรหัวเราะเหมือนหนึ่งเห็นอะไรสนุก แลเมื่อหัวเราะในเวลาที่เหล็กแหลมกำลังแทงเข้าไปในเนื้อจนคนดูพากันเสียวไปเช่นนั้น ใครเลยจะเห็นเหตุที่ควรรันทรมย์

ฝ่ายนาง โสภณีผู้ได้มีคู่แล้วโดยใจนึก ครั้นนายโจรสามีโดยวิวาหะอันมิได้กระทำนั้นสิ้นชีวิตไป
แล้ว นางก็กล่าวแก่ตัวเองตามคติโบราณ ซึ่งกวีแต่งไว้ดังนี้

ผมชนคนในกาย	มีประมาณหมายประมวลเป็น
สามสิบห้าล้านเส้น	อาจจะนับถ้วนจำนวนมี
หญิงใดได้เผาตัว	เมื่อ ณ เฝ้าผัวจะได้ดี
สามสิบห้าล้านปี	นับจนน่าซึ่งจะถึงฟ้า
ฉันทใครนกล่องงู	คิงประจากรูก็ขึ้นมา
ฉันทนั้นนางเหนียวสา	มีมิให้ตกนรกแรง
แม่นเขาเนาขุมทุกข์	เพลิงก็ร้อนรुकแลลุกแดง
ถูกมัดรัดครึ่งแทง	พิชจะเปรียบแหลนก็แสนอัน
เดือคร้อนเหลือผ่อนพัก	โทษจะหนักนักสำนักพันซ์
เหตุหยาบบาปในบรรพ์	ทุกจะเหลือร้อนก็อ่อนเปลี้ย
ผัวเป็นเช่นนี้ไซ้	อาจจะกินได้เพราะคุณเมีย
เผาตัวเพลิงผัวเลีย	ตายจะเป็นบุญชะง่อนผัว
หน้าที่แห่งหญิงหม้าย	กาลจะผัวตายก็เผาตัว
ในใจไปคิดกลัว	ธรรมะจารีบมีเยง
ตราบโคหญิงยังขาด	ใจบออาจคำนึงเกรง
กริ่งกลัวเผาตัวเอง	พร้อมกะศพผัวเพราะมัวมน
ตราบนั้นแม่นเกิดใหม่	คงจะไม่ไซ้มนุชย์ชน
จักมีสี่ตีนตน	ย่อมจะต่ำด้อยมีน้อยเลย ฯ

นางโสภณีกล่าวแก่ตัวเองดังนี้แล้ว ก็กำหนดใจจะเผาตนในกองเพลิงเผาศพสามีผู้มิใช่ผัว เพื่อจะ
ให้นายโจรสามีมีความสุขในโลกหน้า นางกำหนดใจดังนั้นแล้วก็แสดงความกล้าด้วยวิธีเผาตัวด้วยคบเพลิง
จนนี้วันนี้ใหม่เป็นถ่านไปทันที แล้วนางก็ลงล้างกายชำระมลทินในแม่น้ำ การเตรียมทำพิธีเผาตัวนั้น

นางจัดให้มีผู้ชูดหลุมๆ หนึ่ง แล้วเอากิ่งไม้สดเรียงเป็นตาราง บนตารางวางฟืนแลเชื้อเพลิง คือ
ปอ ชันแลฉิมเป็นต้น เมื่อจัดตารางเผาแล้ว ก็เอาศพนายโจรสามีมาขโลมน้ำมันให้สะอาด แต่งเครื่องเสื้อผ้า
ใหม่ เอาวางบนกองเชื้อเพลิง นางโสภณีกล่าววิงวอนเทพเจ้า ขอให้นางกับสามีได้อยู่เป็นสุขด้วยกันใน
สวรรค์ มีนางระบำเป็นผู้ปฏิบัติด้วยดี โดยจำนวนปีเท่ากับรัชกาลแห่งพระอินทร์ ๑๔ องค์ หรือเท่ากับ
จำนวนผมในเศียรแห่งนาง ครั้นเสร็จวิงวอนแล้วนางก็ให้เครื่องประดับกาย แลข้าวปลากระยาหาร
แจกจ่ายในหมู่มิตร แล้วเอาค้ำยันข้อมือทั้งสองข้าง เอาหวีใหม่ปักในผม แลทาหน้าผากด้วยแป้งสี แล้ว

เอาข่าวสารแลเบ็ยผู้ที่ปลายฟ้าอันเป็นเครื่องปกคลุมกาย ครั้นเสร็จแล้วนางเดินประทักษิณศพเจ็ดรอบ แลยื่นข่าวสารแลเบ็ยให้แก่ผู้ที่ยืนอยู่ในที่ใกล้ในเวลาประทักษิณนั้น ครั้นเสร็จประทักษิณแล้ว นางก็ขึ้นนั่งบนกองฟืนที่พร้อมด้วยเชื้อไฟ เอาศิระแห่งนายโจรวางหนุนตักนางแล้วสั่งให้จุดไฟขึ้น คนที่อยู่ใกล้ๆ ก็ช่วยกันจุดไฟขึ้นหลายแห่ง แล้วตีกลองแลเป่าสังข์เสียงสนั่นไป มีผู้เอาฟางโยนเติมเข้าไปในกองเพลิงทั้งเทชนและน้ำมันเนยลงไปในกองไฟอีกเป็นอันมาก แต่ความตายของนางโสภณีนั้นเป็นสมณะช่อมจะตายเป็นสุขเสมอแลเมื่อได้จุดไฟขึ้นแล้วผู้ใดจะได้เห็นกายนางเขยื่อนก็ไม่มีแทจิ่งดูเหมือนจะตายไปก่อนที่เปลวไฟจะถึงตัว

ฝ่ายเศรษฐีผู้เป็นบิดานั้น เมื่อบุตรีถึงแก่ความตายแล้ว ก็จัดให้ช่างเหล็กทำเหล็กคมขึ้นอันหนึ่งรูปเหมือนพระจันทร์ครึ่งซีก คมเหมือนมีดโกนแลพอดีกับคอกของตน ปลายสองข้างมีโซ่ร้อยยาวพอเข้ายันได้ ตัวเศรษฐีนั่งลงหลับตา แล้วให้มีผู้เอาดินจากแม่น้ำไวยรณมาลูตัวให้บริสุทธิ์แลร้ายมนตร์อันควรแก่พิธีแล้ว ก็เอาเท้ายันปลายโซ่หงายคอกกระแทกไปด้วยกำลังแรงศิระก็ขาดตกลงอยู่กับพื้น

เวตาลเล่ามาจนถึงเพียงนี้ก็หยุดนั่งอยู่ครู่หนึ่ง มีอาการเหมือนดังตริกตรองถึงความสุขซึ่งเศรษฐีช่อมจะได้รับ เพราะการสละชีวิตตนโดยประการซึ่งเล่ามานี้ ตรงนี้พระธรรมราชาพระราชบุตร ทูลถามพระราชว่า นายโจรหัวเราะด้วยเหตุใด พระราชาไม่ทันคิด ทรงตอบพระราชบุตรว่า

“หัวเราะเยาะหญิงสาวที่บ้าเหลือเกินนั้นแหละ” เวตาลกล่าวว่

“ข้าพเจ้าขอบพระคุณพระองค์ที่ทรงปล่อยข้าพเจ้าจากข่ามอันเป็นที่ไม่มีสุขนี้อีกครั้งหนึ่ง แต่ความเข้าใจของพระองค์ว่านายโจรหัวเราะเยาะนางโสภณีนั้นผิดเสียอีกแล้ว ถ้าข้าพเจ้าไม่ทูลอธิบายเสียก่อนจึงกลับคืนไปยังต้นอโศก พระราชบุตรก็จะทรงเข้าใจผิดว่าเหตุใดนายโจรผู้กล้าจึงร้องไห้ และเหตุใดจึงหัวเราะในขณะที่บุคคลไม่พึงหัวเราะเลยเป็นอันขาด เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจะทูลชี้แจงเสียก่อนจึงจะทูลลาไป”

“เหตุที่นายโจรร้องไห้นั้น เพราะไม่เห็นทางอันใดที่จะสนองคุณนาง ในข้อที่นางเต็มใจสละสิ่งซึ่งพึงสงวนทั้งหลายเพื่อจะช่วยชีวิตนายโจร แลการต้นความคิดเช่นนี้เป็นเหตุให้เศร้าโศก แล้วนายโจรกลับคิดเห็นแปลกที่สุดที่นางมาเริ่มรักในเวลาชีวิตของนายโจรจวนจะสิ้นอยู่แล้ว อนึ่งเทพดาอำนาจการบางอย่างในการที่แปลกเหลือมนุษย์จะเข้าใจได้ เป็นต้นอำนาจทรัพย์มากมายแก่คนตระหนี่ซึ่งไม่รู้จักใช้ทรัพย์ให้เป็นประโยชน์ได้ หรืออำนาจปัญญาแก่คนมีสันดานชั่ว ซึ่งเมื่อมีปัญหาแล้วก็ใช้ในทางที่ผิด หรืออำนาจเมียงามให้แก่คนโง่ซึ่งไม่รู้จักปกป้องรักษาได้ หรืออำนาจฝนในที่ซึ่งแดดด้วยหินคือเขา เป็นต้น อันไม่เป็นทำแลซึ่งพืชพันธุ์จะงอกได้เลย นายโจรคิดถึงความแปลกๆ เช่นนี้ จึงหัวเราะในเวลาที่ไม่น่าจะหัวเราะ”

“พระองค์ได้ทรงตอบปัญหาเนื่องในเรื่องที่ข้าพเจ้าเล่าถวายนี้แล้ว แม้ทรงตอบอย่างเขลาๆ ก็
เป็นเหตุให้ข้าพเจ้าจะได้กลับคืนไปยังต้นอโศกตามคำสัญญาที่มีไว้ต่อกัน แต่ก่อนที่ข้าพเจ้าจะไปนั้น
ข้าพเจ้าขอกล่าวว่า มนุษย์อาจหวัหระแสร้งให้ ร้องไห้แลหวัหระได้ด้วยเหตุทุกอย่างในโลก ตั้งแต่
ความตายแห่งเพื่อนบ้านซึ่งมักจะไม่เกี่ยวอะไรกับตัวเลย จนถึงความตายของตนเอง ซึ่งเกี่ยวกับตัวเป็น
อันมาก ส่วนข้าพเจ้านั้นมีธรรมคาเป็นผู้หวัหระเห็นขันทุกอย่างทุกเวลา เพราะการหวัหระยอมช่วยให้
มันสมองมีอาการจับใจ ช่วยให้ปอดมีกำลังขึ้น ช่วยให้เค้าน้ำดงงามทวีขึ้น แล...ทูลลาที”

ครั้งนี้พระราชาทรงรู้แล้วว่าเวตาลจะหนี จึงทรงปลดข่ามจากพระอังสาเอาจงไว้ได้พระกร ทรง
หนีบไว้แน่นแต่ก็ไม่มีประโยชน์อะไร เวตาลหลุดจากข่ามโดยง่ายตามเคย แลลอยหวัหระก้องฟ้ากลับไป
ยังต้นอโศกตามเดิม

.....

นิทานเวตาล เรื่องที่ ๖

ครั้งพระวิกรมมหาราชเสด็จกลับถึงต้นโอศก ทรงปีนขึ้นไปปลดเวตาลลงมามัดลงขามตามเคย แลทรงพาพระราชบุตรออกเดินไปหน่อยหนึ่ง เวตาลก็เล่าเรื่องทีกล่าว่าเป็นเรื่องจริงอีกเรื่องหนึ่งดังนี้

เหนือฝั่งอังกามแห่งแม่น้ำยมนา มีกรุงชื่อ **ธรรมสถล** ในกรุงธรรมสถลมีพราหมณ์คนหนึ่งชื่อ **เกศวะ** เป็นคนมีบุญ ปกติเป็นผู้ทำตะบะแลบูชาโยธู ณ ฝั่งแม่น้ำ เทวรูปที่ใช้นบูชาที่ปั้นเองด้วยดินเหนียว หาที่บูชาจากผู้ที่ขายไม่

พราหมณ์ผู้นี้เป็นผู้มีความรู้เมื่ออายุมาก เมื่อยังเด็กเป็นผู้ไม่มีเพียรในทางเล่าเรียน ใช้เวลาเมื่อยังเป็นหนุ่มในการบูชาตามเทพแลนางรดี มิใคร่สร้างกรรมมัวเมาในกาม เป็นเหตุบิดามารดาไม่รักใจบ่อย ๆ

วันหนึ่งเกศวะกระทำผิดให้เป็นเครื่องขุ่นใจบิดามารดาเป็นข้อใหญ่ บิดามารดาจึงคิดเขียนกล่าวแสดงโทษแห่งความประพฤติของบุตรอย่างรุนแรง เกศวะแค้นใจก็หลบหนีออกจากหมู่บ้านของตนไปจนเข้าละแวกอื่น พบต้นไม้ใหญ่ก็ขึ้นไปซ่อนตัวอยู่บนต้นไม้ใหญ่ แลได้ต้นไม้นั้นมีเทวรูป **ปัญจानน** คือ รูปพระอิศวร ๕ พักตร์ คนทั้งหลายในละแวกนั้นนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์ยิ่งนัก เทวรูปนั้นมีผู้เฝ้าระวังรักษาเพื่อการหากินของเขา แต่เวลานั้นเหยียดผู้เฝ้าไม่อยู่ เกศวะอยู่บนต้นไม้เห็นเทวรูปตั้งอยู่ข้างล่างก็เกิดความคิดลามก จึงถ่ายปีศาจวรรคลงมาบนเทวรูป แล้วลงจากต้นไม้ผลักเทวรูปปลัดตกลงในสระซึ่งอยู่ข้างหน้านั้น

รุ่งเช้าผู้เฝ้าเทวรูปไปถึงที่ต้นไม้ ไม่พบเทวรูปซึ่งเคยเป็นเครื่องหากินของคนก็เดือดร้อน ตีโพยตีพายกลับไปบ้าน แลประกาศให้ฝูงชนทราบ ไม่ช้าชาวบ้านก็ออกเกรียวกราวช่วยกันออกตามเทวรูปที่หายแลโจษจันแซ่ไปในหมู่บ้าน ในขณะที่นั้นบิดามารดาของเกศวะเที่ยวตามหาบุตรที่หลบหายไป ครั้นไปถามหาคนหนุ่มซึ่งมีลักษณะอย่างนั้น ๆ ก็มีคนหนึ่งว่าจำได้ว่า เมื่อวันก่อนมีคนหนุ่มคนหนึ่งไปนั่งอยู่บนต้นไม้อันเป็นที่สำนักของเทวรูปปัญจानน รุ่งขึ้นก็ทราบกันว่าเทวรูปหายไป

ต่อมาไม่นานเกศวะกลับเข้ามาในหมู่บ้าน ชาวบ้านทั้งหลายพากันชี้เป็นนิ้วเดียวกันว่า คนนี้คงจะขโมยเทวรูป เกศวะเห็นจะปฏิเสธไม่ไหวก็รับเป็นสัตย์แลชี้ให้ค้นในสระซึ่งทิ้งเทวรูปลงไว้ ทั้งบอกคนเหล่านั้นว่าได้ถ่ายปีศาจวรรคเสียแล้ว คนทั้งหลายได้ฟังดังนั้นก็กล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า เกศวะกระทำบาปมีโทษใหญ่หลวง มนุษย์ไม่จำต้องลงโทษ เพราะพระปัญจानนคงจะลงโทษถึงสิ้นชีวิตทันทีไม่ต้องสงสัยเลย

เกศวะได้ทราบว่าเป็นเจ้าจะลงโทษถึงดังนั้นก็ตกใจกลัวเป็นกำลัง กลับเป็นคนว่าง่ายสอนง่าย เชื้อถ้อยมารดาตั้งแต่นั้นมา แลพากเพียรเรียนรู้อ่านได้ชื่อว่าเป็นผู้มีวิชายิ่งยวดในชนบท มีคำกล่าวว่าจะรอยจะเป็นเพราะเกศวะกลับตัวได้ในทันที พระปัญจानนจึงไม่ประหารชีวิต เพราะกรรมที่กระทำบนต้นไม้ครั้งนั้น

ตั้งแต่เกสวะกลับตัวได้แล้ว ก็จำเรียนในวิชาสามารถทุกประการจนมีเข้าเรียนเป็นหลักแหล่ง ภายหลังมีบุตรชื่อ **มธุมลตี** เป็นหญิงงามนัก มีคำถามว่าเทวดาได้สิ่งใดมาจากไหน จึงป้อนน้ำคนได้งามถึงเท่านั้น ได้แบ่งเอาภาคอันงามที่สุดในพระจันทร์มาหรือ จึงทำให้มีรอยแหว่งซึ่งคนอาจเห็นได้ในดวงเดือน นางมธุมลตีมีตาเหมือนนิโลตบลซึ่งบานเต็มที่มีแขนเหมือนก้านบัว มีผมยาวห้อยเหมือนความมืดแห่งกลางคืน ครั้นนางงามผู้มีอายุสมควรวิวาหะ มารดาบิดาแลพี่ชายก็ช่วยกันเป็นทุกข์ด้วยการหาคู่ เพราะปราชญ์ ย่อมกล่าวว่า

"ลูกหญิงซึ่งมีอายุควรมิคู่ไม่มีคู่ ย่อมเป็นเช่นก้อนอุบาทว์ห้อยอยู่เหนือหลังคาเรือน" แล "พระราชา ๑ หญิง ๑ ไม่เลื้อย ๑ ย่อมรักที่จะดูแลสิ่งที่อยู่ใกล้" แล "ใครบ้างไม่เคยได้ทุกข์เพราะหญิง เหตุว่าหญิงนั้น ผู้ใดจะบังคับให้อยู่ในถ้อยคำก็บังคับไม่ได้ แม้จะบังคับด้วยใจที่ชอบใจ หรือบังคับด้วยความกรุณาหรือ บังคับด้วยนิติธรรม หรือบังคับด้วยการลงโทษ ก็บังคับไม่ได้ทั้งนั้น เพราะหญิงไม่รู้จักผิดแลชอบ"

วันหนึ่งพราหมณ์เกสวะไปจากบ้าน เพื่อช่วยการแต่งงานบุตรของพราหมณ์ไปบ้านอูปีชฌาย์เพื่อการศึกษา

แลในระหว่างที่บิดาแลบุตรไม่อยู่บ้านนั้น มีชายคนหนึ่งมาที่บ้านของพราหมณ์ นางพราหมณ์ภริยาเกสวะเข้าใจว่าชายคนนั้นเป็นคนมีคุณดี เพราะเหตุมีรูปร่างจึงบอกยกลูกสาวให้ ฝ่ายพราหมณ์เกสวะนั้นไปพบพราหมณ์หนุ่มคนหนึ่งเป็นที่ชอบใจ ก็บอกยกลูกสาวให้ แลส่วนบุตรชายนั้นไปพบชายเพื่อนเรียนคนหนึ่งที่บ้านอูปีชฌาย์ ก็ยกน้องสาวให้เหมือนกัน

ต่อนั้นมาบิดาแลบุตรก็พาชายหนุ่มคนละคนมายังบ้านตน ครั้นถึงบ้านพบชายหนุ่มอีกคนหนึ่งที่น่างพราหมณ์ยกลูกสาวให้ ชายหนุ่มทั้ง ๓ คน นั้นเสมอกันในวิชา ในคุณดี ในรูป แลในอายุ จึงเกิดปัญหายุ่งยากขึ้นในทันที

ชายทั้งสามต่างคนร้องทุกข์ คนหนึ่งว่ามาถึงเรือนก่อน คนหนึ่งว่าบิดานางเป็นผู้ยกให้ แลบิดาย่อมเป็นใหญ่ในครอบครัว อีกคนหนึ่งร้องทุกข์ว่ากระไรไม่มีใครจำได้ ปราบฎแต่ว่าตัวเป็นคนที่ควรได้นางเท่านั้น คนทั้งสามร้องขอความเป็นธรรม แลความเป็นธรรมตามความเห็นของชายหนุ่มคนหนึ่ง ๆ ก็คือให้นางแก่ตัวจึงเป็นอันกล่าวได้ว่าธรรมะในเวลานั้นแยกได้เป็นสามแพ่ง เพราะชายหนุ่มสามคน

ฝ่ายพราหมณ์เกสวะผู้บิดาครั้นเกิดเหตุเช่นนี้ ก็รำพึงว่า "เจ้าสาวคนเดียว เจ้าหนุ่มสามคนเช่นนี้จะทำอย่างไรหนอ จะยกให้คนไหน จะไม่ยกให้สองคนไหนจึงจะถูกต้องตามธรรมเนียม เราผู้บิดามารดาแลพี่ชายก็ให้คำตกลงแก่เขาทั้งสามแล้วคนละคน เหตุประหลาดผจญเป็นไปเช่นนี้ จะทำอย่างไรดี"

พราหมณ์เกสวะอ้างอิงอยู่ช้านาน ไม่ตกลงในใจว่ากระไร หรือกับภริยาแลบุตรก็ไม่ได้ประโยชน์ เพราะคนทั้ง ๒ ก็ไม่รู้จะว่ากระไรเหมือนกัน

ส่วนชายหนุ่มทั้ง ๓ คนนั้น เมื่อบิดานางยังไม่ตัดสินใจว่าใครก็พากันนั่งนิ่งดูเดือนเพ็ญ คือหน้าแห่งนางจนไม่กระพริบตา คู่ประหนึ่งจะประพืดตัวเป็น **จโกระ** คือนกซึ่งกล่าวกันว่ากินแสงจันทร์เป็นอาหาร

พราหมณ์เกศวะตรีครองอยู่ช้านาน นึกว่าเห็นช่องที่พอจะแก้ปัญหาก็ได้จึงกล่าวแก่ชายทั้งสามว่า จะต้องตัดสินใจด้วยวิธีให้ตำแดงความรู้ประชันกัน ใครยกเอาภายิตซึ่งกวีผู้มีเกียรติแต่งไว้แต่โบราณมากล่าวให้ดีกว่าคนอื่น คนนั้นจะได้รับรางวัลคือลูกสาวพราหมณ์

ชายหนุ่มคนที่ ๑ ได้ยินดังนั้น กล่าวภายิตของกวีโบราณโดยที่ไม่ต้องตรีภคครองว่า

☉ ชายหาญเห็นได้เมื่อ	สงคราม นั้นเนอ
ความซื่อสอถนัดยาม	สงหนี้
เห็นมิตรคิดเห็นความ	จริงเมื่อ
ทุกข์แล เมียสัดยชดชื้อชื้อ	เมื่อใช้ไร้สินฯ

ชายหนุ่มคนที่ ๒ ยกภายิตขึ้นกล่าวว่า

๑ หลิงไค (๑) อยู่ในเหย้าแห่งพ่อก็จริงอยู่แหละ แต่มีฟังบังคับ (๒) มีกำชับใจตัวมัวแต่เที่ยววิ่งเริงเชิงสนุกทุกเบื่อง (๓) ปลดเปลื้องผ้าคลุมหน้าต่อหน้าชาย (๔) หลับราวตายมิวายง่วง (๕) ดื่มเหล้าลวงล้าคอ (๖) พอใจอยู่หากจากสามี สตรีนั้นปราศจากกรรมนำจิตชอบประกอบด้วยใจบาปหยาบยิ่ง จริงแล ฯ

ชายหนุ่มคนที่ ๓ กล่าวภายิตซึ่งอ้างว่าเป็นของโบราณว่า

๑ ใครจะไว้ใจอะไรตามใจเถิด	แต่อย่าเกิดไว้ในสิ่งห้า
หนึ่งอย่าไว้ใจทะเลทุกเวลา	สองสัตว์เขี้ยวเล็บจายาวางใจ
สามผู้ถืออาวุธสุดจักร้าย	สี่ผู้หญิงทั้งหลายอย่ากรายใกล้
ห้ามหากษัตริย์ทรงฉัตรชัย	ถ้าแม้ใครประมาทอาจตายเลย ฯ

พราหมณ์เกศวะได้ฟังดังชายหนุ่มสามคนท่องภายิตซึ่งกล่าวว่าเป็นของโบราณก็จับใจแก่ทั้งหมด ไม่รู้ว่าชอบภายิตไหนมากกว่าอีกสองภายิต ก็ทำให้อึ้งไปอีก คราวนี้ไม่ใช่ตรีภคครองว่าควรยกลูกสาวให้ชายคนไหน ตรีภคครองว่าควรยกให้ภายิตไหน เป็นเรื่องนี่ถึงคำพูด ไม่ใช่ถึงคน จึงลั้งเลไปอีกทางหนึ่ง

ขณะนั้นมีหญิงสาวหนึ่งมาตัดปัญหาที่มีในใจพราหมณ์เกศวะ พราหมณ์ยังตรีภคครองรวนเรในใจ พอญเลื้อยเข้ามาใกล้ลูกสาวตาย คนทั้งหกก็ร้องให้ตีโพตีพายเพราะทุกข์สามัญ

ครั้งได้สติ ก็วิ่งตามหอมแลแม่แมมด รวมทั้งคนฉลาดทั้งปวงที่ประกาศตัวว่าเรียกพิฆูออกจากกายผู้ถูกกัดได้ คนเหล่านั้นเมื่อได้มาพบศพนางมธุมาลดีแล้ว ต่างคนก็สันสิระยะ คนหนึ่งกล่าวว่า คนที่ถูกงูกัด ๕ คำ ๖ คำ ๘ คำ ๙ คำ แล ๑๔ คำ นั้นไม่มีรอด อีกคนหนึ่งกล่าวว่า คนที่ถูกงูกัดวันเสาร์แล้ววันอังคารต้องตายเสมอ

คนที่ ๓ กล่าวว่า คนที่ถูกงัดจะตายหรือไม่ก็แล้วแต่ว่าพระจันทร์สถิตราศีไหนในเวลาที่ถูกงัด คนที่ ๔ กล่าวว่าผู้ใดถูกงัดที่ตา หู ลิ้น จมูก ริมฝีปากล่าง แก้ม คอ แล่ท้อง คนนั้นต้องตาย คนที่ ๕ กล่าวว่า แม้พระพรหมก็ไม่อาจแก้นางนี้ให้คืนชีวิตได้

ครั้นหมอทั้งหลายกลับไปหมดแล้ว พราหมณ์เกศวะก็จัดการเผาศพลูกสาวแล้วกลับบ้าน ฝ่ายชายหนุ่มสามคนนั้นกล่าวแก่กันว่า

"เราทั้ง ๓ คนหัวอกอันเดียวกัน ได้ทุกข์อย่างเดียวกัน ซึ่งเกิดเพราะเหตุเดียวกัน เราจะต้องเที่ยวไปหาความสุขที่อื่น แลในการหาความสุขไม่มีทางใดดีกว่าทางที่พระอินทร์ผู้เป็นเจ้าแห่งสวรรค์กล่าวไว้คือ

๐ ชายใดไม่เที่ยวเที่ยวไป ทุกแคว้นแดนไพร
มิอาจประสบพบสุข

๐ ชายใดอยู่เย้าเนาทุกข์ ไม่เดินชนชุก
ก็ชื่อว่าชั่วมีวเมา

๐ จงจรเที่ยว เที่ยวบทไป
พงพนไพร ไสละลำเนา

๐ ดั้น บถเดิน เพลินจิตเรา
แบ่งทุกเบา เซวนะไวฯ

๐ ชายหาญชาญเชี่ยวชาญไพร สองขาพาไป
บ่มัวบ่เมาเขลาขลาด

๐ ขาเขาคือกิ่งพฤกษชาติ ช่อชูดูดาส
และดกด้วยดอกออกกระดะ

๐ ไปช้าเป็นผลปนคละ โต ๆ โยชะ
รสภีรสหมดมวล

๐ โทษหลายกลายแก้แปรปรวน เจือจุนคุณควร
เพราะเหตุที่เที่ยวเที่ยวเดิน

๐ จงจรเที่ยว เที่ยวบทไป
พงพนไพร ไสละดำเนิน

๐ คู่่มบถด่วน ชวนจิตเพลิน
ไต่บมิเกิน เชิญบทจร ฯ

๑ เชิญคะนึ่งพระทินกร	ฤาหลับถานอน
ธเดินและดันบนสวรรคค์	
๑ เธอมีความสุขทุกวัน	หมื่นกับแสนกัลป์
บ่ออ่อนบ่เปลี่ยเพ็ลยองค์	
๑ จงจรเที่ยว	เที่ยวบทไป
ตั้งจิตใน	ไพรพนพง
๑ คูทินกร	จจรจรยง
แสนสุขทง	ทุกขะปมี ฯ

ชายหนุ่มทั้งสามตกลงใจว่าจะออกเที่ยวคั่นคั่นไปตามบุญตามกรรม ดังนี้แล้วชายคนที่ ๑ ก็เก็บ กระดุกแห่งนางรวมเข้าเป็นห่อขึ้นห้อยบ่า แล้วประพฤติตัว เป็น**ไวเศษิก** ถือศีลเว้นบาปใหญ่ทั้ง ๘ อย่าง คือ กินกลางคืน ๑ ฆ่าชีวิต ๑ กินผลไม้เกิดบนต้นยางหรือกินผักทอง หรือหน่อไม้ไผ่ ๑ กินน้ำผึ้งหรือเนื้อสัตว์ ๑ ลักทรัพย์ของผู้อื่น ๑ ชมชื่นหญิงมีสามี ๑ กินดอกไม้หรือเนยเหลวหรือเนยแข็ง ๑ บุษาทเวดาในศาสนาอื่น ๑

ส่วนการปฏิบัติด้วยศิษย์ผู้เป็นไวเศษิกยอมตั้งใจมั่นว่าการไม่ทำร้ายคนแลสัตว์อื่นเป็นทางเว้นที่ชอบ แม้ผู้ทำความคิดก็ไม่ควรเอาชีวิต อนึ่งศีลทั้ง ๕ คือไม่กล่าวเท็จ ไม่กินเนื้อสัตว์ ไม่ขโมย ไม่ดื่มน้ำเมา ไม่มีภริยานั้นต้องถ้อมมั่นเป็นนิตย์ ทรัพย์ทั้งหลายจะมีไม่ได้ เว้นแต่ผ้าพันกาย ผ้าเช็ดปาก ภาชนะสำหรับรับทานคืออาหาร แลเสื่อสำหรับกวาดดิน ด้วยเกรงจะเหยียบสิ่งมีชีวิตเท่านั้น อนึ่งอาจารย์ไวเศษิกสอนให้ศิษย์ไม่ไว้ในทางที่นอกฤทธิ์ของตน ให้กลัวความทุกข์ในภพหน้า ให้รับทานจากผู้อื่นไม่กินที่จะพอเป็นอาหารชั่ววันเดียว ไม่กินอาหารที่เกี่ยวกับชีวิตสัตว์แลให้ทำคุณต่อคนทั้งหลาย

ชายหนุ่มคนที่ ๑ เมื่อเป็นไวเศษิกแล้วจะนี้ก็เพียรจะลืมความรักที่เคยมี เพียรจะลืมนางที่หนีตายไป กล่าวแก่ตัวเองว่า

“ที่เราได้เคยนึกว่า หญิงอาจให้ความสุขได้นั้นไม่ใช่เหตุอื่น เป็นด้วยความทะนงแลความนึกถึงตัวเอง ฝ่ายเดียว เราได้เคยคิดว่า ริมฝีปากของนางเหมือนผลไม้สุก ออกเหมือนบัวตูม พระจันทร์ยอมจะขีดเพราะเพียร จะเอาอย่างแสงหน้าแห่งนาง ฯลฯ เช่นนี้ก็เพราะหลง บัดนี้ใจเราออกหากจากโลกไปแล้ว ถ้าเราได้เห็นนางอีก เราก็คงจะกล่าวว่านี้หรือรูปที่ชายหลงไหล สิ่งนี้ไม่ใช่อื่นไกลคือตะกร้าซึ่งมีหนังหุ้มภายนอก ข้างในคือกระดุก เลือดเนื้อแลสิ่งโสโครกทั้งหลายเท่านั้น ธรรมดาคนหลงเมื่อเห็นสิ่งประกอบขึ้นด้วยของสกปรกก็เรียกว่าหน้า แลพิศชมดูตมี้มราวกับคนขี้เมากินเหล้า เราไม่ควรยินดียินร้าย ในร่างกายอันเต็มไปด้วยเลือดแลเนื้อ หน้าที

เราคือข้าหาพระผู้เป็นเจ้า ผู้เป็นต้นเหตุแห่งสังขาร เลิกเอาใจใส่ในสิ่งทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความสำราญหรือเร่าร้อน"

ชายหนุ่มคนที่ ๒ นั้น กวาดเอาเถาถ่านที่เผาปนางรวมกันเป็นห่อแล้วก็ออกพาเข้าป่า ทำตัวเป็นวานปรีสถ์ตามบัญญัติของพระมนู แม้อายุยังไม่สมควรก็ทำงานได้

พระมนูบัญญัติไว้ในธรรมศาสตร์ว่า เมื่อชายผู้เป็นพ่อบ้าน รู้สึกว่ากล้ามเนื้อของคนอ่อนเทิบทาบ ผมงก็หงอก แลทั้งได้เห็นลูกแห่งลูกของตนก็ถึงเวลาที่ควรออกป่า ให้พาเอาไฟสำหรับบูชา (อัญนิโหตร) ของตนกับเครื่องใช้ในการบูชาไฟไปด้วยกับตน แลเมื่อถึงป่าที่สงัดแล้วก็ให้อยู่สำรวมอินทรีย์ในที่นั้น ให้กินของสะอาด ซึ่งเป็นอาหารฤาษี คือมูลผลาหารต่างๆ แลให้กระทำการบูชาทั้ง ๕ คือ (๑) สอนพระเวท (บูชาพระเวท) (๒) เช่นด้วยขนมแลน้ำ (บูชาบิคร) (๓) เสาของไฟ (บูชาเทวดา) (๔) ให้อาหารเป็นทาน (บูชาสัตว์ทั้งหลาย) (๕) ด้อนรับแขก (บูชาคน) แลให้นุ่งหนังหรือเปลือกไม้ ให้อาบน้ำเข้าเย็น ให้ผมแลหนวดเล็บงอกไม่มีกำหนด ให้นอนกลิ้งเกลือกไปมาบนแผ่นดิน หรือยื่นเขย่งบนนิ้วหัวแม่เท้าตลอดวัน หน้าร้อนให้ผิงไฟ ๕ กอง คือไฟล้อมตัว ๔ กอง ไฟบนหัวคือพระอาทิตย์กองหนึ่ง หน้าฝนให้ตากฝน หน้าหนาวให้ใช้ผ้าเปียก แลทรมาณตัวอย่างอื่นๆ อีกมาก

ชายหนุ่มคนที่ ๓ นั้นบวชเป็นโยคีเที่ยวเร่ร่อนไปในที่ต่างๆ แลปฏิบัติตนตามควรแก่โยคีทุกประการ วันหนึ่งโยคีไปถึงบ้านแห่งหนึ่ง ก็แวะเข้าไปเพื่อจะขออาหาร ชายเจ้าของบ้าน ครั้นเห็นโยคีก็ต้อนรับเป็นอันดี แลเชิญให้รับเลี้ยงอาหารในบ้าน ครั้นเตรียมอาหารพร้อมเสร็จ เจ้าของบ้านก็เชิญโยคีไปยังที่กินอาหาร แลเมื่อได้ล้างมือล้างเท้าแล้ว ก็กล่าวแก่โยคีว่า

"ธรรมดาเจ้าของบ้านจะขับให้แขกที่มาถึงในตอนเย็นไปพ้นบ้านนั้นทำไม่ได้ แขกมาถึงเพราะพระอาทิตย์ที่กลับจากทางเดินนั้นเป็นผู้ให้มา และแม้จะมาตามควรแก่ฤดูหรือมิควรก็ดี เจ้าของบ้านจะให้เข้าพักอยู่ในบ้านโดยที่มีเลี้ยงดูนั้นมีได้ ข้าพเจ้าไม่อาจกินอาหารอันอร่อยได้ก่อนที่ได้เชิญแขกให้กิน เพราะการเลี้ยงแขกให้อิ่มหน้าสำราญนั้นย่อมนำทรัพย์ นำเกียรติ นำความมีอายุยืนมาสู่เจ้าของบ้าน แลทั้งเตรียมที่ในสวรรค์ไว้ให้ด้วย"

เจ้าของบ้านกล่าวดังนี้แล้ว ภริยาก็นำอาหารมาเลี้ยง คือข้าวแลถั่วกับน้ำมันแลเครื่องเทศต่าง ๆ ซึ่งผสมกันหุงในหม้อเหนื่อไฟซึ่งใช้พื้นอันสะอาด

ครั้นเลี้ยงอาหารได้ครั้งหนึ่งยังไม่สำเร็จการกิน ภริยาเจ้าของบ้านจะยกอาหารมาเพิ่มเติม ทารกผู้เป็นบุตรร้องไห้ด้วยเสียงอันดังแล้วเข้ายึดผ้ามารดาไว้ ไม่ให้ยกอาหารไปตั้ง มารดาจะห้ามก็ไม่หยุดยิ่งร้องแลยิ่งยึดผ้าดึงไว้ มารดาขัดใจก็วางเครื่องเลี้ยงลงแล้วจับตัวลูกโยนเข้าไปในกองไฟ ทารกก็ไหม้เป็นจุนไป

ฝ่ายโยคีเมื่อเห็นดังนั้นก็ลุกขึ้นจากที่นั่ง เจ้าของบ้านจึงถามว่า

"เหตุใดอาจารย์จึงไม่กินเล่า" โยคีตอบว่า "ข้าพเจ้าเป็นแขกมารับเลี้ยงของท่าน แต่ข้าพเจ้าไม่อาจกินอาหารได้ในที่เลี้ยงของคนที่ประพวติราวกับรากษส คำโบราณย่อมกล่าวว่า คนที่สำรวจความยินดียินดีร้ายไม่ได้ นั้น มีชีวิตป่วยการเปล่า"

" แล พระราชาโง่ ๑ ผู้เยอหยิ่งเพราะมีทรัพย์มาก ๑ เด็กอ่อนแอ ๑ ทั้งสามนี้ประสงค์สิ่งซึ่งไม่อาจได้มาดังประสงค์"

" แล พระราชายอมทำลายศัตรูแม่เมื่อกำลังหนี ช้างแม่เพียงกระทบ แลงูแม่เพียงหายใจรด ก็ยอมนำมาซึ่งความตาย คนใจบาปแม่กำลังหัวเราะก็อาจทำลายผู้อื่นได้"

ฝ่ายเจ้าของบ้านเมื่อได้ยินดังนี้ก็ยิ้ม แล้วลุกไปหยิบสมุดเล่มหนึ่งมาจากที่ซึ่งซ่อนไว้คือบนข้อสมุคนั่นคือตำราสังขนิเวทยา คือวิชาชুবคนตายให้คืนชีวิต

ครั้นหยิบหนังสือลงมาแล้ว ชายเจ้าของหนังสือก็งัดตำราออกทำพิธีชুবลูกให้คืนเป็น ไม่ช้าเด็กก็กลับมาร้องไห้เสียงดังอย่างเก่า

ชายผู้เป็นบิดาจึงกล่าวว่า "บรรดาของมีค่าทั้งหลายจะหาสิ่งใดมีค่าเกินวิชานั้นหาได้ไม่ ทรัพย์อื่นๆ อาจถูกขโมยลัก หรือลดน้อยลงไปด้วยการจับจ่าย แต่วิชานั้นไม่มีความตายแลยิ่งจ่ายมากก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น วิชานี้จะแบ่งให้แก่ใครให้เปลืองไปก็ไม่ได้ แลขโมยจะลักก็ลักไม่ได้"

ฝ่ายโยคีเมื่อได้เห็นอัศจรรย์ดังนั้น ก็นึกในใจว่า "ถ้าเราได้สมุดเล่มนี้ เราก็อาจชুবนางผู้เป็นที่รักของเราให้คืนชีวิตมาดังเก่า แล้วเราจะเลิกประพวติอย่างไม่สบายต่างๆ ดังซึ่งเราทำอยู่เดี๋ยวนี้"

โยคีตรึกตรองดังนี้แล้วก็กลับนั่งลงกินอาหารแลค้างอยู่ในเรือนนั้น ครั้นเวลากลางคืนเมื่อได้เลี้ยงกันอีกมื้อหนึ่งแล้ว ต่างคนก็ไปยังที่นอนของตน โยคินอนแล้วระวังตัวไม่ยอมให้หลับ จนเวลาเที่ยงคืน เห็นว่าคนทั้งหลายคงจะหลับสนิทแน่แล้ว โยคีก็ลุกขึ้นย่องเข้าไปในห้องนอนเจ้าของบ้าน ลักหยิบเอาสมุดตำราสังขนิเวทยาจากข้อได้แล้วก็ลอบออกจากบ้านหนีไปในเวลากลางคืน รีบเดินตรงไปยังป่าช้าที่เศษศพนางผู้เป็นที่รัก เผอิญพบชายหนุ่มอีกสองคนกลับมาอยู่ในที่เดียวกัน ต่างคนต่างเล่าความเป็นไปแห่งตนแลตนสู่กันฟังอยู่ ครั้นชายทั้งสองนั้นเห็นโยคีก็จำได้จึงร้องทักขึ้นว่า

" ท่านเอ๋ย ท่านได้ไปเที่ยวในโลกแล้วได้ความรู้อันใดซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่เราทั้งสามบ้างหรือเปล่า" ชายผู้เป็นโยคีตอบว่า

" ข้าพเจ้าได้เรียนวิชาชুবคนตายให้คืนชีวิตได้" ชายสองคนตอบว่า

"ถ้าท่านมีวิชาเช่นนั้น ท่านจงชুবนางผู้เป็นที่รักของเราให้คืนชีวิตมาเถิด"

ชายผู้เป็น โยคีที่จัดการตั้งพิธีบูชา เริ่มการรำยมนตร์ ซึ่งทำให้ฟ้าแลอากาศเต็มไปด้วยสิ่งซึ่งนำ
 หวาดเสียว คือภูตผีมีร่างกายเป็นที่พึงแสง ตำแดงอาการให้เห็นปรากฏต่าง ๆ ทั้งตกลงไปด้วยเสียงไม่พึงฟัง คือ
 เสียงหมาหอน เสียงนกฮูกแลสัตว์อื่นๆ ชายทั้งสามก็แทงตัวเองให้เลือดตกเป็นเครื่องบูชานางจันทิ แล้วกล่าว
 สรรเสริญว่า

"ข้าแต่พระแม่ผู้เป็นเจ้าของสากลโลก พระองค์เป็นผู้กระทำความสำเร็จให้เกิดตามความประสงค์
 ของชนทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอถวายเลือดจากกายของข้าพเจ้าเป็นเครื่องบูชาพระองค์ ขอพระองค์จงโปรดอนุกุล
 ข้าพเจ้า"

ชายทั้งสามกล่าวอย่างข้างบนแล้วก็เชือดเนื้อเผาไฟบูชาอีกชั้นหนึ่ง แล้วกล่าวว่า

"ข้าแต่พระเทวี ขอพระองค์จงโปรดให้นางผู้เป็นที่รักของข้าพเจ้าคืนชีวิตมาเกิด ขอพระองค์จงโปรด
 กรุณาข้าพเจ้าตามส่วนแห่งความจงรัก ซึ่งเป็นเหตุให้ข้าพเจ้าถวายเนื้อของตนเป็นเครื่องบูชาท่านั้นเกิด ข้าพเจ้า
 ขอถวายนมัสการพระองค์ด้วยความนับถือแท้จริง โอม"

เมื่อได้กล่าวสรรเสริญแลบูชานางจันทิด้วยเลือดเนื้อของตนดั่งนั้นแล้ว ชายทั้งสามก็ช่วยกันรวม
 เถ้าแลอัฐิแห่งนางซึ่งชายคนที่ ๑ แลคนที่ ๒ ได้เก็บรักษาไว้นั้นให้เป็นกองเดียวกัน ชายคนที่ ๓ ผู้เป็นเจ้าของ
 ตำราที่รำยมนตร์จนเกิดไอสีขาวขึ้นมาจากคิน แล้วเกิดเป็นรูปลอยอยู่ แล้วเกิดความคูด คูดเอาเถ้าแลอัฐิซึ่งกอง
 อยู่ขึ้นเข้าไปในรูป อีกครู่หนึ่งก็เกิดเป็นนางมธุมาตีสชีวิตคืนมาอย่างเดิม แลนางขอให้ชายทั้งสามพาไปส่งยัง
 เรือนบิดา

ฝ่ายชายทั้งสามเมื่อนางคืนชีวิตแล้ว ก็วิวาทแย่งชิงนาง ต่างคนกล่าวว่าตนควรจะได้นางเป็นภริยาโดย
 ความชอบธรรม

ชายคนที่ ๑ กล่าวว่านางคืนชีวิตมาได้ก็เพราะกระดุกที่เขาได้รักษาไว้ ชายคนที่ ๒ กล่าวว่าเพราะเถ้า
 ถ่านต่างหาก ชายคนที่ ๓ หัวเราะเยาะคนทั้งสองว่ากระดุกเถ้าถ่าน ถ้าไม่ได้ตั้งพิธีแลรำยมนตร์ตามตำราจะมี
 ชีวิตมาอย่างไรได้

ชายทั้งสามทุ่มเถียงกัน ไม่มีใครยอมใคร จึงพากันไปหาบัณฑิตผู้ปราดเปรื่องให้ตัดสินก็ไม่มีใคร
 ตัดสินได้ ส่วนพระราชานั้น ใครบ้างนึกว่าจะได้ปัญญาจากพระราชา ใครบ้างไปหาพระราชานในขณะที่ต้องการ
 พบผู้เฉลียวฉลาด ส่วนตัวข้าพเจ้า (เวตาล) นี้ พิศวงว่า พระองค์ผู้ทรงนามวิกรมาทิตย์เป็นพระราชาสู้
 ประกอบด้วยปัญญายิ่งใหญ่ทั้งปวง พระองค์จะตัดสินได้บ้างกระมังว่า นางนั้นควรเป็นของชายคนไหน
 โดยทางที่ชอบ

พระวิกรมาทิตย์กำลังขุนพระเหตุทัยในข้อที่เวตาลกล่าวดูหมิ่นปัญญาพระราชาทังปวง ครั้นเวตาลทูลให้ตัดสินก็
 ครี้ออกมาว่า

"เอ็งมันโง่ ไม่รู้จักอะไร ชายคนที่ ๒ สิควรได้นางเป็นภรรยา"

เวตาลถามว่า "เพราะเหตุใดจึงทรงตัดสินอย่างนั้น"

ตรัสตอบว่า "เพราะเขาเป็นผู้เก็บเก้าถ่านไว้"

เวตาลกล่าวว่า "ถ้าชายคนที่ ๑ ไม่ได้เก็บกระดูกไว้บริบูรณ์ นางจะคืนชีวิตมาอย่างไรได้ และชายคนที่ ๓ ไม่ได้เรียนวิชาสังขีร์ว่ายมนต์ร์ แลตั้งพิธีถูกต้องตามตำรา การชুবนางก็ไม่อาจทำได้ ชายคนที่ ๒ เก็บไว้แต่เก้าถ่าน จะได้เปรียบชาย ๒ คนอย่างไรไม่เห็นเหตุ แต่พระราชาปัญญาลึกล้ำเห็นจะทรงอธิบายได้ดอกกระมัง"

พระราชาทรงทวาดว่า

"เอ็งโง่แล้วยังถือด้วย ชายคนที่ ๑ นั้นเก็บกระดูกของนางรักษาไว้ จึงอยู่ในตำแหน่งเสมอ ลูก ไม่ควรได้นางเป็นภรรยา ชายคนที่ ๓ ได้ชুবนางให้คืนชีวิตคือให้ชีวิตแก่นางจึงอยู่ในตำแหน่งบิดา ไม่ควรได้นางเป็นภรรยา ส่วนชายคนที่ ๒ นั้นเป็นแต่เพียงเก็บเก้าถ่านไว้ จึงควรได้เป็นผัวนาง คำอธิบายเช่นนี้จะทะลุความโง่ของเอ็งเข้าไป ทำให้เอ็งเข้าใจได้หรือยัง"

เวตาลตอบว่า

"ความโง่ของข้าพเจ้าทะลุแล้ว แต่ของพระองค์นั้นยัง จึงเป็นเหตุให้ข้าพเจ้าได้กลับไปแขวนตัวอยู่ยังต้นขอโคกในบัดนี้"

ครั้นเวตาลหัวเราะก๊องฟ้ายลอบไปแล้ว พระวิกรมมาทิตย์กับพระราชบุตรก็เสด็จกลับไปยังต้นขอโคก พระราชาทรงป็นขึ้นไปปลดเวตาลมาใส่ข้อมือที่ทรงรำพึงว่า

"ถ้าเรานั่งลงวางอ้ายตัวนี้ไว้กับดินให้มันพูดไปจนสิ้นฤทธิ์ของมัน บางทีจะสำเร็จได้ เมื่อเราเดินพลางคิดพลางนั้นคงจะเหนื่อยเกินไปจนทำให้เสียที่มันรำไป"

ทรงคิดดังนี้ก็เอายามวางลงยังพื้นดิน ทรงนั่งลงข้างๆ แล้วเอาเชือกผูกข้อมือล่ามกับผ้ารัดสะเอวแน่นหนา รับสั่งให้พระราชบุตรทำอย่างเดียวกัน เวตาลรู้ดังนั้นก็ร้องทุกข์ว่า ผิดระเบียบสัญญา พระราชาทรงตอบว่า สัญญาไม่ได้กล่าวว่าเดินหรือนั่ง เวตาลสาบานว่าจะไม่อ้าปากพูดอะไรอีกจนคำเดียว แต่ไม่ซ้าก็อดไม่ได้ เอ๊ยเล่าเรื่องขึ้นอีกเรื่องหนึ่งซึ่งกล่าวว่าเป็นเรื่องจริงตามเคย

นิทานเรื่องที่ ๗

พระราชชาติวิกรมเสนเสด็จกลับไปยังต้นอโศก เห็นเวตาลอยู่ที่นั่น ก็จับมันเหวี่ยงขึ้นป่า แล้วเดินทางกลับไปทางเดิม ระหว่างที่เดินทางมาเงียบ ๆ เวตาลก็กล่าวขึ้นว่า

"อารยบุตรโปรดฟังหน่อย ข้ามีนิทานเรื่องหนึ่งจะเล่าให้พระองค์ฟัง เพื่อพระองค์จะได้คลายความเหน็ดเหนื่อยลงบ้าง"

มีเมืองเมืองหนึ่งตั้งอยู่บนฝั่งทะเลตะวันออกชื่อ เมืองตามรลิต นครแห่งนั้นมีพระราชปกครองทรงนามว่าพระเจ้าจันทสิงห์ ผู้ทรงหันพระพักตร์จากภรรยาของผู้อื่น แต่ไม่เคยหันพระพักตร์หนีจากสนามรบ พระองค์ทรงกวาดต้อนทรัพย์สมบัติของอริราชศัตรู แต่ไม่เคยจะต้องทรัพย์สินของแคว้นแคว้นที่เป็นเพื่อนบ้าน

ครั้งหนึ่งมีเจ้าราชปฎุ (ชนพวกหนึ่งซึ่งอ้างตนเป็นราชบุตร โดยกล่าวว่าตนสืบเชื้อสายมาจากพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งในสมัยโบราณ) แห่งแคว้นแตกข่าน ชื่อว่าสัตตวสีล เดินทางมาถึงหน้าประตูพระราชวัง และประกาศตนเองให้รู้ว่าเป็นผู้ยากไร้แสนเข็ญ โดยฉีกเสื้อผ้าจีวรที่สวมใส่อยู่ต่อหน้าพระราช พระราชาจึงโปรดให้เขาเป็นผู้รับอนุเคราะห์โดยมีฐานะเป็นข้าไทและอยู่รับใช้พระเจ้าแผ่นดินมาหลายปี แต่ก็หาเคยได้บำเหน็จรางวัลแม้แต่ครั้งเดียวไม่ เขาจึงกล่าวแก่ตัวเองด้วยความน้อยใจว่า "ถ้าเราเกิดในตระกูลกษัตริย์จริง โฉนจึงยากจนถึงเพียงนี้เล่า ดู ๆ ไป ความยากจนนี้ก็ใหญ่หลวงเกินทน แต่เหตุใดที่ชาวศาพรหมจึงสร้างให้เราเป็นคนทะเลาะทะยานใหญ่หลวงนัก เพราะถึงแม้เราจะรับใช้พระราชของคณีนี้อย่างขยันขันแข็ง และบริวารของเราก็น่าจะเช่นเดียวกัน ต่างก็เดือดร้อนหิวโหยเหมือนกันกับเรา แต่พระราชาสัจจนกระทั่งบัดนี้ก็ยังไม่เห็นเราอยู่ในสายตาเลย"

ระหว่างที่เขารำพึงรำพันด้วยความน้อยใจนั้น วันหนึ่งพระราชเสด็จเข้าไปล่าสัตว์ มีทหารม้าและทหารเดินเท้าแวดล้อมเป็นพลนิกลายขบวนใหญ่ เข้าไปสู่ป่าใหญ่อันอุดมด้วยสัตว์ป่า มีเสวกผู้ต่ำต้อยวิ่งนำหน้า มือถือไม้ท่อนหนึ่ง หลังจากที่พระราชไล่ล่าสัตว์อย่างสนุกสนานมาได้พักหนึ่งก็แลเห็นหมูป่าตัวหนึ่งวิ่งออกมาจากพุ่มไม้ตัดไปข้างหน้าก็ทรงควมม้าติดตามไปจนกระทั่งถึงป่าสูงอันรกชัฏและชุ่มชื้นร่มเย็น หมูป่าตัวนั้นก็หายไป พระราชารู้สึกเหนื่อยอ่อนและเมื่อยล้า หลงทางกับข้าราชบริพารไปแต่พระองค์เดียว มีเสวกผู้วิ่งนำหน้าม้าพระที่นั่งที่นั่นที่อยู่เป็นเพื่อน ต่างคนต่างก็หิวโหยเต็มทีและกระหายน้ำจนคอแห้งผาก พระราชาแลดูเสวกผู้ต่ำต้อยซึ่งอุตสาห์วิ่งมาอย่างเต็มที่ทั้ง ๆ ที่ม้าพระที่นั่งวิ่งเร็วราวกับลมพัด พระราชาตรัสถามด้วยความเมตตาว่า "เจ้าจำทางที่เรามาได้ไหม"

เสวกได้ฟังก็คุกเข่าลงกับพื้นประสานมืออัญชลีด้วยความนอบน้อมตอบว่า

"ข้าพระบาทจำทางได้ดี แต่พระองค์ทรงเหน็ดเหนื่อยเต็มที น่าจะพักอยู่ที่นี้ก่อน เพราะตอนนี้ดวงอาทิตย์ยังแผดแสงแรงกล้านัก อย่าเพิ่งเสด็จไปเลย"

พระราชาก็ได้ยินดังนั้น ก็ตรัสแก่ชายหนุ่มอย่างอ่อนโยนว่า

"เอาเถิด เราจะพักอยู่ที่นี้ก่อน แต่ข้ากระหายน้ำเต็มที ถ้าเจ้ารู้ว่ามีน้ำอยู่ที่ไหนก็หามาให้ข้ากินเถอะ"

"ข้าพระบาทจะไปเดี๋ยวนี้" เสวกถูรับอาสาทันที จัดแจงปีนขึ้นไปบนต้นไม้สูงต้นหนึ่ง มองไปเบื้องหน้าก็แลเห็นแม่น้ำสายหนึ่งอยู่ไม่ไกลก็ปีนกลับลงมากราบทูลให้พระราชาทราบ และนำทางไปจนถึงแม่น้ำนั้น เมื่อไปถึงก็เอาอานม้าลง ปลอ่ยให้ม้ากินน้ำและนอนเกลือกกลิ้งไปมา จากนั้นก็หาหญ้าอ่อนมาให้ม้ากินอย่างอุ่มหนา ทำให้ม้าสดชื่นขึ้นมาก ส่วนพระราชาก็เสด็จลงอาบน้ำในแม่น้ำนั้น เสวกก็ควักผลอามลกะ(มะขามป้อม) จากกระเป๋าสองสามผลถวายให้ทอดพระเนตร เมื่อพระราชารับผลอามลกะก็ประหลาดพระทัย ถามว่าเขาเอามาจากไหน เสวกก็คุกเข่าลงแบมือที่มีผลอามลกะวางอยู่สองสามผล กราบทูลว่า

"พระเจ้าข้า เมื่อสิบปีมาแล้ว ข้าพระบาทยังชีพติดต่อกันมานานด้วยผลอามลกะเช่นนี้ ข้าพระบาทได้ปรนนิบัติพระราชารองค์หนึ่งด้วยความภักดี แต่พระองค์ก็ได้พระราชทานอะไรให้เลย ข้าพระบาทต้องดำรงชีพแบบฤๅษี กินแต่ผลอามลกะเพื่อยังชีพไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น"

พระราชาก็ฟังก็ตรัสว่า "อย่างนี้แล้ว เจ้าจึงสมกับชื่อของเจ้าว่า สัตตวศีล" ทรงตื่นต้นพระทัยด้วยความสงสาร ราพิงในพระทัยว่า "ช่างน่าอายนักที่พระราชาก็ไม่ได้สอดส่องทุกข์สุขของบ่าวไพร่เช่นนั้น ไม่รู้ว่าใครเดือดร้อนแก่ไหน จะช่วยได้อย่างไร ช่างน่าอายนักที่พวกขุนนางวางน้ำทิ้งหลายก็เอาแต่เสพสุขเฉพาะตน แม้จะรู้ว่าคนทุกข์ยากลำเค็ญเป็นใครก็เฉยเฉย หาได้กราบทูลพระเจ้าแผ่นดินให้ทราบไม่" พระราชาคิดดังนั้นแล้วก็เห็นใจเสวกผู้ต่ำต้อยยิ่งนัก อยากรู้ดี ด้วยความวิวโหทัย พระองค์ก็จำต้องหยิบเอาผลอามลกะไปเสวยสองผล หลังจากเสวยเสร็จและดื่มน้ำแล้ว ก็นอนพักผ่อนเอาแรงชั่วระยะหนึ่งพร้อมด้วยเสวกผู้นั้น

ครั้นตื่นขึ้น เสวกก็เอาม้าทรงมาถวาย พระราชาเสด็จขึ้นม้าเดินทางต่อไป มีเสวกวิ่งนำหน้าเพื่อนำทางเสด็จ แม้พระราชาก็เมตตาโปรดให้เขาขึ้นขี่ม้าตัวเดียวกับพระองค์ แต่เขาก็เจียมตนไม่ยอมตามพระประสงค์ ในที่สุดพระราชาก็เสด็จกลับคืนพระนคร และพบกองทหารของพระองค์มารอรับอยู่แล้ว พระราชาโปรดให้ประกาศเกียรติคุณของเสวกผู้ภักดีเป็นเลิศ และประทานทรัพย์สินศฤงคารเป็นอันมากแก่เขา พร้อมด้วยที่ดินหมู่บ้านอันเป็นส่วยเลี้ยงชีวิตอย่างอุดมสมบูรณ์ เป็นการตอบแทนบุญคุณที่เขามีต่อพระองค์เป็นอันมาก สัตตวศีลจึงกลายเป็นคนร่ำรวยมั่งคั่งตั้งแต่นั้น และยังคงปรนนิบัติพระราชายู่เหมือนเดิม

วันหนึ่งพระราชาก็ทรงมโหฬารสำคัญให้แก่สัตตวศีล โดยสั่งให้เดินทางไปยังเกาะลังกา เพื่อเจรจาสู่ขอพระราชธิดาของกษัตริย์พระองค์นั้น เสวกหนุ่มออกเดินทางโดยเรือเดินทะเล สัตตวศีลกระทำบวงสรวงแก่ทวยเทพผู้คุ้มครองตน แล้วออกเดินเรือไปกับพราหมณ์คณะหนึ่งซึ่งพระราชาทรงแต่งตั้งให้ร่วมทางไปด้วย เมื่อเรือแล่นไปได้ครึ่งทางก็มีธงผุดขึ้นจากทะเลเป็นที่อัศจรรย์แก่ทุกคนในเรือลำนั้น ธงนี้สูงเด่นจนยอดแตะกลุ่มเมฆ ประดับด้วยทองคำและเครื่องหมายเหมือนธงทั้งหลายที่ปลิวสะบัดอยู่ในยามลม ในขณะนั้นเองกำแพงเมฆก็ตั้งขึ้นในท้องฟ้า เกิดสายฝนถล่มมา

อย่างหนัก และพายุพัดกระหน่ำรุนแรง จนทำให้เรือถูกบังคับให้แล่นเข้าสู่ช่องทอนั้นด้วยอำนาจของลมและฝน และถูกผูกติดกัน มีลักษณะการตั้งความขึงบังคับให้ผูกขาดกับเสาตะลุงจะนั้น และทั้งขึงทั้งเรือก็ค่อย ๆ จมลงในมหาสมุทรอันบ้าคลั่ง

บรรดาพราหมณ์ที่อยู่ในเรือต่างก็ตื่นตระหนกตกใจกลัวตาย และตะโกนร้องเรียกให้พระเจ้า จันทรสิงห์ช่วย เมื่อสัตตवासิดได้ยินเสียงพราหมณ์ร้องก็คิดถึงพระราชผู้เป็นนาย ด้วยความภักดี จึงถือดาบมือหนึ่ง พันอาภรณ์เข้ากับตนอย่างทะมัดทะแมง กระโจนลงไปในเกลียวคลื่นเพื่อติดตามมหาสาเหตุแห่งภัยพิบัติ โดยดำน้ำลงไปตรงที่ขึงผูกขึ้นมา และในทันทีที่เขาจมลงไป เรือลำนั้นก็ถูกกระแสน้ำและลมพัดพาไปไกล ทำให้เรือคว้างไปมาครู่หนึ่งแล้ว ก็พาเอาทุกคนจมหายไปทะเลลึก สู่ปากของอสูรทะเลที่กำลังกระเหียนกระหือรือคอยที่อยู่

ส่วนสัตตवासิดเมื่อจมลงไปในห้องทะเล รู้สึกตัวว่าตกลงมาในนครแห่งหนึ่งอันงดงามโอฬาร ไม่แลเห็นทะเลอยู่ที่ใดเลย เมื่อแลดูรอบ ๆ ก็พบกับภาพอันวิจิตรสุดบรรยาย คือปราสาทราชวังที่หลังคาเป็นทองกระทบแสงอาทิตย์เป็นประกายวูบวาบ ตั้งอยู่บนเสาอันเรียงรายเป็นแถวทำด้วยเพชร มณีระยิบระยับไปทั่ว มีอุทยานแห่งหมู่ไม้และดอกไม้บานสะพรั่งใกล้กับทะเลสาบซึ่งมีน้ำใสกระจ่างราวกับแผ่นแก้ว ที่ทะเลสาบมีบันได้แก้วมณีสีต่าง ๆ ทอดลงสู่พื้นน้ำและในทะเลสาบนั้นเองมีเทวาลัยของพระทศกัณฐ์ตั้งโดดเด่นเป็นสง่าราวกับภูผาพระสุเมรุ มีกำแพงหินสีงามและธงทิวยเพชรพลอยเรียงรายอยู่โดยรอบ สัตตवासิดเข้าไปสู่สระของพระเทวี กระทำการบูชาด้วยใจศรัทธา กล่าวโศลกเทวีมาหาตมยันถาวยบทหนึ่ง และนั่งพักด้วยความรู้สึกงงวยราวกับตกอยู่ในความฝัน

ในระหว่างนั้น มีเทพอัปสรคนหนึ่งเปิดทวารเทวาลัยเข้ามา แฝ่ศรีมีสว่างโชติช่วงตรงหน้าเทวรูปพระเทวี นางมีเนตรยาวเรียวยาวกับกลีบบัวอินทิวร(บัวสายสีน้ำเงินชนิดหนึ่ง) มีพัศตร์เอิบอิมเช่นสมบุรณจันทร์ มีอิมอันงามละมุนดังดอกไม้ มีสิริระอันแบบางละไมราวกับแท่งเทียนที่หล่อหลอมขึ้นมาจากไวยรากพลับพลึง จะเปรียบความงามของนางโดยส่วนรวมก็คล้ายกับสระโบกขรณีที่เคลื่อนไหวได้นั่นเอง นางเดินผ่านฝูงนางบริวารเข้าไปสู่พระวิมาน(ส่วนลึกที่สุดในเทวาลัย เป็นที่สถิตของเทวรูป) ที่สถิตของเทวรูปและที่ที่สถิตของหัวใจสัตตवासิดในขณะเดียวกัน เมื่อนางกระทำการบูชาพระเทวีแล้วก็ออกมาจากพระวิมาน แต่หาได้ออกจากหัวใจของชายหนุ่มไม่ นางเข้าไปสู่ที่ว่างภายนอกวิหาร สัตตवासิดก็ติดตามนางไป พอออกมาพ้นเทวาลัยชายหนุ่มก็แลเห็นนครอีกแห่งหนึ่งปรากฏตรงหน้า งามโอ่าคล้ายกับอุทยานอันเป็นที่รวมแห่งความบันเทิงทั้งหลาย เมื่อเข้าไปสู่อุทยานสัตตवासิดก็แลเห็นนางนั่งอยู่บนแท่นซึ่งประดับประดาด้วยเพชรพลอย เขาจึงตามเข้าไปและนั่งลงเคียงข้างนาง นัยน์ตาจับจ้องแต่ใบหน้าของนางด้วยความเสน่หาเป็นล้นพ้น ราวกับบุรุษที่ปรากฏในภาพวาดมีลักษณะแน่วแน่จะนั้น เพียงแต่มีแข้งขาอันสั้นทึมและโลมาอันชูชันเพราะความปรารถนานางอย่างแรงกล้า เมื่อนางแลเห็นว่าเขามองนางด้วยความหลงใหลก็อิมและพยักหน้าให้บริวารของนางถอยออกไป นางผู้บริวารทั้งหลายจึงกล่าวแก่ชายหนุ่มว่า

"ท่านมาสู่ที่นี้ในฐานะอาคันตุกะของเรา ฉะนั้นจงมีใจรื่นเริงต่อทุกสิ่งที่คุณหญิงของพวกเขาจะเสนอแก่ท่านเถิด จงลุกขึ้นไปอาบน้ำให้สะอาดแล้วมารับประทานอาหาร"

เมื่อชายหนุ่มได้ฟังดังนั้นก็รู้สึกชื่นมื่นขึ้น ค่อยลุกขึ้นอย่างมีเรี่ยวแรง เดินไปยังสระน้ำที่นางเหล่านั้นชี้ให้ และในขณะที่เขาลงไปในสระนั้น ก็ไหลขึ้นแลดูโดยรอบด้วยความอัศจรรย์ใจอย่างยิ่ง เพราะปรากฏว่าเขาไหลขึ้นมากลางสระในสวนขวัญของพระราชอาคันตุกะแห่งนครตามลิลิต และทันทีที่แลเห็นเขาก็ต้องอุทานออกมาว่า

"อะโฮ นี่มันเรื่องอะไรกัน เดียวนี้เราอยู่ในอุทยานหลวง แต่เมื่อตะกี้เราอยู่ในนครอันงามโอฬารนี้ ความรื่นรมย์ที่มีอยู่ที่นั่นหายไป กลายเป็นความโศกเศร้าแสนสลดที่นี้เพราะต้องแยกจากนางมา แต่นี่ก็มีโช่ความฝัน เพราะเราเห็นทุกอย่างในสภาพของคนที่ตื่นแล้วแท้ ๆ บัดนี้ความจริงก็แจ่มแจ้งแล้วว่า เราถูกนางในบาดาลแห่งนั้นหลอกเหมือนยายโง่คนหนึ่งนั่นเอง"

คิดดังนี้แล้ว สัตตวศีลก็ออกเดินท่องเที่ยวไปในสวนอย่างไร้จุดหมาย มีลักษณะเหมือนคนบ้า มีความเสียใจอย่างลึกซึ้งที่ต้องพรากจากนางมาโดยไม่มีทางจะได้พบกันอีก เดินพลางรำไห้ด้วยใจร้อนทศผิดหวัง

บรรดาผู้รักษาอุทยานแลเห็นชายหนุ่มเดินกระเซอะกระเซิงอยู่ในสวนมีร่างกายอันเรียวราดด้วยเกสรดอกไม้สีเหลืองเต็มไปทั่วเช่นนั้น ก็รีบพากันไปกราบทูลพระราชอาคันตุกะให้ทรงทราบ พระราชอาคันตุกะได้ฟังถึงนงนพในพระทัยยิ่งนัก เสด็จมาด้วยพระองค์เอง แลเห็นเสวกของพระองค์ตกอยู่ในสภาพที่น่าสงสารเช่นนั้นก็ทรงปลอบด้วยความปรานี ตรัสแก่เขาว่า

"เพื่อนรักของข้า นี่มันเรื่องอะไรกันเล่า ช่วยเล่าให้ข้าฟังทีสิ ข้าใช้ให้เจ้าเดินทางไปทำธุระในที่หนึ่ง แต่เจ้ากลับไปอีกที่หนึ่ง ลูกศรของเจ้าพลาดที่หมายเสียแล้วหรือ"

เมื่อสัตตวศีลได้ฟังรับสั่งเช่นนั้น ก็กราบทูลเรื่องราวที่เป็นมาทั้งหมดให้พระราชอาคันตุกะฟัง พระราชอาคันตุกะได้ฟังก็ทรงพระทัยยิ่งนัก รำพึงแก่ตนเองว่า

"ช่างประหลาดอะไรอย่างนี้ ชายคนนี้เป็นวีรบุรุษอย่างไม่ต้องสงสัย เขาถูกความรักหลอกเล่นจนหัวปั่น แต่จะว่าไปข้ากลับยินดีด้วยซ้ำเพราะข้าได้โอกาสที่จะปลดเปลื้องหนี้แห่งบุญคุณที่เขามีต่อข้าเสียที"

ดังนั้นพระราชอาคันตุกะจึงกล่าวแก่เขาว่า "เจ้าจงหยุดเศร้าโศกเสียใจเถิด ข้าจะพาเจ้ากลับไปทางเดิมเพื่อไปสู่ นางอสุรีที่เจ้ารักด้วยตัวของข้าเอง" เมื่อปลอบโยนดังนี้แล้วก็รับสั่งให้เขาไปอาบน้ำและกินอาหาร เป็นการพักผ่อนเอาแรงไว้

วันรุ่งขึ้น พระราชอาคันตุกะทรงมอบราชอาณัติแก่เหล่าเสนาบดีให้ช่วยดูแล แล้วเสด็จลงเรือแล่นไปในทะเลพร้อมด้วยสัตตวศีลซึ่งเป็นผู้นำทาง ทันทีที่เรือมาถึงครึ่งทาง สัตตวศีลก็แลเห็นคันธงมหัศจรรย์ผุดขึ้นจากน้ำทะเลพร้อมด้วยผืนธงอันสว่างงามเหมือนที่เคยเห็นเมื่อครั้งก่อน จึงกราบทูลพระราชอาคันตุกะว่า

"นั่นไงล่ะพระเจ้าข้า เสาธวัชอันยิ่งใหญ่ เครื่องหมายแห่งสมบัติอันหาค่ามิได้ฝังภาคโคเคนอยู่ในทะเลอย่างสง่างาม ข้าพระบาทจะกระโดดลงตรงนั้น ต่อจากนั้นพระองค์โปรดกระโดดตามข้าพระบาท ค้ำคิ่งลงไปตามเสาธงนี้แหละ"

ขณะที่สัตว์ศึกราบทุลอยู่นั้น เรือก็แล่นเข้าไปใกล้เสาธงทอง เป็นเวลาเดียวกับที่เสาธงกำลังเริ่มจะจมลง สัตว์ศึกรีบกระโดดลงไปเป็นคนแรก พระราชาเป็นคนที่สองที่กระโดดตามลงไป ในไม่ช้าก็ปรากฏว่าทั้งสองคนลงมาถึงนครอันโอฬารพร้อมกัน พระราชาทรงตื่นพระทัยเป็นล้นพ้นต่อภาพที่ปรากฏเฉพาะหน้า หลังจากเสด็จเข้าไปบูชาเทวรูปพระแม่เจ้าปราวติแล้ว ก็เสด็จกลับมาข้างสัตว์ศึกล

ระหว่างนั้นเองในท่ามกลางแสงทองระยิบระยับ นางโหมงงามก็ปรากฏร่างแวดล้อมด้วยบริวารจำนวนมาก สัตว์ศึกลแลเห็นก็รีบกราบทุลละล้าละลักว่า นั่นแหละคือนางยอดดวงใจของคน พระราชาทอดพระเนตรแล้วรู้สึกว่ถึงนางจะงามเพียงไร แต่หาได้ผู้ก้มดพระองค์ให้คลั่งไคล้ได้ไม่ ดวงหทัยของพระองค์มีแต่ความว่างเปล่า หาได้มีเชื้อใจต่อนางแม่แต่น้อย นางโหมงงามแลเห็นพระราชาผู้สง่างาม ประกอบด้วยลักษณะมหาบุรุษอันเด่นชัดเช่นนั้นก็ประหลาดใจรำพึงแก่ตนเองว่า

"ใครหนอช่างงามสง่าถึงเพียงนี้"

แล้วนางก็กลับเข้าไปในเทวาลัย กระทำนมัสการเทวรูปพระเทวี และอธิษฐาน ฝ่ายพระราชามีความรู้สึกหวั่นต่อนาง ไม่ต้องการจะเห็นนางอีก จึงพาสัตว์ศึกลเดินเข้าไปพักผ่อนในสวน ในเวลาไม่นานนักนางแทตย์(จากศัพท์ไทย หมายถึงอสุรพวกหนึ่ง ซึ่งเป็นบุตรของพระกษปเทพบิดรกับชายองค์หนึ่งคือนางทิดิ) โหมงงามกลับออกมาจากพระวิมาน หลังจากที่ได้อธิษฐานขอสามีที่ดีต่อพระเทวีแล้ว นางเรียกบริวารคนหนึ่งเข้ามาและกล่าวว่า "เพื่อนเอ๋ย ไปหาคูสิว่า ชายผู้งามสง่าเป็นมหาบุรุษที่ข้าเห็นเมื่อตะก็เป็นผู้ใดแล้วเชิญให้เขาเข้ามาเพื่อเราจะได้อ้อนรับเขาให้สมเกียรติ เราจะต้องอ้อนรับเขาให้ดีเพราะเขาเป็นวีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ สมควรจะได้รับการอ้อนรับเป็นพิเศษ"

เมื่อนางบริวารได้รับคำสั่งเช่นนั้นก็รีบติดตามจนพบพระราชาอยู่ในสวนกำลังก้มลงกระทำอัญชลีอย่างนอบน้อม และนำสารของผู้เป็นนายมากราบทุลให้ทรงทราบ พระราชาผู้วิระกลับตรัสอย่างไม่แยแสด้วยเสียงอันเหยียดหยามว่า "สวนนี้ก็ให้ความรื่นรมย์แก่ข้าเพียงพอแล้ว ข้าจะปรารถนาความบันเทิงอะไรนอกเหนือไปจากนี้เล่า"

เมื่อนางบริวารนำความกลับมาแจ้งแก่นางอสุรผู้เป็นนาย นางก็คิดในใจว่าพระราชาองค์นี้ไม่ใช่ดีต่อเรา เพราะถือว่าพระองค์มีเกียรติยศสูงส่งยิ่งกว่าเรา ถ้ากระไรเราควรถวายเป็นการอ้อนรับอย่างวิเศษสุดแก่พระองค์ดีกว่า ดังนั้นนางแทตย์จึงออกมาหาพระราชาด้วยตนเองที่อุทยาน และคิดว่าพระราชาองค์นี้ถูกส่งมาให้เป็นผู้เป็นสามีของนางด้วยผลบุญที่นางได้บูชาพระทศกาทเทวินันเอง ขณะเมื่อนางยตรกายเข้ามานั้น บรรดารุกขชาติต่างก็ให้เกียรติแก่นางโดยค้อมกิ่งลงต่ำ หม่อมวลปักยินชาติก็ร้องเพลงอย่างไพเราะ และลดาวัลย์ก็กวัดไกวไปมาตามสายลมอ่อนรำเพย ปรายโปรยเกสรกุสุมรลงสู่

ร่างของนางมิชาดสาย เมื่อนางดำเนินเข้ามาใกล้วีรภษตรีศ ก็ก้มลงถวายความเคารพอย่างนอบน้อม
เชิญชวนให้พระองค์ทรงรับไมตรีของนาง

พระราชาก็ฟังก็ทรงเข้าไปที่สุตตาศิล และตรัสแก่นางว่า

"ข้าเดินทางมาที่นี่ก็เพื่อถวายการบูชาแด่องค์พระทศกาคามที่ชายคนนี่เชิญชวน ข้าก็ได้บูชา
พระเทวีแล้วด้วยธวัชอันงาม หลังจากนั้นแล้วก็หมดภาระของข้า เจ้ายังมีอะไรจะมาเสนอข้าอีก"

เมื่อนางได้ฟังดังนั้นก็กล่าวว่า "ถ้ากระนั้นก็ทรงมาเถิด ข้าจะพาพระองค์ไปยังนครแห่งที่สอง
ของข้า ซึ่งนับได้ว่าเป็นสิ่งมหัศจรรย์ที่สุดในสามโลกนี้"

เมื่อได้ฟังนางกล่าวจบ พระราชาก็สรวลเสีงก็ก้อง ตรัสว่า

"โอ๊ะ โอ เรื่องนั้นนะหรือ ชายคนนี้ได้เล่าให้ข้าฟังหมดแล้ว ถึงเรื่องวังอันมหัศจรรย์พร้อมด้วย
ทะเลสาบที่น่าลงไปอาบของเจ้านั้นแหละ"

นางโฉมงามได้ฟังก็กล่าวว่า "อารยบุตร ขออย่าตรัสอย่างนั้น ข้ามิได้มีเจตนาจะหลอกลวง
พระองค์เลย ใครเล่าจะกล้าหลอกลวงบุคคลที่น่านับถืออย่างพระองค์ได้ ข้าเป็นดั่งทาสของท่านทั้ง
สองอยู่แล้ว จะเกรงอะไรอีก ขอเชิญเสด็จมากับข้าเถิด"

พระราชาก็ฟังก็ทรงตกลง พาเสด็จตลกลง ไปด้วยพระองค์ เสด็จตามนางงามเข้าไปสู่วังชั้นใน
ของนาง เมื่อเปิดประตูเข้าไปสู่วังอันงาม ก็ทอดพระเนตรเห็นสวนขวัญอันงดงามสุดพรรณนา
การดาษไปด้วยพฤกษชาติซึ่งมีดอกบานตระการตาทุกหนทุกแห่ง นครภายในแห่งนี้มีสิ่งไปดด้วย
แสงทองแสงแก้วระยิบระยับไปหมด รวากับยอดคฤหาสน์อันเป็นที่ตั้งแห่งเมืองฟ้า นางแพทย์เชิญ
ชวนให้พระราชาก็ประทับบนบรรยงกัรัตนาศน์ที่โรยด้วยดอกไม้ และถวายการต้อนรับด้วย
อรรณยะ (การต้อนรับผู้เป็นแขกด้วยการมอบเมล็ดข้าว หญ้าทูลระ ดอกไม้ และน้ำ ให้แก่แขกผู้มา
เยือน) และทูลพระราชาวา

"โอ โนโรดม ข้านี้เป็นธิดาของอสูรกาลเนมิ(นามอสูรหรือรากษสตนหนึ่ง เป็นลูกของอสูรวิโรจ
นะ ผู้เป็นหลานของพญาอัษฎ์ หิรัณยกคิปลุ ถูกพระนารายณ์ฆ่าด้วยจักรสุทรรศน์) ผู้ทรงกิดดิคุณอัน
ประเสริฐแห่งเหล่าอสูรทั้งหลาย แต่พ่อของข้าละโลกไปสู่สวรรค์แล้ว โดยอาญาของพระวิษณุ(หรือ
พระนารายณ์ เป็นเทพสูงสุดองค์หนึ่งในจำนวนสามองค์ ซึ่งประกอบด้วยเทพอีกสององค์คือ พระศิวะ
(อิศวร) และพระพรหม) ผู้เป็นพระจักรี(ผู้ทรงจักร (ชื่อสุทรรศน์)เป็นอาวุธ หมายถึงพระวิษณุ หรือ
พระนารายณ์) และนครแฝดที่ทรงแลเห็นนี้ ข้าได้รับมรดกมาจากบิดาของข้า เป็นนครอันเลิศที่
รังสรรค์ด้วยฝีมือของพระวิศวกรรมัน(หรือวิศวกรรม)(เทพผู้เป็นนายช่างใหญ่แห่งสวรรค์) ผู้ใดอยู่ใน
ปุระนี้จะปรารถนาอะไรก็จะได้ดั่งใจ เป็นที่ซึ่งความชราและความตายมิอาจมาเยี่ยมกรายเลย มาบัดนี้
ข้ามีความนับถือพระองค์ดุจดังพ่อของข้า ตัวข้าและพระนครทั้งสองนี้เป็นของใต้ฝ่าพระบาทแล้ว"

กล่าวแล้วนางก็คุกเข่าลงกราบแทบบัวบาทของพระราชาก็แสดงการถวายตัว พระราชาก็ตรัส
แก่นางว่า "ถ้าเป็นดั่งที่เจ้าพูด ข้าก็ขอมอบเจ้าไว้แก่เพื่อนข้าคือ สัตตาศิลผู้นี้ ผู้ซึ่งข้ารักเหมือนญาติ
สนิท"

เมื่อพระราชารู้ทรงสิริดังพระทูลคาเทวีในร่างมนุษย์ตรีศ้อยคำนี้ นางก็เข้าใจและยอมรับฟังโดยดี ด้วยประการฉะนี้ สัตตวศีลก็ได้บรรลุจุดสุดยอดแห่งความปรารถนาคือ ได้นางผู้เป็นยอดดวงใจ และได้เป็นราชันครองนครทั้งสองด้วยในขณะเดียวกัน พระราชาจึงตรัสแก่เขาว่า

"แน่ เจ้าเพื่อนยาก บัดนี้ข้าก็ได้ให้สิ่งที่เจ้าปรารถนาแล้วเป็นเครื่องตอบแทนผลอามลกะที่เจ้าเคยให้ข้ากินผลหนึ่งในสมัยก่อน แต่ข้าก็ยังเป็นหนี้เจ้าอยู่ ข้ายังไม่ได้ให้รางวัลแก่เจ้าเป็นอย่างที่สอง"

เมื่อพระราชารู้จหนักกล่าวแก่สัตตวศีลผู้ยื่นกัมสิริษะอยู่ดั่งนั้นแล้ว ก็ให้สมาตรัสแก่นางเทตยาสุรีว่า

"ทีนี้เจ้าจงแสดงหนทางที่จะนำข้ากลับพระนครเถิด"

นางอสุรีได้ฟังดั่งนั้นก็ถวายกระบี่เล่มหนึ่งแก่พระราชาร่วมทั้งแนะนำว่า "กระบี่วิเศษนี้ชื่อปราบสกกลทิต ไม่มีใครเอาชนะได้ พระองค์จงเอาติดตัวไปพร้อมด้วยผลไม้ซึ่งมีคุณอันเลิศ ซึ่งเมื่อพระองค์ได้เสวยแล้วจะสามารถเอาชนะความแก่และความตายได้"

พระราชารู้ทรงทราบวิถีที่นางกล่าวเป็นนัยดั่งนั้นแล้ว ก็กระโจนลงสู่บึงใหญ่ตามที่นางชี้ให้ และสิ่งที่เกิดตามมาก็คือ พระองค์ได้ผุดขึ้นในนครของพระองค์เองราวปาฏิหาริย์ ส่วนสัตตวศีลมิได้ติดตามไป เพราะได้เป็นราชาครองสองพระนคร ณ บาดาล พร้อมด้วยนางอสุรีโหมงาม มีความสุขอยู่ในแดนทิพย์แห่งนั้นชั่วนาน

"ข้าแต่เทวบุตร" เวตาลกล่าวหลังจากนิทานจบลงแล้วว่า "ข้ายังสงสัยอยู่ว่าใครกันแน่ระหว่างบุรุษทั้งสองนั้นที่กล้าหาญที่สุดในการ โจนลงทะเล"

เมื่อเวตาลตั้งปณาดังนี้ พระราชาตรัสกรรมเสนาผู้ทรงเกรงคำสาปของเวตาลก็กล่าวว่า

"ถ้าจะให้ข้าตอบ ข้าก็ต้องบอกว่า สัตตวศีลนั่นแหละคือคนที่กล้าหาญที่สุด เพราะเขากระโจนลงสู่สมุทร ทั้ง ๆ ที่ไม่รู้ว่าจะอะไรจะเกิดขึ้น เขาไม่รู้ถึงเหตุการณ์ และมีได้มีความหวังใด ๆ เลย ส่วนพระรานั้นทรงทราบดีอยู่แล้วว่าอะไรจะเกิดขึ้น เมื่อดำลงไปได้น้ำเพื่อหาอะไรที่นั่น และพระองค์ก็มีได้ตกหลุมรักนางเทตยาสุรี เพราะพระองค์หาได้มีความปรารถนานางแต่ประการใดไม่"

ฝ่ายเวตาลเมื่อได้ยินพระราชารู้ตรัสดั่งนั้นเป็นการละเมียดติกา ก็หายแวไปจากอังกษของพระราชารู้กลับไปสู่ต้นอโศกตามเดิม พระราชารู้เสด็จกลับไปยังที่นั่นอีกครั้งหนึ่งเพื่อจะเอาตัวมันมาให้ได้ดั่งนี้เพราะบุรุษผู้มีความรับผิดชอบต่องานที่ตนทำ ย่อมไม่ละทิ้งไปก่อนที่งานของตนจะสำเร็จลงตามสัญญา

.....

นิทานเรื่องที่ ๘

ครั้นพระราชตรีวิกรมเสนาเสด็จกลับไปจับเวลาที่ตื่นโศกมาแล้วก็พาดมันไว้บนป่า เดินกลับไปทางเดิมเพื่อจะไปพบโยคีสานตีสิตที่ป่าช้า แต่ขณะที่เดินมาในความเงียบนั่นเอง เวตาลก็กล่าวขึ้นว่า "แน่ะ ราชะหนทางยังอีกไกล เพื่อจะให้พระองค์ลี้มภาระอันหนักนี้ โปรดเตรียมสดับปัญหาของข้าเถิด"

แต่โบราณกาล ยังมีท้องถิ่นหนึ่งเป็นสมบัติของตระกูลพราหมณ์ในแคว้นอังคะ เรียกว่า หมู่บ้านพฤษภัญญ ในหมู่บ้านดังกล่าวนี้มีพราหมณ์ที่ร่ำรวยคนหนึ่งมีชื่อว่า วิษณุสวามิน พราหมณ์ผู้นี้มีภรรยาซึ่งอยู่ในตระกูลทัดเทียมกับตนด้วยชาติกำเนิด นางพราหมณ์ได้ให้กำเนิดบุตรชายสามคนซึ่งมีความเป็นผู้ดีหัวสูงเช่นเดียวกัน ในกาลต่อมาเมื่อเด็กทั้งสามเติบโตเป็นหนุ่มก็เป็นที่ภาคภูมิใจของบิดามารดามาก

วันหนึ่งเมื่อพราหมณ์กำลังจะกระทำยัญพิธี(พิธีบวงสรวง) ก็เรียกบุตรชายทั้งสามเข้ามาและสั่งให้ทั้งสามคนออกไปเที่ยวหาเต่าทะเลที่ชายหาด เมื่อไปถึงฝั่งทะเลมินานก็พบเต่าตัวหนึ่ง พราหมณ์ผู้พี่ใหญ่ก็กล่าวแก่น้องชายทั้งสองว่า

"พวกเจ้าคนหนึ่งคนใดในสองคนจงแบกเต่าเอาไปให้ท่านพ่อทำยัญพิธีเถิด ข้าคงจะแบกมันไปไม่ได้เพราะมันลื่นด้วยตะไคร่น้ำ"

เมื่อพี่ชายใหญ่กล่าวดังนี้ น้องทั้งสองก็กล่าวว่า "ถ้าพี่ลั้งเลใจ ไม่กล้าแบกมันไป ทำไมพวกข้าจะต้องแบกไปเล่า"

พี่ชายใหญ่ได้ฟังก็กล่าวว่า

"เจ้าทั้งสองจะต้องเอาเต่านี้ไป ถ้าเจ้าไม่ทำ เจ้าก็จะได้ชื่อว่า ขัดยัญพิธีของพ่อ ทำให้ไม่สำเร็จ ทั้งเจ้าและท่านพ่อก็จะตกนรกด้วยกันทั้งคู่แน่ ๆ"

เมื่อเขาบอกแก่น้องทั้งสองดังนี้ คนทั้งสองกลับหัวเราะเยาะและกล่าวว่า "ถ้าพี่รู้หน้าที่ของพวกเราดังนี้แล้ว ทำไมไม่รู้ว่าตัวเองว่าพี่ก็ต้องทำหน้าที่เช่นเดียวกัน"

พี่ชายใหญ่จึงกล่าวว่า "ข้าเป็นผู้ดีในการกิน และข้าไม่คิดว่าจะจะต้องเจ้าเต่าตัวนี้ มันน่าขยะแขยงสิ้นดี"

น้องคนกลางได้ฟังจึงพูดว่า "ถ้าเช่นนั้นข้าก็เป็นผู้ดีที่สุด เพราะข้าเป็นผู้ที่รู้ดีที่สุดในเรื่องของเพศอันละเอียดอ่อน"

เมื่อได้ฟังดังนี้พี่ชายใหญ่ก็กล่าวว่า "ถ้ากระนั้นก็ให้เจ้าน้องเล็กนี้แหละนำเต่านี้ไป"

น้องคนสุดท้องได้ยินก็ขมวดคิ้วด้วยความไม่พอใจ กล่าวแก่พี่ชายทั้งสองว่า "เจ้าคนโง่ ข้าเป็นผู้ดีเรื่องเตียงนอน เพราะฉะนั้นข้านี้แหละเป็นผู้ดีมากที่สุด"

ทั้งสามพี่น้องต่างก็ทะเลาะกันเพราะความหยิ่งลำพองในตัวเอง ดังนั้น คนทั้งสามจึงละจากเต่าทะเล เดินทางเข้าไปในเมืองวิญญ์กปุระ ซึ่งมีพระเจ้าแผ่นดินชื่อ พระเจ้าประเสนชิตปกครองอยู่ เพื่อจะให้ตัดสินกรณีพิพาทของตน

เมื่อสมุหราชมนเทียรชานชื่อเรียบร้อยแล้ว พี่น้องทั้งสามก็เข้าไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน และบรรยายเรื่องราวให้ทรงทราบอย่างละเอียด พระราชาฟังเรื่องราวแล้วก็ตรัสว่า "คอยอยู่ที่นี้แหละ ข้าจะให้เจ้าได้พิสูจน์ตัวเองเสียก่อน" ชายทั้งสามก็ตกลงและนั่งรออยู่ ณ ที่นั้น

ขณะนั้นเป็นเวลาที่จะเสวยภัตตาหารมื้อกลางวัน จึงเรียกให้ชายทั้งสามเข้ามาร่วมโต๊ะเสวยซึ่งมีอาหารอันโอชะปรุงแล้วอย่างดีที่สุด ส่งกลิ่นหอมฟุ้งยั่วชวนจุก ประกอบด้วยรสต่าง ๆ ถึง ห้ารส พราหมณ์ผู้เป็นพี่ใหญ่แลเห็นแล้วก็ไม่ยอมกิน กลับขีดหน้าอย่างหยิ่งจองหองและขยะแขยง พระราชาจึงตรัสถามว่า "อาหารบนโต๊ะเสวยนี้ล้วนแต่ของดีวิเศษทั้งสิ้น เหตุใดเจ้าจึงไม่ยอมกิน" พราหมณ์ได้ฟังก็ทูลตอบว่า

"ข้าพระบาทสังเกตเห็นว่า อาหารนี้มีกลิ่นตุ ๆ ราวกับกลิ่นซากศพ ดังนั้นข้าพระบาทจึงไม่อาจเข้าไปเสียดใกล้อาหารพวกนี้ ไม่ว่ามันจะอร่อยสักแค่ไหนก็ตาม"

พระราชาจึงตรัสถามผู้ที่นั่งล้อมรอบโต๊ะนั้นว่ารู้สึกรึ้อย่างไร คนเหล่านั้นได้ฟังรับสั่งก็ทูลว่า "กระยาหารนี้คือข้าวขาวหอมโดยธรรมชาติ ไม่มีตำหนิอะไรเลย" แต่พราหมณ์ผู้หยิ่งในความเป็นผู้ค้ำอย่างยิ่งยวดในการกินก็ยังไม่ยอมแตะต้อง นั่งทำจุกย่นอยู่ พระราชาทรงดำริว่าเรื่องนี้สมควรจะสืบสวนให้รู้เท็จจริง มนตรีจึงทูลว่า ข้าวเสวยนี้เป็นข้าวที่ปลูกในสาธิตเกษตรซึ่งอยู่ใกล้กับฆาฏ(ที่เผาศพโดยมากอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ เช่น แม่น้ำคงคา เป็นต้น) อันเป็นที่เผาศพของคนในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง พระราชาได้ฟังก็ประหลาดพระทัยมาก ทรงพอพระทัยอย่างยิ่ง ตรัสแก่พราหมณ์ว่า "ตัวท่านนี้มีความรู้ในโภชนศาสตร์ยิ่งนัก ท่านเป็นคนเก่ง หาได้ยาก จงเลือกกินอาหารอย่างอื่นตามใจชอบเถิด"

หลังจากการกินเลี้ยงสิ้นสุดลง พระราชาก็ปล่อยให้พราหมณ์กลับไปยังที่พักของตน และส่งหญิงงามที่สุดคนหนึ่ง งามเพริศพรึงทั้งสรรพางค์หาที่เปรียบมิได้ ตกแต่งร่างกายด้วยปิ่นธำมรงค์ อันแพรวพราวด้วยมณีจินดาค่าควรเมือง ส่งไปประทานแก่พราหมณ์คนรองผู้เป็นเอตทัคคะในกาพย์ศาสตร์ นางผู้เปรียบดังผู้จุดไฟของกามเทพ และเป็นผู้ที่มีพัศตร์อันงามดังดวงศศิในยามเที่ยงคืน มาสู่ห้องของพราหมณ์โดยมีสาวสรรคนำนางแวดล้อมเป็นบริวาร

เมื่อนางผู้งามบรรเจิดมาถึงห้องพักของพราหมณ์หนุ่มผู้เลิศใน โลกียวิสัย พราหมณ์แลเห็นก็แสดงอาการเหมือนจะเป็นลม เอามือซ้ายปิดจุกไว้และตะโกนบอกแก่เสวกผู้ติดตามนางมาว่า

"เอานางคนนี้ออกไปให้พ้น ชินชักช้ำอยู่ช้ำต้องตายแน่ คนอะไรมีกลิ่นตัวเหม็นราวกับแพะ"

ราชเสวกได้ฟังก็ตกใจ มีความประหลาดใจเป็นล้นพ้น รีบพานางโฉมงามกลับไปเฝ้า พระราชา กราบทูลเรื่องราวให้ทรงทราบ พระราชาจึงส่งคนนำคำสั่งไปแจ้งให้บุรุษที่คลีนไสนั้นมา เฝ้า ตรัสว่า "เจ้าจงบอกข้ามาซิว่า หญิงงามที่ข้าส่งไปให้เจ้ามีกลิ่นกายเหม็นได้อย่างไร นางเป็นคน สะอาด หมั่นชำระล้างร่างกายเสมอ และประทีนกายด้วยของหอม เช่น ผลจันทน์แดง ผงการะบูรณ ผง ยาคำ(กฤษณา) และเครื่องหอมนานาชนิด ซึ่งนางสรรหามาจากทั่วโลก อย่างนี้ยังจะมีกลิ่นเหม็น เหมือนแพะอีกหรือ"

ถึงแม้พระราชเจ้าจะอ้างเหตุผลอย่างไร ๆ ชายผู้คลีนไสก็ไม่ยอมเชื่อ พระราชาทรงคำนึงว่า เรื่องนี้น่าจะมีกลิ่นลับแอบแฝงอยู่ จึงซักถามนางงามด้วยวิธีต่าง ๆ ในที่สุดนางก็ยอมรับว่า เมื่อยังเยาว์วัยนางพราดจากครอบครัวไปอยู่ที่อื่น และนางถูกเลี้ยงมาด้วยนมแพะ

เมื่อพระราชเจ้าได้ประจักษ์ความจริงดังนี้ ทรงพิศวงในความรู้แจ้งอันเร้นลับของพราหมณ์ หนุ่มเป็นอันมาก จากนั้นทรงสืบสวนถึงความมหัศจรรย์ของพราหมณ์ผู้เป็นน้องสุดท้องว่า เขามี ความรู้สึกซึ่งเกี่ยวกับเตียงนอนอย่างไร พระราชาโปรดให้นำเตียงนอนพิเศษสุดตัวหนึ่งมาปูลาดด้วย เสื่อเจ็ดชั้นสลัดกับฟูก มีผ้าปูที่นอนอันนิ่มละมุนละไม ปูทับด้านบน เมื่อดกแต่งเรียบร้อยแล้ว ก็ นำไปให้พราหมณ์หนุ่มนอนในห้องไสยาอันโอ้อ่า

เมื่อเวลาผ่านไปครึ่งยาม พราหมณ์หนุ่มก็สะดุ้งลุกขึ้นนั่งเอามือทั้งสองบีบที่ศีรษะ และเปล่ง เสียงร้องครวญครางด้วยความเจ็บปวด บริพารของพระราชาซึ่งเฝ้าอยู่ในที่นั้น แลเห็นเหตุการณ์ก็เข้าไป ประคองจึงแลเห็นเครื่องหมายคด ๆ งอ ๆ เป็นผื่นแดงที่ศีรษะของชายหนุ่มราวกับเป็นเส้นขนที่ฝัง แน่นลงไปใต้อัน เมื่อคนเหล่านั้นกลับไปทูลพระราชา พระราชก็ตรัสแก่คนเหล่านั้นว่า

"พวกเจ้าไปดูสิว่ามีอะไรอยู่ในเสื้อหรือไม่"

คนเหล่านั้นจึงช่วยกันดูอย่างพิถีพิถันตั้งแต่เสื้อผืนล่างที่สุดของเตียง ไล่ขึ้นมาทีละชั้น จนครบเจ็ดชั้น ในที่สุดก็พบขนเส้นหนึ่งอยู่กลางพู่ชั้นล่างที่สุดจึงหยิบเอามาแสดงแก่พระราชา และ นำตัวพราหมณ์ผู้รู้ความลับเกี่ยวกับเตียงนอนมาเฝ้าด้วย และเมื่อพระราชเจ้าทอดพระเนตรเห็นอาการ เจ็บปวดของพราหมณ์ อันเกิดจากขนเส้นหนึ่งจากเสื้อชั้นล่างสุดเข้าไปฝังตัวใต้ผิวหนังของเขาก็ยัง ฉงนสนเท่ห์พระทัยนัก ทรงใช้เวลาทั้งคืนเฝ้าขบคิดเรื่องปริศนาจนรุ่งสว่างก็ไม่อาจจะค้นคว้าหา คำตอบได้

เช้าวันรุ่งขึ้น พระราชาเสด็จออกท้องพระโรง ประทานรางวัลให้แก่พราหมณ์ทั้งสามคน นั้น คือเหรียญทองสามแสนเหรียญให้ไปแบ่งกัน เพราะบุรุษทั้งสามนั้นเป็นอัจฉริยบุคคลซึ่งหาได้ยาก ยิ่ง และบุรุษทั้งสามนั้นก็ได้อยู่ในวังของพระเจ้าแผ่นดิน มีความสุขสบายตามอัธยาศัย แต่คนทั้ง สามจะคิดสักคนหนึ่งก็หาไม่ว่าเขาได้ทำบาปต่อพ่อของเขา โดยทำให้ส่วนหนึ่งในอัฐยพิธีต้องขาดไป เพราะเขาไปได้เอาเต่าไปให้พ่อทำพิธีนั่นเอง ส่วนเต่าทะเลซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้เขาได้มีชีวิตอันผาสุก นั้น เขาลืมมันสิ้น

เมื่อเวตาลเล่านิทานจบลง ก็ทูลถามพระเจ้าตรีวิกรมเสนาว่า "โอ ราชัน ข้ามีคำถามอันชวนให้ สงสัยไม่หายและไม่อาจจะหาคำตอบได้ ฉะนั้นโปรดทรงชี้แนะด้วยเถิดว่า ในจำนวนบุรุษอัจฉริยะสาม คนนั้นใครเป็นคนเก่งที่สุด และใครเก่งเป็นรองตามอันดับลงมา"

พระราชาก็ฟัง ลืมคิดถึงคำสัญญาที่ตกลงไว้แก่เวตาล ตรัสด้วยความรู้สึกส่วนตัวว่า

"น้องสุดท้อง คนที่ต้องเจ็บปวดเพราะเส้นผมมันต่างหากที่ควรนับว่าเก่งที่สุด เพราะเป็น พยานที่สำคัญที่สุด ส่วนพี่ชายอีกสองคนนั้นอาจจะได้ระแคะระคายมาจากคนอื่นแล้วก็ได้ ข้าจึงว่าไม่ ผู้จะอศจรรยอะไรนัก"

"อย่างนั้นหรือพระเจ้าข้า" เวตาลยิ้มอย่างเจ้าเล่ห์

"ถ้ากระนั้นก็โปรดเสด็จกลับมารับข้าอีกก็แล้วกัน" กล่าวจบเวตาลก็อันตรธานไปจากบ่าของ พระราชา หายแวบกลับไปที่ต้นอโศกตามเดิม

.....

นิทานเรื่องที่ ๕

เมื่อเวลาหนีไปแล้วพระเจ้าตรีวิกรมเสนก็ต้องเสด็จกลับไปยังต้นอโศที่ร้างเวตาลแขวนอยู่ ทรงดึงมันลงมาพาดไว้ที่ป่า เสด็จกลับไปตามทางเดินมุ่งหน้าไปยังสุสานผีดิบที่โยคีเฒ่าคอยอยู่ ขณะที่ดำเนินไปเจียบ ๆ เวตาลก็เอ่ยขึ้นว่า

"จะรีบเสด็จไปไหน ที่หมายยังอยู่อีกไกล ฟังนิทานกันดีกว่า ข้าจะเล่าถวายเอง โปรดทรงสดับเถิด"

ในแคว้นวันตียังมีพระนครแห่งหนึ่งซึ่งทวยเทพได้ลงมาสร้างไว้ตั้งแต่สมัยต้นอายุของโลก มีความไพศาลสุดประมาณดังประกายรัศมีของพระศิวะผู้เป็นเจ้าของ เมืองนี้เป็นที่รื่นรมย์ และมีความเจริญยิ่งนัก เฉากษณ์พระกายของพระมหาเทพ(นามหนึ่งของพระศิวะ) ที่ประดับด้วยสังวาลงูที่แผ่พังพาน และมีอังคารเป็นเครื่องลูบไล้(มีร่างกายขลิบด้วยถ้ำกระดูก เป็นลักษณะของพระศิวะในตอนที่ยังมาใช้ป่าช้าเป็นที่พำนัก) เมืองนี้มีชื่อว่า ปัทมาวดี ในกฤตยุค (ยุคที่ ๑ ของโลกเป็นสมัยที่คนมีศีลธรรมเต็มร้อย) ชื่อโกกวดี ในสมัยเตรตายุค (หรือไตรตายุค เป็นยุคที่ ๒ ของโลก เมื่อศีลธรรมของคนลดลงไป ๑ ส่วนใน ๔ ส่วน) ชื่อหิรัณยวดีในสมัยทวาปรยุค (ยุคที่ ๓ ของโลก เมื่อศีลธรรมของคนลดลงไป ๒ ใน ๔) และในยุคปัจจุบันคือกัลยยุค(ยุคสุดท้ายของโลก ศีลธรรมของคนลดลงไป ๓ ส่วนใน ๔ ส่วน)นี้ มีชื่อว่า อุชชยินี เมืองนี้มีพระราชูปถัมภ์ชื่อ พระเจ้าวิรเทพ และมีมเหสีชื่อ ปัทมาวดี ทั้งสองพระองค์นี้เสพสุขอยู่ด้วยกันช้านานแต่หาได้มีโอรสไม่ พระราชาจึงพาพระมเหสีเสด็จไปยังฝั่งของสระมันทากินี (ชื่อสระแห่งหนึ่งในป่าหิมพานต์) และกระทำความเพียรอันอุกฤษฏ์ เพื่อให้พระเจ้าโปรดปรานประทานโอรสให้ และหลังจากที่ทรงบำเพ็ญตบะมาช้านานแล้วทำพิธีสวดมนต์และสวดมนต์สรรเสริญพระเป็นเจ้าแล้ว วันหนึ่งก็มีเสียงลอยมาจากสวรรค์ เป็นเสียงแห่งองค์พระภูเตศวร(เป็นฉายาของพระศิวะ แปลว่า ผู้เป็นใหญ่เหนือภูตพราหฺมันทั้งหลาย) ผู้ทรงยินดีในตบะกรรมที่กษัตริย์ทั้งสองบำเพ็ญถวายว่า

"ดูก่อนราชา ข้าจะให้พรแก่เจ้า นับแต่นี้ไปเจ้าจะมีโอรสองค์หนึ่ง มีความแก่กล้าสามารถเป็นยอดชายในแผ่นดิน จะได้เป็นหัวหน้าครอบครัวต่อไป และเจ้าจักได้ธิดาองค์หนึ่งซึ่งมีสิริโฉมงามหาใครเปรียบมิได้ เป็นความงามที่แม้นางอัปสรสวรรค์ก็ยังไม่อาจ" "

เมื่อพระราชาวีรเทพได้ฟังเสียงสวรรค์บันลือเช่นนี้ ทรงปลาบปลื้มพระทัยเป็นอันมาก พาพระมเหสีเสด็จกลับพระนคร เมื่อภารกิจได้บรรลุผลสำเร็จแล้ว

จากนั้นพระองค์ก็ได้พระโอรสองค์แรกมีนามว่า สุรเทพ และพระนางปัทมาวดีก็ประสูติธิดาองค์หนึ่ง พระบิดาจึงตั้งชื่อนางว่า อนงครตี¹ อันมีความหมายว่า "เป็นที่ยินดีของกามเทพ" และเมื่อนางเจริญวัยขึ้น พระราชาผู้เป็นชนกก็เตรียมการหาคู่ให้นางเพื่อจะได้ชายที่เหมาะสมเป็นคู่ครอง โดยสั่งให้ศิลปินเดินทางไปวาดภาพพระราชาทุกองค์บนพื้นพิภพมาให้นางเลือกดู ปรากฏว่านางมิได้พอใจรูปชายใดเลย พระราชาจึงพูดกับนางด้วยน้ำเสียงอันอ่อนโยนว่า

"ลูกเอ๋ย พ่อไม่สามารถจะหาชายคนใดที่คู่ควรกับลูกได้อีกแล้ว เราคงจะต้องประกาศเชิญพระราชาและเจ้าชายทั้งหลายมาให้ลูกเลือกเสียแล้ว การได้พบตัวจริงของชายอาจทำให้ลูกตัดสินใจได้ง่ายเข้าก็ได้"

เจ้าหญิงได้ฟังพระบิดากล่าวดังนั้นจึงทูลตอบว่า "เพคะ ท่านพ่อ ลูกกระดากใจที่จะเลือกสามีเองยิ่งนัก แต่จะอย่างไรก็ตาม ลูกจะแต่งงานกับผู้ชายรูปงามที่มีความรู้ในศิลปศาสตร์อย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น ลูกไม่ปรารถนาชายอื่นนอกจากที่ว่าเป็นอันขาด"

เมื่อพระราชาได้ทราบความประสงค์ของเจ้าหญิงอนงครตีเช่นนั้น ก็ส่งคนไปสืบเสาะหาบุรุษที่มีคุณสมบัติดังกล่าว ในที่สุดก็ได้ชายหนุ่มจากแคว้นเดกขานมาสี่คน เป็นชายงาม กล้าหาญและรู้ศิลปศาสตร์ ชายเหล่านี้เดินทางมาก็เพราะได้ทราบข่าวโจษจันกันนั่นเอง ชายทั้งสี่ได้รับการต้อนรับจากพระราชาเป็นอย่างดี และต่างคนต่างก็แสดงวัตถุประสงฆ์ที่จะให้นางเลือกตนเป็นคู่ด้วยกันทั้งนั้น

คนที่หนึ่งกล่าวว่า "ตัวข้าเป็นสุทร ชื่อ ปัญญาพุกุฎฐิกะ ข้ามีความสามารถในการตัดเย็บเสื้อผ้าอย่างงามวันละห้าชุด ชุดที่หนึ่งข้าถวายแด่พระผู้เป็นเจ้า ชุดที่สองให้แก่พราหมณ์ ชุดที่สามข้าเอาไว้ใช้เอง ชุดที่สี่จะให้แก่ภรรยาของข้า ซึ่งก็ควรจะเป็นเจ้าหญิงองค์นี้ ชุดที่ห้าสำหรับขายเพื่อเอาเงินมาซื้ออาหารและสุรากิน ข้ามีศิลปะอย่างนี้จึงสมควรที่จะได้นางเป็นภรรยาใช่หรือไม่"

เมื่อชายคนที่หนึ่งกล่าวจบลง ชายคนที่สองก็ประกาศตนว่า "ข้าเป็นไวศยะมีชื่อว่า ภาชชยะ ข้ารู้ภาษาสัตว์และนกทั้งปวง จงยกเจ้าหญิงให้แก่ข้าเถิด"

ชายคนที่สองกล่าวจบลง คนที่สามก็กล่าวขึ้นว่า "ข้าเป็นกษัตริย์มีชื่อว่า ชัทธร ได้รับการยกย่องจากคนทั้งหลายว่าเป็นผู้ทรงพลัง ไม่มีใครอีกแล้วในโลกนี้ที่จะรู้ศิลปะในการใช้ดาบยิ่งไปกว่าข้า โอ ราเช โปรคททรงยกนางให้แก่ข้าเถิด"

เมื่อได้ฟังชายคนที่สามว่าดังนั้น ชายคนที่สี่ก็ลุกขึ้นประกาศว่า "ข้าเป็นพราหมณ์ มีชื่อว่า ชิวทตต์ และข้ามีความรู้ศิลปะอันเลิศคือ สามารถช่วยคนและสัตว์ที่ตายไปแล้วให้กลับมีชีวิตได้ ดังนั้นขอให้พระบิดาคงงามแต่งงานกับข้าเถอะ เพราะข้าเป็นผู้ที่มีศิลปะเลิศกว่าใครทั้งหมด"

เมื่อได้ฟังบุรุษทั้งสี่อ้างสรรคุณของตัวเองลง พระราชาวิรเทพพร้อมด้วยเจ้าหญิงราชธิดาซึ่งประทับอยู่เคียงข้าง ต่างก็เห็นพ้องต้องกันว่า คนทั้งสี่นั้นต่างก็มีรูปงามราวเทพ และนุ่งห่มด้วยพัศตราภรณ์อันงามยิ่งเหมือนกันทั้งสิ้น ไม่อาจจะตัดสินได้ว่าใครดีกว่าใคร จึงต่างนั่งอึ้งอยู่

เวตาลเมื่อได้เล่านิทานจบลงแล้ว ก็กล่าวแก่พระราชชาติวิกรมเสน ด้วยการคะยั้นคะยอให้ตอบปัญหา โดยกล่าวว่า "โอ มหาราช โปรดบอกข้าหน้อยได้ไหมว่า ชายคนใดในสี่คนนี้สมควรจะได้แต่งงานกับเจ้าหญิงอนงครตี"

พระราชาได้ฟังก็ตรัสแก่เวตาลว่า

"อ้ายเจ้าเล่ห์ เจ้าพยายามหลอกล่อให้ข้าพูดหลายครั้งหลายหนแล้ว ข้าก็ผลตอบปัญหาของเจ้าทุกที เพราะมันมีแง่มุมที่ตัดสินได้ยาก ข้าจึงต้องแสดงความคิดให้เจ้าฟัง แต่ว่าคราวนี้ข้าเห็นว่าปัญหาของเจ้ามันแสดงความโง่เขลาของเจ้าแท้ ๆ เจ้าไม่เห็นหรือว่าหญิงในวรรณคดีก็ต้องการสามีในวรรณคดีก็ต้องการสามีในวรรณคดีเท่านั้น นางกษัตริย์ก็ต้องแต่งงานกับกษัตริย์ด้วยกันจะไปแต่งงานกับชายวรรณคดีได้อย่างไร ก็ชายทั้งสี่นั้นต่างก็อยู่ในวรรณคดีต่างกัน ชายตัดเสื้ออยู่ในวรรณคดี ชายคนที่รู้ภาษาสัตว์เป็นคนในวรรณคดี ไวศยะ ชายคนที่รู้มंत्रช่วยชุบชีวิตคนตายให้ฟื้นเป็นวรรณคดีพราหมณ์ คงเหลืออยู่คนเดียวคือ ชักคธร ที่เป็นวรรณคดีกษัตริย์ เพราะฉะนั้นคนที่แต่งงานกับเจ้าหญิงได้ก็ต้องเป็นชักคธร เท่านั้น"

"โอ ราชะ" เวตาลกล่าวอย่างโล่งอก "ขอบพระทัยที่ช่วยตอบปัญหาของข้า แต่เห็นที่พระองค์จะต้องติดตามข้าอีกแล้วพระเจ้าข้า" กล่าวจบเวตาลก็ผลจากบ่าของพระราชา และหายไปในความมืดของราตรี พระราชาต้องเสด็จกลับไปที่ดินอโศกอีกครั้งหนึ่ง เพราะขึ้นชื่อว่า ความท้อถอยหมดอาลัยหาได้มีอยู่ในบุคคลผู้วิระไม เพราะจิตใจของเขาไม่เคยเปิดเพื่อความอ่อนแอเลย

.....

นิทานเรื่องที่ ๑๐

ดังนั้น พระเจ้าตรีภุมเรศจึงได้เสด็จกลับไปที่ดินอโศกอีกครั้งหนึ่ง เพื่อจับตัวเวตาล เมื่อจับได้แล้วก็ทรงเหวี่ยงขึ้นบนพระอังสา เสด็จมุ่งหน้าไปยังที่นัดพบกับโยคีโดยไม่ปรึกษาใคร ๆ เลย เวตาลเห็นพระราชาทรงเงียบอยู่ก็กล่าวขึ้นว่า

"ราชะ ตอนนี้องค์กษัตริย์เห็นดีเห็นงามมาแล้วมากเต็มที ดังนั้นข้าจะเล่านิทานสนุก ๆ ให้ฟังสักเรื่องหนึ่ง เพื่อจะได้ขบไล่ความเหน็ดเหนื่อยให้ประลาดนาการไป โปรดฟังเถิด"

แต่ปางบรรพ์ยังมีพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่ง ทรงนามว่า วีรพาหุ เป็นผู้ที่มีความกล้าหาญอย่างยอดเยี่ยม คำสั่งของพระองค์นั้นเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พระราชาทูแคว้นแคว้นจะต้องรับไว้เหนือเศียรเกล้า ทรงครองราชย์ ณ นครอันโอ้อ่า ชื่อนครอนคปุระ ในนครนี้มีเศรษฐีผู้หนึ่งอาศัยอยู่ชื่อ อรรถทัตต์ วัศยบดี(หัวหน้าพ่อค้า) ผู้นี้มีบุตรชายผู้หนึ่งชื่อ ธนทัตต์ และมีบุตรหญิงผู้เป็นรัตนะแห่งสตรีทั้งหลาย มีชื่อว่า มัทนเสนา

วันหนึ่ง ขณะที่นางมัทนเสนากำลังเล่นอยู่กับเพื่อน ๆ ในสวน ชายหนุ่มบุตรชายวาณิชชื่อ ธรรมทัตต์ ซึ่งเป็นสหายของพี่ชายของนางผ่านมาเห็นเข้า ก็ตะลึงในความงามอันกอปรด้วยเสน่ห์อันลึกล้ำของนาง ผู้มีอกอันเต็มอิม มีคอเป็นสามปล้องราวกับบัวคลี่ในทะเลสาบ และมีเอวอันบางสลวยรับกับสะโพกอันกลมกลิ้ง ชายหนุ่มมองนางด้วยความรักอันรุนแรงราวกับถูกศรกรรมเทพพุ่งพรูเข้าสู่หัวใจ พลังรำพึงในใจว่า

"อนิจจาเอ๋ย หญิงผู้นี้ ช่างงามจับใจจริงหนอ ใครเล่าจะรู้ว่า นางนั่นคือเหยื่อซึ่งกามเทพส่งมาให้เราต้องหลงใหลเพื่อคล้องเหมือนคนขาดสติ และสรอันอันคมกล้านี้สีหนอที่ผ่าหัวใจของเราจนแยกเป็นเสี่ยง ๆ อย่างไม่เวทนาปราณี" เมื่อรำพึงดังนี้ ชายหนุ่มก็หุคยขึ้นจึงควานงสายตาไม่กระพริบจนเวลาอันยาวนานผ่านไป มีอาการดังนกจากพราว(นกจักรวาก, บางทีเรียกเป็ดแดงหรือเป็ดพราหมณ์ ตอนกลางคืน นกชนิดนี้จะแยกกันหาอาหารคนละฝั่งแม่น้ำและร็อบงเรียกหากันตลอดคืน) ที่โหยหาคู่ของมันฉะนั้น

ในที่สุดนางมัทนเสนาก็กลับเข้าบ้านของนาง ทิ้งให้ธรรมทัตต์เฝ้าแลตามด้วยความเสहत้อาลัย เมื่อนางลับสายตาไปแล้ว ความทุกข์ก็กลับมาสูมอก ทำให้ร้อนรุ่มในใจเหลือที่จะทนทาน ขณะนั้นดวงอาทิตย์ก็ค่อยคล้อยต่ำลงทางทิศตะวันตกเหมือนกับว่ายังอาลัยที่จะมิได้พบเห็นเธออีก ส่วนดวงศศิ เมื่อถึงเวลาดอกบัวกุ่มุทเริ่มขยายกลีบแบ่งบานในราตรี แล้วก็ค่อยเคลื่อนขึ้นสู่ขอบฟ้า เปล่งรัศมีสีนวลไยแผ่ข่านไปทั่ววันภคค เหมือนจะช่วยปลอบใจที่รุ่มร้อนของชายหนุ่มให้บรรเทาลง

ธรรมทัตต์กลับไปบ้าน ใจยังคิดถึงนางอยู่ตลอดเวลา นอนพลิกกระสับกระส่ายอยู่ไปมาบนเตียง ถึงแม้ว่ามีตรสหายและญาติพี่น้องจะซักไซ้ไต่ถามสาเหตุเพียงไรเขาก็ไม่ยอมตอบ หัวใจปั่นป่วนเพราะฤทธิ์กามเทพ ตกถึงเวลากลางคืนชายหนุ่มก็เคลิ้มหลับไปด้วยความอ่อนเพลีย แต่ใจที่

คิดถึงนางอยู่มิวายทำให้ฝันเห็นนางผู้เป็นที่รักอีก ถึงเวลาเช้าเขาตื่นขึ้นรีบแต่งตัวให้สดชื่นออกไปดูคณางที่สวนอีก พยายามแอบแฝงมิให้ใครเห็น พอถึงเวลา นางก็เข้ามาในสวน ชายหนุ่มแลเห็นก็ดีใจแทบจะวิ่งเข้าไปกอดนาง เขาพร่ำรำพันต่อนางด้วยถ้อยคำอันอ่อนหวาน แสดงความรักที่เขามีต่อนางอย่างเหลือล้น แต่นางตอบด้วยความไม่ยินดียื่นร่ายว่า

"ข้าเป็นหญิงที่มีคนมันหมายแล้ว บิดาของข้าได้ยกข้าให้เป็นคู่หมั้นของหนุ่มพ่อค้าคนหนึ่งชื่อสมุทรทัตต์ และข้ากำลังจะแต่งงานกับเขาภายในเร็ววันนี้ ฉะนั้นท่านจงกลับไปเสียเถิด และอย่าให้ใครเห็น เดียวจะเกิดความเคียดรื้อนเปล่า ๆ "

แต่ธรรมชาติดักด่าวแก่เธออย่างหนักแน่นว่า "ช่างมันเถอะ อะไรจะเกิดก็ให้มันเกิด ข้าจะมีชีวิตอยู่โดยปราศจากเจ้าไม่ได้หรอก"

เมื่อบุตรวิเศษได้ฟังดังนั้นก็ตกใจ กลัวว่าเขาจะใช้กำลังบังคับนาง จึงกล่าวว่า

"ข้าขอแต่งงานก่อน และขอให้พ่อของข้าได้ปลื้มใจที่ลูกจะได้เป็นฝั่งเป็นฝาตามความหมายของท่านก่อนเถอะ หลังจากนั้นข้าจะกลับมาหาท่านเพราะความรักของท่านได้ชนะใจของข้าแล้ว"

เมื่อธรรมชาติได้ฟังดังนี้ ก็กล่าวว่า

"ข้าไม่อยากจะกอดผู้หญิงที่ถูกชายอื่นกอดเสียแล้วดอก ก็มรโหนเกล้าจะปรารถนาดอกบัวที่ฝั่งตัวอื่นอย่าเสียแล้วเถ"

นางได้ฟังก็ตอบว่า "ถ้าอย่างนั้น ข้าจะรีบมาหาท่านในทันทีที่แต่งงานเสร็จ หลังจากนั้นข้าจึงจะตามสามีไป"

แม้นางจะสัญญาดังนี้ ชายหนุ่มก็ยังไม่ยอมปล่อยนางไปจนกว่านางจะทำให้เขาเชื่อใจด้วยการปฏิญาณสาบานเสียก่อน จนเมื่อนางยอมกระทำแล้ว เขาจึงปล่อยนางไป และนางก็กลับไปเรือนด้วยความวิตก

เมื่อวันที่กำหนดว่าฤกษ์ดีมาถึง และงานพิธีสมรสได้ผ่านไปแล้ว นางมันทนเสนาห์ก็เดินทางไปบ้านสามี ใช้เวลารื่นรมย์อยู่ด้วยเขาและพักผ่อนกับเขาด้วยเวลาอันสมควร อย่างไรก็ตามนางพยายามปลุกอารมณ์ของเขาให้หลุดพ้น และแสดงอาการเฉยเมย ครั้นเมื่อสามีซักถามสาเหตุ นางก็น้ำตาไหลอาบแก้มนั่งอยู่ เขาจึงคิดในใจว่า

"ว่าตามจริงนางคงไม่รักเราหรอก" และกล่าวแก่เธอว่า "แม่งาม ถ้าเจ้าไม่รักข้า ข้าก็ไม่รักเจ้าเหมือนกัน ไปสิ ที่รัก ไปหาชายคนที่เจ้ารักเถิด ไม่ว่าจะเป็นอย่างไหนก็ตามที"

เมื่อได้ยินสามีพูดดังนี้ มันทนเสนาห์ก็กล่าวอ้อมแอ้มด้วยความละอายว่า

"ข้ารักท่านยิ่งกว่าชีวิตของข้าเสียอีก อย่าทำหน้าบึ้งตึงอย่างนั้นสิ สัญญาแก่ข้าว่าท่านจะไม่เอาโทษ และสาบานให้ข้าฟังก่อนสิ สามีของข้าแล้วข้าจะเล่าให้ฟัง"

เมื่อนางกล่าวดังนี้ สามีของนางก็ต้องยอมรับเงื่อนไขอย่างไม่เต็มใจนัก นางจึงกล่าวต่อไปด้วยความละอาย รันทด และหวาดกลัวว่า

"มีชายหนุ่มคนหนึ่งชื่อธรรมทัตต์ เป็นเพื่อนของพี่ชายข้า เขาแลเห็นข้านั่งอยู่แต่ลำพังในสวน จึงเข้ามาหาและระบายความในใจว่าเขาตกหลุมรักข้าอย่างถอนตัวไม่ขึ้น และเมื่อเขาทำท่าจะปลุกปล้ำข้า ด้วยกำลัง ข้าก็กลัวว่าการทำเช่นนั้นจะทำให้พ่อต้องได้รับความอับอาย และสูญเสียผลบุญในการจัดให้ลูกสาวได้แต่งงานเป็นฝั่งเป็นฝา และเพื่อไม่ให้มีข่าวลือว่าร้ายในภายหลัง ข้าจึงตกลงทำสัตย์สาบานแก่ชายผู้นั้นว่า "เมื่อข้าแต่งงานแล้ว ข้าจะมาหาเขาครั้งหนึ่งก่อนที่จะตามสามีไป" เพราะฉะนั้นข้าจึงต้องรักษาสัจจะที่ให้ไว้แก่เขา ข้าแต่สวามี อนุญาตให้ข้าไปเถิด ข้าจะไปหาเขาเพียงครั้งเดียวเท่านั้น แล้วจะกลับมาหาท่าน ทั้งนี้เพราะข้าไม่อาจจะตรึงมัดมัดต่อใครได้ ตั้งแต่ข้ายังเป็นเด็กแล้ว"

สมุทรทัตต์ได้ฟังก็รู้สึกปวดแปลบในหัวใจเหมือนถูกสายฟ้าฟาดในทันทีทันใด รู้สึกเป็นพันระหุกพันที่เขาได้ให้นางไว้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เขารำพึงอยู่ในใจว่า

"โธเอ๋ย นางมีรักต่อชายอื่นเสียแล้ว นางจะต้องไปแน่นอน เราจะทำให้นางต้องเสียคำพูดได้อย่างไร สู้ปล่อยนางไปดีกว่า เราจะกระหึ้นกระหืออยากจะได้นางไว้เป็นภรรยาด้วยประโยชน์อันใด"

เมื่อไตร่ตรองดังนี้แล้ว เขาก็ปล่อยนางไปตามปรารถนา นางก็ลุกขึ้นและเดินออกจากบ้านสามีไป

ในขณะที่ดวงจันทร์อันมีรัศมีเย็นก็โผล่พ้นแนวไศลขึ้นมา แสงจันทร์จับพุ่มไม้ใบหญ้าแลเห็นตะกุ่ม ๆ ดอกบัวกุ่มที่แย้มกลีบสลับส้างแลสะพรั่งในบึง ขณะที่นางก้าวเดินไปข้างหน้าอย่างใจลอย ก็ได้ยินเสียงฝีเท้าวิ่งไล่มาข้างหลัง และมีมือยื่นมาคว้าชายเสื้อของเธอไว้ นางเหลียวกลับไปด้วยความตกใจก็พบโจรผู้หนึ่ง มันตะคอกถามว่า

"เจ้าเป็นใคร ออกมาเดินกลางค้ำกลางคืนอย่างนี้จะไปไหน"

นางมัทนเสนาได้ฟังโจรตะคอกก็ตัวสั่นด้วยความกลัว แข็งใจตอบว่า "มันเรื่องอะไรของเจ้า ปล่อยข้าไปเถอะ ข้ามีงานสำคัญจะต้องทำที่นี่"

จรได้ฟังก็กล่าวว่า "ข้าเป็นโจร ข้าจะปล่อยเจ้าไปได้อย่างไร"

ได้ยินดังนี้ นางก็อ่อนวอนว่า

"ปล่อยข้าไปเถอะ ข้ามีเครื่องประดับติดตัวราคาไม่น้อย ข้าจะให้เจ้าทั้งหมด"

"นางรูปสวย" โจรพูดพลางจับตาคุณางไม่วางตา "ข้าจะปรารถนาอันใดกับเครื่องประดับนี้เล่า ถ้าข้าจะต้องการก็มีแต่ตัวเจ้าเท่านั้นดอก ว่าที่จริงข้าก็ไม่เคยเห็นผู้หญิงสวยอย่างนี้มาก่อน ดูหน้าเจ้าสิงามเปล่งปลั่งเป็นนวลไวยราวแก้วมุกดาผมดำเหมือนนิลมณี เอวเหมือนเพชรรัตน(ต้นฉบับใช้คำว่า "วชร" จะแปลว่า เพชร หรือสายฟ้าก็ได้) แขนขาที่งามดังทองศฤงคิ และเท้าแดงงามราวแก้วทับทิม(ปีทมราค) อย่างนี้ข้าไม่ปล่อยให้หลุดมือไปหรอก"

เมื่อโจรกล่าวดังนี้ นางมัทสนาก็จำต้องเล่าความจริงให้มันฟังโดยตลอด และกล่าววิงวอนว่า "ขอภัยเถอะ ข้ามีพันธะจะต้องปฏิบัติตามสัญญาที่ให้ไว้ต่อเขา แต่เมื่อเสร็จธุระแล้ว ข้าจะรีบกลับมาหาท่าน ถ้าท่านจะรออยู่ที่นี้ก่อน เชื้อข้าเถอะ ข้าไม่เคยคิดสัญญาต่อใครหรอก"

เมื่อโจรได้ยินดังนั้นก็ปล่อยตัวนางไป เพราะเชื่อว่านางคงพูดความจริง เมื่อนางไปแล้วเขาก็นั่งคอยอยู่ ณ ที่นั้นโดยหวังว่านางจะต้องกลับมา

ฝ่ายนางเมื่อละจากโจรแล้วก็รีบเดินทางมาหาธรรมทัตต์ไวศยบุตร เมื่อเขาแลเห็นนางออกมาจากป่าก็ถามนางว่าเกิดอะไรขึ้น เมื่อได้ฟังเรื่องราวแล้วก็ไตร่ตรองอยู่ชั่วขณะหนึ่ง จึงกล่าวว่า

“ข้าคิดใจที่เจ้ารักษาคำพูดอย่างแท้จริง แต่ว่าข้าจะทำอะไรกับหญิงผู้เป็นภรรยาของชายอื่น ฉะนั้นจงกลับไปตามทางที่เจ้ามานั้นแหละ ก่อนที่ใครจะมาเห็นเจ้าเข้า”

เมื่อเขาสั่งให้นางกลับ นางก็กล่าวว่า “ก็ไม่ได้” และละที่นั้นกลับไปหาโจร ซึ่งกำลังคอยนางอยู่ ณ ที่เดิม โจรแลเห็นนางกลับมาก็กล่าวว่า “เกิดอะไรขึ้นกับเจ้าเมื่อเจ้าไปถึงที่นั่น”

นางมัทสนาก็เล่าความจริงโดยตลอดว่าเหตุใดพ่อค้าหนุ่มจึงปล่อยให้นางกลับมา โจรได้ฟังก็กล่าวว่า

“จงกลับไปหาสามีของเจ้าเถิด ข้าเห็นใจในความสัมพันธ์ของเจ้าที่มีต่อข้าแล้ว ข้าไม่หวังเจ้าไว้ให้เสียเวลาหรอก เอาเครื่องประดับของเจ้าไปด้วย”

ดังนั้นโจรก็ปล่อยนางไป และเป็นเพื่อนตามไปส่งนางจนถึงบ้านของสามีและดีใจที่ตนมิได้กระทำให้นางต้องเสียเกียรติ นางอำลาโจรแล้วแอบเข้าไปในบ้านอย่างเงียบ ๆ และตรงไปหาสามีของนาง เล่าเรื่องให้ฟังโดยตลอดมิได้ปิดบัง แม้ความจริงข้อหนึ่งข้อใด ส่วนสมุทรทัตต์ได้เห็นภรรยาของตนเป็นผู้บริสุทธิ์และรักษาวาจาสัจไว้อย่างมั่นคงดังนี้ ก็รับนางไว้ด้วยความยินดี และครองคู่อยู่ด้วยกันด้วยความสุขตั้งแต่นั้นมา

เมื่อเวลาเล่านิทานจบลงก็ถามพระราชว่า

"โอ ราชะ ขอได้บอกข้าสิว่าในจำนวนบุรุษสามคนนั้น ใครเป็นคนที่ใจกว้างที่สุด อย่าลืมนะ ถ้าพระองค์รู้แล้วไม่ตอบ พระเศียรของพระองค์จะต้องแตกเป็นร้อยเสี่ยง"

พระเจ้าตรีวิกรมเสนได้ฟังเวตาลพูดดังนั้น ก็ตรัสทำลายความเจียมใจขึ้นว่า

ในจำนวนบุรุษทั้งสามคนนั้น ข้าเห็นว่าโจรนั่นแหละ เป็นคนที่ใจกว้างอย่างแท้จริง ที่เหลืออีกสองคน คนหนึ่งเป็นสามีของนาง เขาปล่อยนางไปด้วยความจำใจ เพื่อให้นางรักษาวาจาสัจไว้ โดยที่เขายังมีจิตประหวัดว่านางจะต้องเสียตัวแก่ชายอื่น ส่วนไวศยบุตรชื่อธรรมทัตต์นั่นเล่า เขาปล่อยให้นางเป็นอิสระเพราะเขารักนางด้วยศรัทธาแต่แรก เมื่อค้นหาเขาบางลงแล้ว เขามิได้จริงจังอะไรต่อนางอีก โจรนั่นสิ เป็นคนร้าย ทำมาหากินด้วยความทุจริต หากินอยู่ในความมืด คอยแสวงหาเหยื่อ เขาปล่อยนางไปและไม่เอาเครื่องประดับของนางเลย เพราะเห็นใจว่านางเป็นคนดี"

เมื่อเวตาลได้ฟังดังนั้นก็ส่งเสียงหัวเราะ ไม่กล่าวประการใด ละพระอังกษของพระราช
แล้วลอยกลับไปสู่ต้นอโศกตามเดิม ส่วนพระราชามีความเพียรไม่ทอดย ก็สู้เสด็จติดตามเวตาลไป
โดยไม่ลั้งเลพระทัย มีความมุ่งมั่นที่จะจับตัวเวตาลมาอีกครั้งหนึ่ง

.....